

भारतीय शिक्षणातील पैलू

घटक संरचना

- १.० उद्दिष्ट्ये
- १.१ प्रस्तावना
- १.२ पर्यावरण शिक्षण : अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने
- १.३ शांतता शिक्षण : अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने
- १.४ मूल्य शिक्षण : अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने
- १.५ मानवाधिकार शिक्षण : अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने
- १.६ सारांश
- १.७ प्रश्न
- १.८ संदर्भ ग्रंथसूची

१.० उद्दिष्ट्ये

या घटकाचा अभ्यासानंतर तुम्ही खालील गोष्टी करण्यास सक्षम व्हाल.

- पर्यावरण शिक्षणाचा अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने यांचे ज्ञान प्राप्त करणे.
- पर्यावरण शिक्षणाची गरज आणि महत्व यांचे विश्लेषण करणे
- पर्यावरण विकास क्षेत्रातील आव्हानांचे आकलन करणे
- शांतता शिक्षणाचा अर्थ आणि गरज यांचे स्मरण करणे.
- शांतता शिक्षणाचे महत्व आणि आव्हाने यांचे आकलन करणे.
- मूल्य शिक्षणाचा अर्थ आणि महत्व स्पष्ट करणे.
- मूल्य शिक्षणाचे महत्व आणि आव्हाने यांचे आकलन करणे.
- मानवाधिकार शिक्षणाच्या अर्थाचे वर्णन करणे.
- मानवाधिकार शिक्षणाची गरज आणि महत्व यांचे स्मरण करणे.

१.१ प्रस्तावना

भारतीय शिक्षण प्रणाली हि जगातील सर्वात मोठी शिक्षण प्रणाली असून यात १.५ दशलक्ष शाळा आणि ३७,००० पेक्षा जास्त उच्च शिक्षण संस्था आहेत. हि प्रणाली शिक्षण

मंत्रालयाकडून चालविली जात असून यात औपचारिक, अनौपचारिक आणि सहज शिक्षणाचा समावेश होतो.

१.२ पर्यावरण शिक्षण : अर्थ, गरज, महत्व आणि आव्हाने

पर्यावरण शिक्षणाच्या प्रक्रियेद्वारे लोक, पर्यावरणीय समस्या, त्यांचे निराकरण आणि पर्यावरण संरक्षणाच्या दृष्टीने पाऊल उचलण्यास शिकतात. परिणामी लोकांना पर्यावरणीय समस्यांबद्दल सखोल आकलन होऊन ते सुयोग्य निवड करण्यास अधिक सुसज्ज होतात. पर्यावरण शिक्षण (EE) म्हणजे नैसर्गिक पर्यावरण प्रणालीचे कार्य आणि विशेषतः मानवाला शाश्वत जीवन जगण्याच्या दृष्टीने त्याचे वर्तन आणि परिसंस्था कशा पद्धतीने नियंत्रित केल्या जाऊ शकतात याबाबतचे ज्ञान देण्यासाठीचा पद्धतशीर उपक्रम होय. हे एक बहुविद्याशाखीय क्षेत्र असून, यामध्ये अंकगणित, भूगोल, पर्यावरणशास्त्र, भू-विज्ञान, रसायनशास्त्र, भौतिकशास्त्र आणि वातावरणीय विज्ञान या विषयांचा समावेश होतो.

याबाबत तुम्हाला आधीच असलेली माहिती म्हणजे, पर्यावरणीय शिक्षण ही एक अशी प्रक्रिया आहे, जी लोकांना पर्यावरणाविषयी अधिक जागरूक, चिंतित आणि जाणकार बनवण्यास मदत करते तसेच या ज्ञानाचा वापर शाश्वत संरक्षण, संवर्धन आणि पर्यावरणाच्या वापर सद्य आणि भावी पिढ्यांच्या फायद्यासाठी कसा करायचा हे शिकविते.

युनेस्कोच्या नुसार पर्यावरणीय समस्यांचे निराकरणात ते बजावत असलेल्या भूमिकेच्या संदर्भात, " शिक्षण हे वर्तन, मूल्ये आणि जीवनशैलीत इच्छित बदल घडवून आणण्यासाठी ज्ञानाचा प्रसार आणि कौशल्ये विकसित करण्याचे साधन आहे".

अर्थ:

पर्यावरणाचा अभ्यास करण्याच्या दृष्टीने पर्यावरणाचे असंख्य घटक आणि त्यांच्याशी संवाद साधण्याच्या पद्धती आपण कशा पद्धतीने समजून घेऊ शकतो या संदर्भात पर्यावरण ह्या संज्ञेच्या विविध व्याख्या खालीलप्रमाणे आहेत.

पर्यावरणामध्ये मानवाच्या जीवनातील नैसर्गिक, अंगभूत आणि सामाजिक घटकांच्या गुंतागुंतीचा समावेश असून हे सामाजिक घटक, सांस्कृतिक, नैतिक, वैयक्तिक मूल्ये आणि हस्तक्षेप यांचा संच तयार करतात. (Tbilisi Conference, 1977)

पर्यावरणामध्ये पाणी, हवा आणि जमीन हे प्रमुख घटक तसेच हवा, पाणी व जमीन यांच्यातील अंतर्गत व मानव, इतर सजीव, वनस्पती, सूक्ष्म जीव आणि संपत्तीचे पर्यावरणातील प्रमुख घटकांशी असलेले परस्परसंबंध यांचा समावेश होतो. (पर्यावरण संरक्षण कायदा, 1986, भारत सरकार).

पर्यावरण म्हणजे केवळ सातत्याने एकमेकांशी संवाद साधणाऱ्या भौतिक गोष्टींची गोळाबेरीज व रमणीय भूप्रदेशावर ठिगळ लावत बसणे नसून हे त्यापेक्षाही खूप वेगळे असे आहे. यात आर्थिक संरचना आणि जगाच्या विविध भागांतील लोकांचा दृष्टीकोन आणि सवयी यांचाही समावेश आहे. (UNESCO, 1990)

वरील व्याख्यांचे बारकाईने परीक्षण केल्यास हे स्पष्ट होते की, पर्यावरणामध्ये समाविष्ट असलेल्या नैसर्गिक आणि सामाजिक या दोन्ही घटकांची तुलना केल्यास वरील व्याख्या सर्वसमावेशक असून त्या पर्यावरणाचे भौतिक किंवा जैविक वैशिष्ट्येच नव्हे तर सामाजिक सांस्कृतिक घटक देखील समाविष्ट करतात. जुन्या सभ्यतांमध्ये सापडलेल्या मानवनिर्मित वस्तूंचे अवशेष, तंत्रज्ञानातील आधुनिकता आणि मानवी प्रगती या गोष्टींचाही पर्यावरणाच्या सामाजिक-सांस्कृतिक घटकांमध्ये समावेश केला जातो.

पर्यावरणाच्या सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय आणि धार्मिक पैलूंना स्पष्टपणे सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरण म्हणून संबोधले जाते. हे सर्व घटक सजीव आणि निर्जीव यांच्यातील परस्परसंवादावर परिणाम करत असतात.

पर्यावरण शिक्षणाची गरज:

वाढती व्याप्ती, तीव्रता आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे, जगभरातील शिक्षणतज्ज्ञांच्या म्हणण्यानुसार, अधिकृत शैक्षणिक संरचनेमध्ये पर्यावरणीय शिक्षणाची गरज समाविष्ट करणे आवश्यक आहे. पर्यावरणीय शिक्षणाला समाजाच्या दैनंदिन अस्तित्वाशी सुसंवाद साधणारी एक चांगली शैक्षणिक पंरपरा म्हणून पाहिले जाते. सर्व सामाजिक सदस्य विद्यार्थी, शिक्षक, शास्त्रज्ञ, तज्ञ, तंत्रज्ञ, प्रशासक आणि आमदार यांनी पर्यावरणाच्या समस्या सोडवण्याच्या आव्हानात्मक प्रक्रियेत सहभागी झाले तरच हे वास्तव होऊ शकेल. जो समाज आपल्या जबाबदाऱ्या व पर्यावरण याबाबत जागरूक असेल तोच हे करू शकेल.

तरुण पिढीच्या पर्यावरण शिक्षणावर शाळांचा मोठा प्रभाव पडतो. शालेय अभ्यासक्रमात पर्यावरण शिक्षण हा एक अतिरिक्त विषय म्हणून पाहिला जाऊ नये, कारण शाश्वत समाज निर्माण करण्यासाठी ही दीर्घकालीन गुंतवणूक आहे. त्याऐवजी, पर्यावरणाविषयी जागरूक असलेल्या समाजाला चालना देण्यासाठी मूलभूत शैक्षणिक सुधारणा म्हणून याकडे पाहिले पाहिजे. म्हणून, पर्यावरणीय शिक्षणाचे ध्येय पुढीलप्रमाणे आहेत. (१) विद्यार्थ्यांमध्ये निरोगी वृत्ती, मूल्ये आणि पद्धति रूजविणे या व्यतिरिक्त (१) पर्यावरणीय ज्ञानाचा प्रसार करणे. (२) पर्यावरणाचा दर्जा उंचावण्यास मदत करणारे उपक्रम राबविणे. (३) पर्यावरणाच्या दृष्टीने जागरूक जीवनशैलीचा अवलंब करण्यास आणि संवर्धन नैतिकतेला प्रोत्साहन देणे. (४) पर्यावरणीय उपक्रमात जास्तीत जास्त सहभाग घेण्यास प्रवृत्त करून सामुदायिक वळण लावणे.

पर्यावरणातील, पर्यावरणाबद्दल आणि पर्यावरणासाठीचे शिक्षण हे पर्यावरण शिक्षण म्हणून ओळखले जाते. त्यामुळे त्याची व्याप्ती खूप विस्तृत झाली आहे. चालू पिढी तसेच भावी पिढीसाठी आपल्या नैसर्गिक संसाधनांचे जतन आणि त्यांचे आरोग्य व्यवस्थित राखू शकेल, यासाठी करावयाच्या कृतींसाठी पर्यावरणाचा एक अध्यापन साधन म्हणून वापर करण्यापासून याची सुरुवात होते. अशाप्रकारे, पर्यावरणाचे जतन आणि संरक्षण आणि हवा, पाणी, माती आणि इतरांसह जीवनास आधार देणाऱ्या सर्व प्रणालींशी संबंधित कल्पना, चिंता आणि तत्वांच्या विस्तृत श्रेणीशी त्याचा संबंध आहे. पर्यावरणीय शिक्षण हे केवळ आपणांस पर्यावरणाचे होत असलेले नुकसान पाहण्यास मदत करणार नाही, तर ते पर्यावरण न्हास होण्यापासून रोखण्यासाठी उपाय शोधण्यातही मदत करेल.

पर्यावरण शिक्षणाच्या अनेक दृष्टीकोनाद्वारे मुलांना सुंदर नैसर्गिक जगाची ओळख करून दिली जाऊ शकते, उदा. क्षेत्र सहल, हायकिंग ट्रायल्स आणि इतर कृती.

जबाबदारीची भावना आणि आंतरराष्ट्रीय सहकार्य वाढवण्यासाठी, पर्यावरणीय शिक्षण आधुनिक जगाच्या आर्थिक, सामाजिक, राजकीय आणि पर्यावरणीय परस्परवलंबनाचे ज्ञान वाढवते. या ज्ञानाची महत्त्वपूर्ण पर्यावरणीय समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी आवश्यकता आहे.

यामुळे पर्यावरण शिक्षणाचा फायदा केवळ मुलांनाच होणार नसून यात प्रत्येक सामाजिक घटकाचा समावेश होतो. परिणामी, ते सर्व समुदाय सदस्यांना त्यांच्या गरजा, अभिरूची आणि प्रेरणा तसेच त्यांचे विविध वयोगट आणि सामाजिक-आर्थिक वर्ग यांना विचारात घेऊन निर्देशित केले जावे. पर्यावरणीय शिक्षणाने विविध सामाजिक-आर्थिक आणि सांस्कृतिक संदर्भ तसेच विविध सामाजिक समुदायांच्या सदस्यांच्या राहणीमानाचा विचार केला पाहिजे.

पर्यावरण शिक्षणाचे महत्त्व खालीलप्रमाणे आहे:

१. निसर्ग हा मानवाचा सर्वात मोठा प्रदाता, प्रवर्तक आणि रक्षक आहे. मानवाने जर चांगल्यारीतीने निसर्गाची वैशिष्ट्ये आणि कार्यपद्धती समजून घेऊन महत्त्व दिले तर त्याची सुरक्षितता आणि जगण्याची क्षमता यात सुधारणा होईल.
२. मनुष्य हा नैसर्गिक जीव असून तो निसर्गाच्या मूलभूत नियमांच्या अधीन आहे. निसर्गाच्या सीमा ओलांडून आणि नैसर्गिक नियम आणि प्रवृत्तींचे अधिकाधिक अवज्ञा करून मनुष्य धोक्याला आमंत्रण देऊ शकतो.
३. निसर्ग हा मानवासाठी संसाधनांचा मुख्य स्रोत आहे. मानवाने निसर्गाचा वापर त्याच्या इच्छेनुसार त्याचे हेतू पूर्ण करत असतांना निसर्गाचे संवर्धन व जतन करून कमीत कमी न्हास कसा होईल यासाठी उपाययोजना करावी.
४. नैसर्गिक प्रणाली, निसर्गाचे विविध भाग आणि प्रणालीच्या समन्वित क्रियांद्वारे सुसंवाद आणि संतुलन निर्माण केले जाते. मानवाने याची जाणीव ठेऊन निसर्गाला उपद्रव होणार नाही याची काळजी घ्यावी.
५. निसर्गाला स्वतःची ऊर्जा प्रणाली आणि ऊर्जा स्रोत आहेत. मानवाने शोधक वृत्ती जोपासून व निसर्गास समजून घेऊन उपलब्ध संसाधनांचा सुयोग्य वापर केल्यास पर्यावरण आणि त्याचे अस्तित्व समृद्ध होईल.
६. मानव हा त्याच्या अष्टपैलू क्षमतेमुळे, त्याच्या सभोवतालच्या कृत्रिम वस्तू आणि प्रणालींचा सर्वात सक्रिय निर्माता आहे, तसेच नैसर्गिक संसाधनांचा सर्वात मोठा ग्राहक आहे. यामुळे पर्यावरणाचा समतोल आणि नैसर्गिक आरोग्य यांस हानी पोहोचू शकते.
७. अणुऊर्जेचे उत्पादन आणि वापर, अनियोजित धरण विकास आणि अनियंत्रित जंगलतोड या सर्व गोष्टी निसर्गाच्या सुसंवाद आणि चक्राला गंभीरपणे धोक्यात आणतात.

८. जलद लोकसंख्या वाढ, गजबजलेले महानगर क्षेत्र, सतत विस्तारणारे औद्योगिकीकरण, शेतीमध्ये रसायनांचा वाढता वापर, औद्योगिक सांडपाणी व जैविक कचऱ्याचे अनियंत्रित उत्पादन आणि इतर कारणांमुळे प्रदूषकांची निर्मिती होते.

अनेक पर्यावरणीय समस्यांना सामाजिक शास्त्र आणि वैज्ञानिक विषयांचे आकलन आवश्यक असल्याने, पर्यावरणीय शिक्षण आंतरविद्याशाखीय आणि बहुविद्याशाखीय ज्ञानाच्या उपयोजनास प्रोत्साहन देते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचे अध्ययन अधिक उद्देशपूर्ण, संकुचितपणे केंद्रित आणि रोमांचक होईल, कारण या विषयांचा अभ्यास करण्यासाठी पर्यावरण हा एक आधार आहे. याव्यतिरिक्त, ते भविष्यातील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण असलेले संघकार्य आणि समूह गतीशीलतेला प्रोत्साहन देते. पर्यावरण शिक्षणामध्ये मूल्य शिक्षणाचा समावेश हा आणखी एक फायदा आहे. हे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या स्वतःच्या श्रद्धा आणि वर्तनांवर प्रश्न विचारण्याची, मूल संकल्पना मांडण्याची, पर्यावरणासाठी चांगले आणि वाईट काय आहे यावर निर्णय घेण्याची, त्यांच्या पर्यायांचे मूल्यांकन करण्याची आणि पर्यावरणास अनुकूल पर्याय निवडण्याची संधी देते.

तुमची प्रगती तपासा:

टीप: अ) खाली दिलेल्या जागेत उत्तरे लिहा.

१) पर्यावरण शिक्षणाचा अर्थ स्पष्ट करा.

२) पर्यावरण शिक्षणाचे कोणतेही चार महत्त्व सांगा.

१.३ शांतता शिक्षण: अर्थ, गरज, महत्त्व आणि आव्हाने

माणसाच्या अंतर्मनाचा विकास करण्याचे रहस्य म्हणजे शिक्षण. शिक्षण हे मानवी जीवनामधील अंतर कमी करून राष्ट्रांना एकत्र बांधण्याचे काम करत आहे. आपण आता डिजिटल युगात राहत असून जगाच्या अनेक भागांमध्ये हिंसक संघर्ष व युद्धाचा परिणाम म्हणून नागरी समाजाला त्रास सहन करावा लागतो. शांतता संस्कृती जोपासणे आणि त्याचे महत्त्व मान्य करणे यात शिक्षणाचे महत्त्व लोकांमध्ये रुजवणे आवश्यक आहे. शांतता आणि अहिंसेची संस्कृती हा आधुनिक काळातील मूलभूत मानवी हक्कांचा पाया आहे.

शांततेचा प्रसार करणे हे शैक्षणिक उद्दीष्टांचा भाग असून एक मूलभूत मूल्य आहे, ज्याचे प्रत्येक व्यक्तीने कौतुक केले पाहिजे. कुटुंबात शांतता प्रस्थापित केली जाते आणि हे प्रथम

आई-वडील त्यांच्या मुलांना शिकवतात. घरात जो एकोपा जोपासला जातो, तो शाळेत आणखी दृढ होतो.

शांतता ही एक व्यापक कल्पना आहे, ज्याचे व्यावहारिक आणि आध्यात्मिक दोन्ही परिणाम आहेत. शांतता शिक्षण हे आंतरिक शांततेची स्थिती किंवा विवादाचे निराकरण सुचवू शकते. " प्रत्येकास हवी असलेली गोष्ट म्हणजे शांतता." 'शांतता म्हणजे संघर्ष किंवा हिंसेची अनुपस्थिती आणि दुसऱ्या शब्दात सांगायचे झाले तर, सामंजस्य, सुरक्षा आणि समजूतदारपणा यांसारख्या सामाजिक आणि मानसिक स्थितींची उपस्थिती होय,' अशा प्रकारे शांततेचे वर्णन गतकाळात केले गेले आहे.

शांतता शिक्षणाची कोणतीही सर्वमान्य व्याख्या नाही. विविध दृष्टिकोन आणि आकलनाच्या आधारावर अनेक व्याख्या उपलब्ध आहेत. प्रख्यात शिक्षणतज्ञांनी दिलेल्या काही व्याख्या खाली दिल्या आहेत:

वेबस्टर यांच्या मते, शांतता म्हणजे निश्चल किंवा स्थिरचीतता, गोंगाटापासून मुक्तता व विश्रांतीची स्थिती.

वर दिलेल्या व्याख्येनुसार हे स्पष्ट होते की, सहिष्णुता, समजूतदारपणा, सहानुभूती, सहकार्य आणि इतरांच्या भिन्नतेबद्दल आदर यासारख्या घटकांशिवाय शांतता अस्तित्वात राहू शकत नाही. शांतता शिक्षण हे लोकांमध्ये वर नमूद केलेल्या वैशिष्ट्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी कोणत्याही पद्धतीचा किंवा शैक्षणिक कार्यक्रमाचा वापर करू शकते.

फ्रेरिअर (२००६) यांच्या मते, शांतता शिक्षण ही जागरूकतेच्या प्रक्रियेद्वारे हिंसेच्या संस्कृतीतून शांततेच्या संस्कृतीत परिवर्तन करण्याची एक यंत्रणा आहे.

बेटी रीअर्डन यांच्या मते शांतता शिक्षण म्हणजे मूळ ग्रहीय चेतनेच्या विकासाला चालना देण्याचा प्रयत्न करून आपल्याला जागतिक नागरिक म्हणून कार्य करण्यास सक्षम करेल आणि सामाजिक संरचना आणि विचारांच्या पद्धतीत बदल करून सध्याच्या मानवी स्थितीत बदल घडवून आणेल.

जॉन ड्यूईच्या मते, शांततेचे शिक्षण हे सक्रिय नागरिकत्व, विद्यार्थ्यांना समस्या मांडणे आणि समस्या सोडविण्याचे शिक्षण आणि आपल्या समाजातील परिवर्तनात्मक कृतीची वचनबद्धता याद्वारे लोकशाहीमध्ये परिश्रमपूर्वक सहभागासाठी तयार करणे यावर आधारित आहे.

या संकल्पनांवरून हे स्पष्ट होते की, शांतता शिक्षणाचे ध्येय लोकांना उच्च दर्जाची मानवी मूल्ये शिकवणे हे आहे. याव्यतिरिक्त, शांतता शिक्षणाच्या व्याख्या हे दर्शवितात की, लोकांच्या सर्वांगीण वाढ आणि त्यांच्या विचारांमध्ये शाश्वत तत्त्वे स्थापित करण्यास समर्थन देणे हे शांतता शिक्षणाचे ध्येय आहे.

शांतता शिक्षणाची गरज:

शांतता शिक्षण हा आपल्याला ज्ञान आणि अनुभव संपादन करण्यास मदत करणारा मार्ग आहे. शांतता शिक्षण हे परस्परावलंबनास प्रोत्साहन देणारी वृत्ती, क्षमता आणि वर्तन विकसित करण्यात मदत करते.

ही कल्पना मुख्यतः बौद्धिक तत्त्वांवरून निर्माण झाली होती. शांतता शिक्षणाद्वारे अहिंसा, प्रेम, निष्ठा, वस्तुनिष्ठता, करुणा, आदर आणि आपल्या पृथ्वीवरील सर्व सजीवांसाठी भूतदया हे गुण विकसित केले जातात. शांतता शिक्षण लोकांमध्ये सुसंवाद साधण्यास प्रोत्साहन देते. पुरुष या प्रकारच्या वर्तनाद्वारे मूल्यांचे संरक्षण करण्यास सक्षम होतात.

शांतता शिक्षणाची काही महत्त्वाची गरज खालीलप्रमाणे आहे.

संघर्षाचे निराकरण करण्यात उपयुक्त: संघर्ष निराकरणावर आधारित शांतता शिक्षणाशी संबंधित कार्यक्रम हे सामाजिक आणि वर्तनात्मक संघर्षाच्या लक्षणांवर लक्ष केंद्रित करतात, तसेच लोकांना आंतरवैयक्तिक वाद समवयस्कांची मध्यस्थी व डावपेच यांद्वारे कसे सोडवावेत हे शिकवितात.

लोकशाही मूल्यांचा विकास:

शांतता शिक्षण हे बहुसंख्य लोकसंख्येच्या प्रजासत्ताक नागरिकांमधील संभाव्य राजकीय अशांततेशी संबंधित असून लोकशाहीसाठी शिक्षणाद्वारे शांततेला प्रोत्साहन देते. कठोरपण किंवा संघर्ष संपुष्टात आणणे आणि एकमेकांना अनुकूल होणे यांद्वारे ते विवाद आणि संघर्ष सोडविण्यास मदत करते.

चांगले नागरिक निर्माण करणे:

शांतता शिक्षण हे चिकित्सक विचार, संवाद, मुक्त संप्रेषण व एकता आणि सहिष्णुता, समायोजन किंवा धार्मिक आक्षेप यासाठी अनेक क्षमता विकसित केल्या पाहिजेत यासाठी विद्यार्थ्यांना संधी प्रदान करते. आदर्श लोकशाही व्यक्ति, क्रूरता आणि आक्रमकतेची शक्यता कमी करून जागतिक शांततेत योगदान देतात. शांततापूर्ण संस्कृतीसह सभ्यता निर्माण करण्यासाठी या संभाव्य आवश्यक क्षमता आवश्यक आहेत.

मानवी हक्कांच्या विकासासाठी शांतता शिक्षण:

विविध शांतता शिक्षण कार्यक्रम मानवी हक्कांबद्दल जागरूकता वाढविण्यावर लक्ष केंद्रित करतात. शांततामय जगाच्या जवळ जाण्यासाठी मानवजातीने कोणत्या धोरणांची अंमलबजावणी केली पाहिजे या पातळीवर त्यांचे लक्ष वेधण्यात आले आहे. शांतता शिक्षणाचे मूलभूत ध्येय म्हणजे समाजामध्ये शांततापूर्ण पद्धतीने जीवन जगण्याची इच्छा निर्माण करणे कि, ज्यात मानवी प्रजातीतील प्रत्येक सदस्यास हिंसा, छळ आणि अपमानास्पद वागणूक यापासून कायदेशीर संरक्षण व वैयक्तिक स्वातंत्र्य यांचा आनंद घेता येईल.

शांतता शिक्षणाद्वारे जागतिकीकरण:

शांतता शिक्षणाची आधुनिक कल्पना मानवी मानसिक वैशिष्ट्यांच्या उत्क्रांतीचा विचार करते. जेव्हा मानवी विकासाच्या जवळ येणा-या टप्प्यांमध्ये संघर्ष-प्रेरणादायक वृत्ती आणि विशिष्ट वर्तणुकीचे नमुने उपस्थित असतात, तसेच जेव्हा समृद्ध, निरोगी विकासाच्या आगामी टप्प्यात एकतेला प्रोत्साहन देणारी वृत्ती वाढविली जाते तेव्हा हे आवश्यक आहे. शांतता शिक्षणाचे मूळ उद्दिष्ट मानवी जागृतीचा सर्वांगीण, निरोगी विकास आहे. ते व्यक्तींना स्व-मूल्यांकनात मदत करत असल्याने ते व्यवहार्य असले पाहिजे

शांतता शिक्षणाचे महत्त्व:

संयुक्त राष्ट्रांनी शांतता शिक्षणाच्या गरजेबाबत अनेक विधाने केली आहेत. पहिला आंतरराष्ट्रीय शांतता दिवस २०१३ मध्ये संयुक्त राष्ट्रांचे सरचिटणीस बान की मून यांनी साजरा केला. त्यांच्या मते, शांतता शिक्षण म्हणजे लोकांच्या मनात शांततेची इच्छा जागृत करणे आणि ते कसे करायचे याचे संशोधन करण्यासाठी संसाधनांचे वाटप करणे होय. युनेस्कोचे सर्वात अलीकडील महासंचालक, कोइचिरो मत्सुरा यांनी शांतता शिक्षण हे "युनेस्को आणि संयुक्त राष्ट्रांच्या मिशनसाठी मूलभूत महत्त्व" असल्याचे वर्णन केले आहे. शिक्षणाद्वारे देश-विदेशातील संघर्ष सोडवण्यासाठी हिंसाचार थांबवण्याचा शांतता हा एकमेव मार्ग आहे. संघर्षाचे निराकरण प्रभावी आणि शांततेने कसे करावे हे शिकण्यासाठी तरुणांना मदत करण्यासाठी लोकांनी सहकार्य केले पाहिजे.

१. हिंसक चक्रांची पुनरावृत्ती होण्यापासून रोखणे
२. शांतता वाढविणे.
३. सहनशीलतेची हमी देणे.
४. अधिक न्याय्य समाजाच्या निर्मितीमध्ये योगदान देण्यासाठी आकलनाच्या वृत्तीला प्रोत्साहन देणे.
५. एकता आणि विविधतेला प्रोत्साहन देणे.
६. सामाजिक न्याय्यतेला पुढे नेणे.

सुधारणेच्या आणि सकारात्मक बदलांच्या संधी, संघर्षाच्या दरम्यान आणि नंतरही वारंवार वाढतात. कारण, शांतता शिक्षण उपक्रम शिक्षकांना, विद्यार्थ्यांना पुढील पिढीला अधिक न्याय्य समाज निर्माण करण्यासाठी तयार करण्यात मदत करतात आणि कायद्याच्या राज्याचा पाया धोक्यात आणणाऱ्या समस्यांना अधिक चांगल्या प्रकारे समजून घेऊन त्यांचे निराकरण करतात.

शांतता शिक्षणासमोरील आव्हाने:

गतिमान भारतीय समाज एकसंघ नसून त्यात धार्मिक आणि सांस्कृतिक विविधता मोठ्या प्रमाणात आहे. अनेक संस्कृती आणि धर्मातील लोक ते राहत असलेल्या त्या समाजाचे सदस्य म्हणून योगदान देत आहेत. समाजातील सर्व सदस्य शांततेने एकत्र राहू शकतील

याची खात्री देणे हे कल्याणकारी राज्याचे मुख्य ध्येय आहे. सामाजिक उद्विष्टे साध्य करण्यासाठी, समाज आपल्या सदस्यांमध्ये समाजीकरण, सामाजिक न्याय, सामाजिक नियंत्रण, धार्मिक सहिष्णुता, शांततापूर्ण सहवास, अहिंसा आणि धारणा बदलणारी जागरूकता यांसारखी मूल्ये रुजवण्यासाठी घर, शाळा, माध्यमे आणि धर्म यांसारख्या सामाजिक संस्था विकसित करते. शांतता शिक्षणाला सामोरे जावे लागणारी इतर काही महत्त्वाची आव्हाने पुढीलप्रमाणे आहेत:

- मिलेनियम डेव्हलपमेंट गोल्समध्ये नमूद केलेल्या मानवी सुरक्षेसमोरील आव्हानांमध्ये गरिबी, आजारपण आणि पर्यावरणीय विघटन यांचा समावेश होतो.
- राज्याराज्यांमधील संघर्षाचे धोके
- राज्यांमध्ये मानवी हक्कांचे मोठे उल्लंघन आणि हिंसाचाराच्या धमक्या
- दहशतवादाशी संबंधित धमक्या
- संघटित गुन्हेगारीमुळे निर्माण होणारे धोके
- शस्त्रास्त्र निर्मिती इ.

खालील काही घटकांमुळे शांततापूर्ण सहअस्तित्व स्थापित करणे कठीण झाले आहे : सामाजिक संस्थांची अकार्यक्षमता; बनावट नेतृत्व; बनावट शैक्षणिक प्रणाली; राजकीय हस्तक्षेप; सामाजिक आर्थिक असमानता; सांस्कृतिक आत्मसातीकरणाचा व तरुणांमध्ये समाजीकरणाचा अभाव; गैर-धार्मिक कृती; माध्यमांच्या नैतिकतेचा अभाव; आणि तरुण लोकांसाठी जीवन कौशल्याचा अभाव. राजकीय समस्या, दिशाभूल करणारे नेते, सत्तेचे वर्चस्व, वांशिक संघर्ष आणि दंगली, धर्मवाद, धार्मिक असहिष्णुता आणि सामाजिक अशांतता यांसारख्या राक्षसी समस्यांच्या तावडीतून भारताला मुक्त करण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे विद्यार्थी आणि तरुणांचे शिक्षण.

शांतता प्रत्येक व्यक्तीपासून सुरु होऊन कुटुंब, शेजारी, देश आणि संपूर्ण जग अशी विस्तारत जाते. प्रगती आणि वांशिक समावेशन प्रामुख्याने शांततेवर अवलंबून आहे. माहिती, क्षमता, दृष्टीकोन आणि मूल्ये वाढवून शांतीची संस्कृती बनते, शांतता वाढवता येते. शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी प्रेम, प्रामाणिकपणा, निष्पक्षता, समानता, सहिष्णुता, सौहार्द, एकता आणि आत्मनियंत्रण ही मूल्ये जपली पाहिजेत. शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी कायदा किंवा कोणतेही तत्वज्ञान आवश्यक नाही. जेव्हा आपण, व्यक्ती म्हणून आपल्या मनोवैज्ञानिक प्रक्रिया समजून घेण्यास सुरुवात करतो तेव्हाच हे घडते. जर आपण वैयक्तिक जबाबदारी घेणे सोडून दिले आणि शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी इतर नवीन व्यवस्थेची वाट पाहिली, तर आपण केवळ व्यवस्थेचे गुलाम बनू.

एखाद्या राष्ट्राला आपल्या नागरिकांना इतर धर्म आणि संस्कृतींच्या लोकांसोबत शांततेने एकत्र राहण्यास मदत करायची असेल तर शाळांमध्ये 'शांतता शिक्षण' सुरु केले पाहिजे. शिक्षण, लोकांना वैयक्तिकरित्या समायोजन करण्यास मदत करू शकते, विकसित होत असलेल्या सामाजिक परिस्थितीनुसार राहण्यासाठी त्यांचा दृष्टीकोन बदलू शकतो आणि

समाजाला आकार देऊ शकतो (एल्मर एच. जॉन्सन, 1978). समायोजन, सहिष्णुता, सार्वभौमिक आणि शाश्वत मूल्ये वाढवणे, धार्मिक शिक्षणाऐवजी धर्माबद्दलचे शिक्षण आणि सुसंवादी जीवन जगण्यास प्रोत्साहन देणारे वातावरण तयार करणे हे शांततापूर्ण सहजीवनासाठी आवश्यक घटक आहेत जे औपचारिक शिक्षणाद्वारे तरुण मनांमध्ये आणि भारतातील तरुणांमध्ये वाढणे गरजेचे आहे.

तुमची प्रगती तपासा

१) शांतता शिक्षणाची काही आव्हाने स्पष्ट करा.

२) शांतता शिक्षणाच्या कोणत्याही चार गरजा सांगा.

१.४ मूल्य शिक्षण: अर्थ, गरज, महत्त्व आणि आव्हाने

मूल्यशिक्षण म्हणजे व्यक्तींमध्ये नैतिक आणि नितीमत्ताविषयक मूल्ये रुजवण्याची प्रक्रिया होय. हा शिक्षणाचा एक अत्यावश्यक पैलू आहे, ज्याचे ध्येय विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिकता, सहानुभूती, आदर आणि जबाबदारीची भावना विकसित करणे आहे.

समाजातील मूल्ये आणि नैतिकतेच्या न्हासाच्या वाढत्या चिंतेमुळे मूल्यशिक्षणाची गरज निर्माण झाली आहे. मुलांवर संस्कार करणे महत्त्वाचे आहे कारण ते समाजाचे आणि जगाचे भविष्य आहेत. समाजासाठी सकारात्मक योगदान देऊ शकणारे जबाबदार नागरिक घडवण्यासाठी मूल्यशिक्षण आवश्यक आहे.

व्यक्तीच्या चारित्र्याला आकार देण्याच्या क्षमतेमध्ये मूल्यशिक्षणाचे महत्त्व आहे. मूल्य शिक्षण हे व्यक्तीमध्ये जीवनातील हेतू, अर्थ आणि दिशा यांची भावना निर्माण करते. मूल्य शिक्षण हे व्यक्तीला स्वतःच्या, इतरांबद्दल आणि पर्यावरणाप्रती असलेल्या त्यांच्या जबाबदाऱ्या समजून घेण्यास मदत करते. मूल्य शिक्षण हे वैयक्तिक आणि व्यावसायिक यशासाठी महत्त्वपूर्ण चिकित्सक विचार आणि समस्या निराकरणाच्या कौशल्यांना प्रोत्साहन देते.

तथापि, मूल्य शिक्षणाशी संबंधित आव्हाने देखील आहेत. त्यापैकी समाजातील मूल्ये आणि श्रद्धा यांची विविधता हे एक आव्हान आहे. विद्यार्थ्यांना कोणती मूल्ये द्यायची यावर एकमत निर्माण करणे कठीण आहे. आणखी एक आव्हान म्हणजे प्रशिक्षित शिक्षकांची कमतरता, जे विद्यार्थ्यांना मूल्ये प्रभावीपणे देऊ शकतात.

मूल्यशिक्षण अनेक कारणांसाठी आवश्यक आहे. ती करणे पुढीलप्रमाणे आहेत:

नैतिक विकास: मूल्यशिक्षण व्यक्तीमध्ये नैतिकता, नितीमत्ता आणि सचोटीची भावना विकसित करण्यास मदत करते. हे त्यांना योग्य आणि अयोग्य काय आहे? याबद्दल शिकवते आणि नितीमत्तेविषयक निर्णय घेण्यास मार्गदर्शन करते.

वैयक्तिक विकास: मूल्य शिक्षण व्यक्तीमध्ये सहानुभूती, आदर, दयाळूपणा, प्रामाणिकपणा आणि जबाबदारी यासारखी सकारात्मक मूल्यांची रुजवणूक करून त्यांचे व्यक्तिमत्त्व विकसित करण्यास मदत करते.

सामाजिक विकास: मूल्य शिक्षण व्यक्तीमध्ये सहिष्णुता, स्वीकृती आणि सहकार्य यासारख्या मूल्यांना प्रोत्साहन देऊन सामाजिक एकता आणि अखंडता वाढवते. हे व्यक्तींना विविध संस्कृती आणि पार्श्वभूमी समजून घेण्यास आणि त्यांचे कौतुक करण्यास मदत करते.

व्यावसायिक विकास: मूल्यशिक्षणामुळे व्यक्तींना त्यांच्या व्यावसायिक जीवनात कामाची नैतिकता, व्यावसायिकता आणि सचोटी शिकवल्याने फायदा होऊ शकतो.

जागतिक दृष्टीकोन: मूल्यशिक्षण व्यक्तींना पर्यावरण आणि समाजाप्रती जबाबदारीची भावना विकसित करून जागतिक नागरिक होण्यासाठी प्रोत्साहित करते.

एकंदरीत, मूल्य शिक्षण व्यक्तीला समाजासाठी सकारात्मक योगदान देऊ शकणाऱ्या जबाबदार आणि सहानुभूतीशील मानवांला आकार देण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते.

मूल्यशिक्षणाचे महत्त्व:

मूल्यशिक्षण ही अशी प्रक्रिया आहे, जी लोकांना जीवनात ज्या तत्वांची आकांक्षा बाळगली पाहिजे ती शिकवते. हे लोकांना एक भक्कम नैतिक संहिता, उत्तरदायित्व आणि नैतिक तत्वांचे पालन करण्यासाठीच्या समर्पणाची भावना निर्माण करण्यात मदत करू शकते.

मूल्यशिक्षणाच्या बाजूने खालील काही मुख्य युक्तिवाद आहेत:

नैतिक चारित्र्य वाढीस प्रोत्साहन देते: लोकांच्या नैतिक विकासासाठी मूल्यशिक्षण आवश्यक आहे. हे लोकांना योग्य आणि अयोग्यामधील फरक जाणण्यास सक्षम करते आणि नैतिक आणि नीतिमत्तेविषयक मानकांवर त्यांचे निर्णय घेण्यास प्रेरित करते. यामुळे व्यक्ती अधिक नैतिकदृष्ट्या सरळ आणि जबाबदार होऊन याचा फायदा घेऊ शकतात.

सहानुभूती आणि करुणा वाढवली जाते: मूल्यशिक्षण लोकांना इतरांबद्दल सहानुभूती आणि करुणा वाढवण्यास मदत करू शकते.

चिकित्सक विचार हे एक कौशल्य असून जे मूल्य शिक्षणाद्वारे विकसित केले जाऊ शकते. मूल्यशिक्षण लोकांना स्वतंत्रपणे विचार करण्यास आणि अनेक दृष्टिकोनांचे विश्लेषण करण्यास शिकवून अधिक मोकळेपणाचे आणि माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यास अधिक सक्षम होण्यास प्रोत्साहित करू शकते.

मूल्यशिक्षण हे लोकांना त्यांचे चारित्र्य विकसित करण्यात मदत करू शकते. मूल्यशिक्षण लोकांना सशक्त चारित्र्य वैशिष्ट्ये विकसित करण्यात मदत करू शकते, जे त्यांना प्रामाणिकपणा, सचोटी आणि कठोर परिश्रम यांसारखी जीवनात महत्त्वाची मानली जाणारी मूल्ये शिकवून ते आयुष्यभर चांगले काम करू शकतील.

मूल्यशिक्षणाचा सामन्यावर कल्याणकारी सकारात्मक परिणाम होतो; याव्यतिरिक्त, मूल्यशिक्षणाने जनकल्याणामध्ये वाढ होऊ शकते. मूल्य शिक्षण जीवनातील महत्त्वाच्या मूल्यांबद्दल लोकांना शिक्षित करून लोकांना अधिक अर्थपूर्ण आणि फायदेशीर जीवन जगण्यास मदत करू शकते.

मूल्यशिक्षण देण्यामधील आव्हाने:

मूल्य शिक्षणामध्ये व्यक्तींना नैतिक, नीतिमत्तेविषयक आणि सामाजिक मूल्ये प्रदान करण्याची प्रक्रिया समाविष्ट असते. हा शिक्षणाचा एक महत्त्वाचा पैलू असून जो व्यक्तींना जबाबदार आणि सहानुभूतीशील नागरिक बनवण्यास मदत करतो. तथापि, मूल्य शिक्षणामध्ये अनेक आव्हाने आहेत, त्यापैकी काही पुढीलप्रमाणे आहेत:

प्रशिक्षित शिक्षकांचा अभाव: विद्यार्थ्यांवर मूल्य रुजवण्यात शिक्षकांची भूमिका महत्त्वाची असते. तथापि, अनेक शिक्षकांना मूल्यशिक्षणाचे प्रशिक्षण दिले नसल्यामुळे, ते त्यांच्या विद्यार्थ्यांना मूल्यांचे महत्त्व प्रभावीपणे सांगू शकत नाहीत.

परस्परविरोधी मूल्ये: वैविध्यपूर्ण समाजात, व्यक्तींची मूल्ये, श्रद्धा आणि संस्कृती भिन्न असतात. यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये मूल्य रुजविण्याचा प्रयत्न करताना अडथळा निर्माण होऊ शकतो. नैतिक आणि नीतिमत्तेविषयक वर्तनाला प्रोत्साहन देणारी सार्वत्रिक मूल्ये सांगताना विविध संस्कृती आणि श्रद्धा यांचा आदर करणे यात संतुलन शोधणे आवश्यक आहे.

प्रोत्साहनाचा अभाव:

अनेक शाळा आणि शैक्षणिक संस्था प्रामुख्याने शैक्षणिक कामगिरीवर लक्ष केंद्रित करतात, त्यामुळे मूल्यांच्या महत्त्वाकडे दुर्लक्ष होऊ शकते. म्हणून अभ्यासक्रमात मूल्यांचे महत्त्व पटवून देण्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न होण्याची गरज आहे.

अंमलबजावणीची आव्हाने: मूल्यशिक्षणावर भर दिला जात असला तरी त्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करणे आव्हानात्मक असू शकते. उदाहरणार्थ, विद्यार्थी मूल्यशिक्षणासाठी ग्रहणक्षम नसू शकतात आणि विद्यार्थ्यांच्या वर्तनावर मूल्यशिक्षणाचा प्रभाव मूल्यमापन करणे सोपे नसते.

सामाजिक मुल्यातील बदल: समाजाची मूल्ये आणि श्रद्धा कालांतराने बदलतात, त्यामुळे काळाच्या कसोटीवर टिकणारी वैश्विक मूल्ये शिकवणे कठीण होऊ शकते. म्हणून, बदलत्या सामाजिक मूल्य प्रतिबिंबित करण्यासाठी मूल्य शिक्षण कार्यक्रमांचे नियमितपणे पुनरावलोकन करणे आणि अद्ययावत करणे आवश्यक आहे.

थोडक्यात, जबाबदार आणि सहानुभूतीशील नागरिक घडवण्यासाठी मूल्यशिक्षण महत्त्वाचे आहे. तथापि, विद्यार्थ्यांना मूल्यशिक्षण प्रभावीपणे दिले जावे यासाठी अनेक आव्हानांवर मात करणे आवश्यक आहे.

शेवटी, मूल्य शिक्षण हा शिक्षणाचा एक आवश्यक घटक आहे , ज्याचे ध्येय हे व्यक्तींमध्ये नैतिक आणि नीतिमत्तेविषयक मूल्ये विकसित करणे आहे. समाजासाठी सकारात्मक योगदान देऊ शकणारे जबाबदार नागरिक घडवणे आवश्यक आहे. मूल्यशिक्षणाशी संबंधित आव्हाने असली, तरी ती सोडविणे आणि मूल्यशिक्षणाचे महत्त्व समजावून सांगणे महत्त्वाचे आहे

तुमची प्रगती तपासा:

टीप: अ) खालील दिलेल्या जागेत उत्तरे लिहा.

१) मूल्यशिक्षणाचे महत्त्व आणि गरज स्पष्ट करा.

२) मूल्यशिक्षण देताना येणाऱ्या आव्हानांचे स्पष्टीकरण द्या.

१.५ मानवाधिकार शिक्षण: अर्थ, गरज, महत्त्व आणि आव्हाने

अर्थ:

मानवाधिकार शिक्षण ही व्यक्ती, गट आणि समुदायांना आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकार कायद्यामध्ये अंतर्भूत अधिकार आणि जबाबदाऱ्यांबद्दल शिकवण्याची प्रक्रिया आहे. मानवाधिकार शिक्षणाचे ध्येय मानवी हक्कांचे आकलन, आदर आणि संरक्षणास प्रोत्साहन देणे आणि त्यांचे रक्षण करण्यासाठी व्यक्तींना कारवाई करण्यास सक्षम करणे हे आहे.

मानवाधिकार शिक्षण हे शाळा आणि विद्यापीठांमधील औपचारिक शिक्षण, व्यावसायिक आणि विविध क्षेत्रांमधील सक्रीय व्यक्तींसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम, जनजागृती मोहीम आणि समुदाय-आधारित उपक्रम यांसारख्या स्वरूपात दिले जाऊ शकते. यात मानवी हक्कांशी संबंधित नागरी आणि राजकीय हक्क, आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक हक्क व उपेक्षित आणि असुरक्षित गटांचे हक्क यांसारखे विविध घटक समाविष्ट आहेत.

मानवाधिकार शिक्षण ध्येय व्यक्तींना स्वतःच्या आणि इतरांच्या अधिकारांबद्दल जागरूक करून त्यांना सक्रीय आणि व्यस्त नागरिक बनण्यासाठी सक्षम करणे हे आहे. मानवाधिकार

शिक्षण हे मानवी हक्क आणि सर्व व्यक्तींच्या प्रतिष्ठेचा आदर करण्याची संस्कृती वाढवून सामाजिक न्याय, लोकशाही आणि कायद्याचे राज्य यांना प्रोत्साहन देण्यास मदत करते.

मानवाधिकार शिक्षणाची गरज किंवा अनेक कारणे पुढीलप्रमाणे आहेत:

जागरूकता आणि ज्ञान: मानवाधिकार शिक्षणामुळे मानवी हक्क आणि त्यांचे महत्त्व याबद्दल जागरूकता आणि ज्ञान वाढते. मानवाधिकार शिक्षण हे व्यक्ती आणि समुदायांना मानवी हक्कांचे संरक्षण करण्याचे महत्त्व आणि त्यांचा आदर आणि पूर्तता कशी करावी हे समजण्यास मदत करते.

सक्षमीकरण:

मानवाधिकार शिक्षण व्यक्तींना त्यांच्या हक्कांची माहिती करून घेण्यास आणि स्वतःसाठी व इतरांसाठी लढण्यास सक्षम करते. मानवाधिकार शिक्षण हे मानवी हक्कांच्या संरक्षणासाठी उत्तरदायित्व आणि जबाबदारीची संस्कृती निर्माण करण्यास मदत करते.

मानवी हक्कांचे उल्लंघन रोखणे:

मानवाधिकार शिक्षण मानवी हक्क उल्लंघनांच्या परिणामांबद्दल जागरूकता वाढवून आणि त्याविरुद्ध बोलण्यासाठी व्यक्तींना प्रोत्साहित करून मानवी हक्कांचे उल्लंघन रोखण्यास मदत करते.

सामाजिक न्यायाचा प्रसार :

मानवाधिकार शिक्षण विविधतेचा आणि समानतेचा आदर करण्याची संस्कृती वाढवून सामाजिक न्यायाला प्रोत्साहन देते. मानवाधिकार शिक्षण असा समाज निर्माण करण्यास मदत करते, जो अधिक सहिष्णू आणि सर्वसमावेशक असेल आणि ज्यात सर्व व्यक्ती सन्मानाने आणि समान संधींसह जगू शकतात.

लोकशाहीचे सशक्तीकरण:

मानवाधिकार शिक्षण भाषण स्वातंत्र्य सारख्या मानवी हक्क मूल्य आणि तत्वांचा प्रसार करून लोकशाहीचे सशक्तीकरण करते.

संघटना आणि सभा :

हे अधिक सहभागीत्व आणि उत्तरदायित्व असलेला समाज निर्माण करण्यास मदत करते, ज्यात नागरिकांना त्यांच्या सरकार व संस्थाना उत्तरदायी धरण्याचा अधिकार दिला जातो.

थोडक्यात मानवाधिकार शिक्षण मानवाधिकारांचे संरक्षण आणि प्रसार करणे, मानवाधिकारांच्या उल्लंघनास प्रतिबंध करणे, सामाजिक न्यायाचा प्रचार करणे आणि लोकशाहीचे सशक्तीकरण करणे यांसाठी अत्यावश्यक आहे. मानवाधिकार शिक्षण हि व्यक्ती, समुदाय आणि संपूर्ण समाजासाठी भविष्यातील गुंतवणूक आहे.

मानवाधिकार शिक्षण पुढील अनेक कारणांसाठी महत्वाचे आहे.

जागरूकता आणि ज्ञान:

मानवाधिकार शिक्षण विद्यार्थ्यांना त्यांचे हक्क आणि इतरांचे हक्क समजण्यास मदत करते. ते विद्यार्थ्यांना मानवाधिकारांचे उल्लंघन आणि त्यास प्रतिबंध करण्याचे महत्त्व यांच्याशी संबंधित वादांची जाणीव विकसित करण्यास सक्षम करते.

सक्षमीकरण:

मानवाधिकार शिक्षण हे विद्यार्थ्यांना स्वतःसाठी आणि इतरांसाठी लढून सक्रीय नागरिक होण्यास सक्षम करते.

सामाजिक आणि सांस्कृतिक आकलन:

मानवाधिकार शिक्षण विद्यार्थ्यांना संस्कृती आणि परंपरांची विविधता समजून घेण्यास आणि त्यांची स्तुती करण्यास मदत करते. मानवाधिकार शिक्षण हे त्यांना मतभेद दूर करून एकमेकांचा आदर करण्यास प्रोत्साहित करते आणि जागतिक नागरिकत्वाची भावना वाढवते.

नैतिक आणि नीतिमत्तेविषयक मूल्ये:

मानवाधिकार शिक्षण आदर, सन्मान आणि सहानुभूती यासारख्या नैतिक आणि नीतिमत्तेविषयक मूल्यांना प्रोत्साहन देते. हे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कृतींचे परिणाम आणि इतरांशी सहानुभूतीने आणि करुणेने वागण्याचे महत्त्व समजून घेण्यास सक्षम करते.

भविष्याची तयारी करणे:

मानवाधिकार शिक्षण विद्यार्थ्यांना जबाबदार आणि सक्रीय नागरिक बनण्यासाठी आवश्यक कौशल्ये आणि ज्ञानाने सुसज्ज करते. मानवाधिकार शिक्षण हे विद्यार्थ्यांना चिकित्सक विचार, समस्या सोडवणे आणि निर्णय घेण्याची कौशल्ये वाढवून भविष्यातील आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी तयार करते.

थोडक्यात, विद्यार्थ्यांसाठी मानवी हक्कांचे शिक्षण महत्त्वाचे आहे, कारण ते त्यांचे ज्ञान, जागरूकता आणि मानवी हक्कांच्या समस्यांबद्दलचे आकलन विकसित करण्यास मदत करते. मानवाधिकार शिक्षण हे विद्यार्थ्यांना मानवी हक्कांना प्रोत्साहन आणि संरक्षण देऊ शकतील, विविधतेचा आदर करू शकतील आणि जागतिक नागरिकत्व स्वीकारू शकतील असे जबाबदार आणि सक्रीय नागरिक बनण्यास सक्षम करतात.

मानवाधिकार शिक्षण देण्यात अनेक आव्हाने आहेत. त्यापैकी काही आव्हाने पुढीलप्रमाणे आहेत:

संसाधनांचा अभाव:

अनेक शैक्षणिक संस्थांकडे, विशेषतः कमी उत्पन्न असलेल्या भागात, सर्वसमावेशक मानवी हक्क शिक्षण देण्यासाठी आवश्यक संसाधने नसतात. यामध्ये पाठ्यपुस्तके, अध्यापन साहित्य आणि प्रशिक्षित शिक्षक यांचा समावेश असू शकतो.

सांस्कृतिक अडथळे:

काही संस्कृती मानवी हक्कांच्या शिक्षणावर जास्त जोर देऊ शकत नाहीत किंवा मानवी हक्क काय आहे याबद्दल त्यांच्या भिन्न समजुती असू शकतात. यामुळे सांस्कृतिकदृष्ट्या संवेदनशील आणि तुलनात्मक शिक्षण देणे आव्हानात्मक होऊ शकते.

राजकीय विरोध :

काही देशांमध्ये, मानवाधिकार शिक्षण देण्यासाठी राजकीय विरोध होऊ शकतो. सरकार मानवाधिकार शिक्षणाकडे त्यांच्या अधिकारासाठी धोका किंवा विरोधी गटांसाठी एक साधन म्हणून पाहू शकते.

जागरूकतेचा अभाव:

अनेक लोकांना त्यांच्या मानवी हक्कांबद्दल किंवा मानवी हक्कांच्या शिक्षणाचे महत्त्व माहीत नसते. यामुळे मानवाधिकार शिक्षणाची मागणी निर्माण करणे कठीण होऊ शकते.

मर्यादित प्रवेश:

मानवाधिकार शिक्षण उपलब्ध असतानाही, ते प्रत्येकाला मिळू शकत नाही. हे भौगोलिक स्थान, आर्थिक स्थिती किंवा भेदभाव यासारख्या घटकांमुळे असू शकते.

बदलाला विरोध:

काही व्यक्ती किंवा गट मानवी हक्क शिक्षणास विरोध करू शकतात, कारण ते त्यांच्या श्रद्धांना किंवा मूल्यांना आव्हान देते. यामुळे वृत्ती आणि वर्तनात अर्थपूर्ण बदल घडवणे कठीण होऊ शकते.

एकंदरीत, प्रभावी मानवाधिकार शिक्षण प्रदान करण्यासाठी या आणि इतर अडथळ्यांवर मात करणे आवश्यक आहे आणि हे शिक्षण सर्व विद्यार्थ्यांसाठी सोयीस्कर, संबंधित आणि रुची निर्माण करणारा असेल हे सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे.

तुमची प्रगती तपासा:

टीप: अ) खालील दिलेल्या जागेत उत्तरे लिहा.

१. मानवी हक्क शिक्षणाचा अर्थ स्पष्ट करा.

२. मानवी हक्काचे शिक्षण देताना कोणत्या चार आव्हानांचा सामना करावा लागतो याचे वर्णन करा.

१.६ सारांश

एकंदरीत, बदलत्या जगाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी आणि परिस्थितीशी जुळवून घेण्यासाठी भारतीय शिक्षण व्यवस्था विकसित होत आहे, परंतु प्रत्येक बालकाला दर्जेदार शिक्षण मिळावे याच्या शाश्वतीसाठी अजून सुधारणा करणे गरजेचे आहे. भारतात शिक्षण हे अत्यंत महत्त्वाचे आहे, कारण शिक्षणाकडे वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय प्रगतीची गुरुकिल्ली म्हणून पहिले जाते.

भारतात शिक्षण महत्त्वाचे का आहे याची काही कारणे पुढीलप्रमाणे आहेत:

सशक्तीकरण: शिक्षण व्यक्तीला ज्ञान, कौशल्ये आणि आत्मविश्वास यांनी सक्षम करते, व्यक्तीला माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यास, त्यांच्या स्वप्नांचा पाठपुरावा करण्यास आणि समाजात योगदान देण्यास प्रवृत्त करते.

सामाजिक आणि आर्थिक गतिशीलता: शिक्षण हे सामाजिक आणि आर्थिक गतिशीलतेसाठी एक मार्ग प्रदान करते, व्यक्ती आणि कुटुंबांना गरिबीचे चक्र तोडण्यास आणि त्यांचे जीवनमान सुधारण्यास मदत करते.

मानवी विकास: शिक्षण हा मानवी विकासाचा एक मूलभूत पैलू आहे, ज्यामुळे व्यक्तीला त्यांची पूर्ण क्षमता ओळखता येते आणि परिपूर्ण जीवन जगता येते.

राष्ट्रीय विकास: राष्ट्राच्या विकासासाठी शिक्षण महत्त्वाचे आहे, कारण ते आर्थिक वाढ, तांत्रिक प्रगती आणि सामाजिक प्रगतीमध्ये योगदान देते

रोजगार: आधुनिक अर्थव्यवस्थेतील अनेक नोकऱ्यांसाठी शिक्षण ही एक पूर्व अट आहे आणि उच्च स्तरावरील शिक्षण असलेल्या व्यक्तींना नोकरी मिळण्याची आणि जास्त पगार मिळण्याची शक्यता दाट असते.

चिकित्सक विचार : शिक्षण हे चिकित्सक विचार आणि समस्या निराकरण कौशल्यामध्ये वाढ करते, ज्यामुळे व्यक्तींना त्यांच्या वैयक्तिक आणि व्यावसायिक जीवनातील जटिल समस्यांचे विश्लेषण आणि निराकरण करता येते.

सामाजिक सामंजस्य: शिक्षण हे सामाजिक एकसंधता आणि सांस्कृतिक सामंजस्याला प्रोत्साहन देते, विविध समुदायांमध्ये सामंजस्य निर्माण करण्यास मदत करते आणि शांतता आणि सौहार्द वाढवते.

एकूणच, भारताच्या विकासात वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय स्तरावर शिक्षणाची भूमिका महत्त्वाची आहे. देश आणि तेथील लोकांचे उज्ज्वल भविष्य घडवण्यासाठी शिक्षण अत्यावश्यक आहे.

१.७ प्रश्न

स्वाध्याय

१. रिकाम्या जागा भरा.

- अ) मानवाधिकार शिक्षण हे विद्यार्थ्यांना स्वतःसाठी आणि इतरांसाठी उभे राहूननागरिक करण्यास सक्षम करते.
- ब) शांतता शिक्षण ही प्रक्रीयेद्वारे हिंसेच्या संस्कृतीतून शांततेच्या संस्कृतीत परिवर्तन करण्याची एक यंत्रणा आहे.
- क)विद्यार्थ्यांना संस्कृती आणि परंपरांची विविधता समजून घेण्यास आणि त्यांची प्रशंसा करण्यास मदत करते.
- २) थोडक्यात उत्तर द्या:
- अ. पर्यावरण शिक्षणाचे महत्त्व लिहा.
- ब. मानवाधिकार शिक्षणाचा अर्थ काय आहे आणि ते महत्त्वाचे का आहे?
- क. शांतता शिक्षण हे भारतीय शिक्षण प्रणालीचा महत्त्वाचा पैलू का आहे ते स्पष्ट करा.

१.८ संदर्भ ग्रंथसूची

- Issues and trends in Education for Sustainable Development. Paris: UNESCO. 2018. pp. 26, 27. ISBN 978-92-3-100244-1
- MANGALORE UNIVERSITY CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION Mangalagangothri - 574 199 COURSE 12 ENVIRONMENTAL EDUCATION (Optional Course)
- Brackley(1993). Values for the Environment, J.T. Winnpenny, Overseas Development Institute.

- Essential Learning in Environmental Education (1990). A data base for building activities and programmes, Centre for Environmental Education, Ahmedabad.
 - Inette Lobo (1999). Introduction to Environmental Education. Training Modules in Environmental Education for DIETS, Government of Karnataka.
 - Joseph Catherine (2011). Environmental Education. Neelkamal Publications PVT LTD, Hyderabad.
 - Learning: The treasure within (1996) UNESCO.
 - Sharma, P.D. (1999). Ecology and Environment. Rastogi Publications, Meerut.
 - Sharma, R.C. and Merle C. Tan (1990). Source Book in Environmental Education for Secondary School Teachers, UNESCO, Bangkok. 8. Singh, Y.K. (2007). Teaching of Environmental Science, APH Publishing House, New Delhi.
 - Sathyabhushan, Govinda R. and Anjana Mangalagiri (1990). Environmental Education Hand book for Educational Planners. NIEPA, New Delhi.
 - Tbilisi (1977). Inter Governmental Conference on Environmental Education held at Tbilisi, UNESCO.
 - Galtung, J (1996), Peace by peaceful means : Peace and conflict, Development and Civilization, PRIO: International Peace research institute of oslo and sage publication.
 - Bharathidasan University Tiruchirappalli 620 024 Centre For Distance Education
 - <http://thelazyyogi.com/>.
 - <http://estudantedavedanta.net/index.html>.
 - https://en.wikipedia.org/wiki/Peace_education.
 - <http://www.co-operation.org/>.
 - <http://peace-education.org.uk/why-education-for-peace-is-important>.
- [6]. Transforming Education for Peace- 2008.

- International Journal of Innovative Science and Research Technology ISSN No:-2456-2165
- The study of challenges to peaceful co-existence in India: an explorative study by Dr.m.doss, state training centre (scert), pondicherry
- Value Education: Meaning, Types, Importance & Needs by ishikshaeditorupdated:February 16, 2023.

munotes.in

अभ्यासक्रम व्यवहारातील समस्या

घटक रचना

- २.० उद्दिष्टे
- २.१ परिचय
- २.२ अध्यापन, शिकणे आणि मूल्यमापनासाठी प्रगतीशील पद्धती
 - २.२.१ प्रगतीशील पद्धतींचा अर्थ आणि व्याख्या
 - २.२.२ विद्यार्थ्यांसाठी प्रगतीशील अध्यापन महत्त्वाचे का आहे याची कारणे
 - २.२.३ अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाच्या काही प्रगतीशील पद्धतींची यादी
- २.३ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापन
 - २.३.१ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचा अर्थ
 - २.३.२ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचे फायदे
 - २.३.३ तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवण्यासाठी शिकवण्याच्या काही युक्त्या किंवा धोरणे (Strategies)
 - २.३.४ निष्कर्ष
- २.४ समांतर शिक्षण प्रणाली (खाजगी शिकवणी आणि सामूहिक प्रशिक्षण वर्ग)
 - २.४.१ परिचय
 - २.४.२ शैक्षणिक संस्था विरुद्ध शिकवणी वर्ग आणि कोचिंग क्लासेसची तुलना
 - २.४.३ निष्कर्ष
- २.५ सारांश
- २.७ प्रमुख संकल्पना
- २.८ प्रश्न
- २.९ संदर्भ

२.० उद्दिष्टे

या युनिटची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे सारांशित केली जाऊ शकतात:

- प्रगतीशील पद्धती अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाचा अर्थ स्पष्ट कारणे
- अध्यापनाच्या प्रगतीशील पद्धतींची यादी
- विद्यार्थ्यांसाठी प्रगतीशील शिकवणे महत्त्वाचे का आहे याची कारणे
- तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचे फायदे

- तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवण्यासाठी काही शिकवण्याच्या युक्त्याचा किंवा धोरणांचा (Strategies) उल्लेख शैक्षणिक संस्था विरुद्ध शिकवणी वर्ग आणि कोचिंग वर्ग यांची तुलना

२.१ परिचय

अभ्यासक्रम हे उद्दिष्ट, ज्ञान, कौशल्ये, दृष्टिकोन आणि मूल्ये यासारख्या क्षमतांचे एक पद्धतशीर पॅकेज आहे.

शिकणारे सुव्यवस्थित शिकण्याच्या अनुभवातून ही क्षमता प्राप्त करतात. चांगल्या प्रकारे तयार केलेला अभ्यासक्रम त्याच्या कुचकामी अभ्यासक्रम व्यवहारातून (transaction) आणि अंमलबजावणीद्वारे (implementation) आपले उद्दिष्ट साध्य करण्यात अपयशी ठरेल. म्हणून, शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये अभ्यासक्रमाचा व्यवहार काळजीपूर्वक आणि प्रभावीपणे केला जातो. अभ्यासक्रम व्यवहार योग्य आणि प्रभावी शिक्षण तंत्राचा अवलंब करून शिकणाऱ्यांना शिकण्याचा अनुभव प्रदान करतो. अभ्यासक्रमाच्या प्रभावी व्यवहारासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी, आपल्याला योग्य शिक्षण तंत्राचा अवलंब करावा लागेल. अभ्यासक्रमातील व्यवहार वाढविण्यासाठी निर्देशात्मक तंत्रांचा (instructional techniques) वापर केला जातो. शिक्षण तंत्रे अभ्यासक्रमाच्या व्यवहाराच्या गरजा पूर्ण करतात आणि त्या वाढवतात. प्रगतीशील पद्धती (Progressive methods), तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापन अध्यापन-अध्ययन आणि मूल्यमापन प्रक्रिया समृद्ध करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावते.

हे मॉड्युल २ आहे आणि ते निर्देशात्मक मोडमध्ये (instructional mode) लिहिलेले आहे जेथे ते उद्दिष्टानंतर विषयाच्या परिचयाने सुरू होते. सामग्री सोप्या आणि व्यवस्थित पद्धतीने तपशीलवार सादर केली आहे. पुढे हा दस्तऐवज 'तुमची प्रगती तपासा' सह समर्थित आहे, तपशीलवार सारांश देखील दिला आहे. काही महत्त्वाचे प्रश्न संदर्भासह नमूद केले आहेत.

२.२ अध्यापनाच्या प्रगतीशील पद्धती- शिकणे आणि मूल्यमापन

२.२.१ प्रगतीशील पद्धतींचा अर्थ आणि व्याख्या:

“शिक्षण म्हणजे जीवनाची तयारी नव्हे; शिक्षण हेच जीवन आहे.” जॉन ड्यूई

प्रगतीशील अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाचे समर्थक जॉन ड्यूई, रुसो, कार्ल मार्क्स आहेत. ही एक शैक्षणिक चळवळ आहे जी औपचारिक शिक्षणापेक्षा अनुभवाला अधिक महत्त्व देते. प्रगतीशील तत्त्वज्ञान विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक वाढ आणि त्यांचे सामाजिक-भावनात्मक कल्याण या दोन्हीशी संबंधित आहे. प्रगतीशील शिक्षण (Progressive Education) हे जॉन ड्यूई आणि इतरांनी स्वीकारलेल्या तत्त्वावर आधारित आहे, की शिक्षणाने विद्यार्थ्यांना लोकशाही, जागतिक समाजात सक्रिय सहभागासाठी तयार केले पाहिजे. अशा प्रकारे, निष्क्रिय शिकणाऱ्यांऐवजी सक्रिय असलेल्या गंभीर विचारवंत आणि चौकशीकर्त्यांना वाढवण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाते. मुलांची जन्मजात जिज्ञासा आणि शिकण्याची इच्छा

जोपासणे आणि त्यांचे समर्थन करणे हे शिक्षकाचे कार्य आहे,बाह्य पुरस्कारांवर अवलंबून राहण्याऐवजी . मुलांची अंतर्गत प्रेरणा वाढवणे.

व्याख्या:

डेवी (१९३८) यांनी " प्रगतीशील शिक्षण (progressive education) हे पारंपारिक शिक्षणासह असंतोषाचे उत्पादन" असे वर्णन केले आहे जे प्रौढ मानके, विषय आणि पद्धती लादतात.

" प्रगतीशील पद्धत (Progressive Method) ची व्याख्या शैक्षणिक चळवळ अशी केली जाते जी औपचारिक शिक्षणापेक्षा अनुभवाला अधिक महत्त्व देते".

२.२.२ शिकणाऱ्यांसाठी प्रगतीशील अध्यापन महत्त्वाचे का आहे याची खालील कारणे आहेत:

१. प्रगतीशील शिक्षण उच्च-स्तरीय विचार कौशल्यांना प्रोत्साहन देते:

प्रगतीशील अध्यापनाचा एक मोठा फायदा म्हणजे तो विद्यार्थ्यांना नवीन कल्पना, संकल्पना आणि अनुभवांबद्दल सर्जनशील आणि गंभीरपणे विचार करण्यास प्रोत्साहित करतो.हे त्यांना नवीन मार्गांनी समस्यांवर काम करण्यास आणि नाविन्यपूर्ण उपाय विकसित करण्यास मदत करते या व्यतिरिक्त, ज्या विद्यार्थ्यांना प्रगतीशील पद्धतींद्वारे शिकण्याची संधी मिळते, त्यांची उच्च स्तरावरील विचार कौशल्ये विकसित केली जातात.

२. प्रगतीशील अध्यापन 'कसे शिकायचे ते शिका' ला प्रोत्साहन देते:

प्रगतीशील अध्यापनाचा आणखी एक मोठा फायदा म्हणजे ते विद्यार्थ्यांना कसे शिकायचे हे शिकण्यास प्रोत्साहित करते. प्रगतीशील शिक्षण विद्यार्थ्यांना विचार कसा करायचा हे शिकवण्यावर आणि त्यांना प्रभावीपणे करण्याची साधने प्रदान करण्यावर भर देते.उदाहरणार्थ, प्रगतीशील शिक्षक त्यांच्या विद्यार्थ्यांना निरीक्षण करण्यास आणि प्रयोग करण्यास, प्रश्न विचारण्यास, समस्या सोडविण्यास, सर्जनशीलपणे विचार करण्यास आणि त्यांच्या कल्पनांना संप्रेषण करण्यास प्रोत्साहित करतात.. विद्यार्थ्यांना ही कौशल्ये त्यांच्या शिक्षणात लवकर विकसित करण्यात मदत करून, प्रगतीशील शिक्षक त्यांना शाळेत आणि जीवनात यश मिळवण्यासाठी तयार करत असतात.

३. विद्यार्थ्यांना स्वतःचा विचार कसा करायचा हे शिकण्यास मदत करते:

विद्यार्थ्यांना प्रश्न विचारण्यासाठी, समस्या सोडवण्यासाठी आणि प्रगतीशील वर्गात कल्पकतेने विचार करण्यास प्रोत्साहित केले जाते. गंभीर विचार कौशल्यावरील हा भर विद्यार्थ्यांना प्रौढ बनण्यास मदत करतो जे त्यांच्या जीवनाबद्दल माहितीपूर्ण निर्णय घेऊ शकतात. याव्यतिरिक्त, विद्यार्थ्यांना स्वतःसाठी कसे विचार करावे हे शिकवून, प्रगतीशील शिक्षक अधिक लोकशाही समाज निर्माण करण्यास मदत करत आहेत.

४. प्रगतीशील अध्यापन-शिक्षण पद्धती सहकार्य आणि सहकार्यांच्या महत्त्वावर भर देतात:

विद्यार्थी सहसा प्रगतीशील वर्गात प्रकल्प किंवा असाइनमेंटवर लहान गटांमध्ये एकत्र काम करतात. हे सहकार्यात्मक शिक्षण विद्यार्थ्यांना महत्त्वाची सामाजिक कौशल्ये विकसित करण्यात मदत करते, जसे की संवाद आणि संघकार्य. याव्यतिरिक्त, प्रकल्पांवर एकत्र काम करून, विद्यार्थी इतरांच्या दृष्टीकोनांचा आदर करण्यास आणि विविधतेला महत्त्व देण्यास शिकतात.

५. प्रगतीशील अध्यापन-शिक्षणात सर्जनशीलता आणि गंभीर विचार यांचा समावेश होतो:

सर्जनशील आणि चिकित्सक विचारसरणीचे (critical thinking) समर्थन करण्यासाठी, प्रगतीशील शिक्षक त्यांच्या वर्गात उपक्रम आणि प्रकल्प-आधारित शिक्षणाचा समावेश करतात. या प्रकारचे उपक्रम विद्यार्थ्यांना नवीन आणि नाविन्यपूर्ण पद्धतीने संकल्पनांचा विचार करण्यास प्रोत्साहित करतात.

६. विद्यार्थ्यांना वास्तविक जगासाठी तयार करण्यात मदत करते:

वास्तविक जगात समस्या सोडवण्यासाठी लोकांना सहसा एकत्र काम करावे लागते. प्रगतीशील शिक्षकांचा असा विश्वास आहे की विद्यार्थ्यांनी सहकार्याने एकत्र कसे कार्य करावे हे शिकणे महत्त्वाचे आहे. या प्रकारच्या शिक्षणाचे समर्थन करण्यासाठी, प्रगतीशील वर्गांमध्ये सामान्यतः बरेच गट कार्य असते. उदाहरणार्थ, विद्यार्थ्यांना संघातील प्रकल्प किंवा असाइनमेंट पूर्ण करण्यास सांगितले जाऊ शकते, किंवा त्यांच्या वर्गमित्रांसह वादविवाद किंवा चर्चेत भाग घेण्यासाठी सांगितले जाऊ शकते.

२.२.३ अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाच्या काही प्रगतीशील पद्धतींची यादी:

१. चौकशी
२. प्रयोग
३. फील्ड काम
४. प्रकल्पावर आधारित अध्यापन
५. संगणकासारख्या साधनांचा वापर
६. चर्चा
७. प्रात्यक्षिक
८. गट कार्य
९. संशोधन

१०. अनुकरण

१२. वादविवाद

१. चौकशी आधारित:

चौकशी-आधारित शिक्षण ही एक विद्यार्थी-केंद्रित शिक्षण पद्धत आहे जी विद्यार्थ्यांना प्रश्न विचारण्यास आणि वास्तविक-जगातील समस्यांची तपासणी करण्यास प्रोत्साहित करते. या प्रकारच्या शैक्षणिक वातावरणात, विद्यार्थी सक्रियपणे शिकण्याच्या प्रक्रियेत गुंतलेले असतात आणि त्यांना त्यांची नैसर्गिक जिज्ञासा शोधण्याची संधी दिली जाते.

या प्रकारचे शिकणे बहुतेकदा विद्यार्थी वर्गात आणि वास्तविक जगामध्ये जे शिकत आहेत ते जोडण्यासाठी असतात. चौकशी-आधारित शिक्षण चिकित्सक विचार कौशल्य, समस्या सोडवण्याची कौशल्ये आणि सर्जनशीलता सुधारते

२. प्रयोग आधारित:

प्रायोगिक अध्यापन ही एक प्रक्रिया म्हणून परिभाषित केली जाऊ शकते ज्यामध्ये मांडलेल्या गृहितकांना समर्थन देण्यासाठी चालविलेल्या प्रक्रियेचा समावेश होतो. या प्रकारच्या अध्यापन पद्धतीमध्ये अध्यापन-अध्ययन प्रक्रियेदरम्यान विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवणाऱ्या आणि प्रेरित करणाऱ्या क्रियाकलापांना हाताशी धरले जाते.

३. फील्ड वर्क आधारित:

फील्ड वर्क हे अभ्यासक्रमातील कोणतेही घटक घेऊन केले जाऊ शकते ज्यामध्ये वर्ग सोडणे आणि प्रत्यक्ष अनुभवाद्वारे अध्यापन आणि शिकण्याच्या उपक्रमांमध्ये गुंतणे समाविष्ट आहे. फील्डवर्क प्रत्यक्ष, ठोस अनुभवांद्वारे शिकण्याची संधी प्रदान करते, अमूर्त भौगोलिक संकल्पना आणि प्रक्रियांच्या 'वास्तविक जग' अभिव्यक्तीचे निरीक्षण केल्याने समज वाढवते. फील्ड-आधारित शिक्षणामध्ये, अध्यापन वर्ग किंवा प्रयोगशाळेच्या बाहेरील भौगोलिक क्षेत्रावर दिले जाते, जे विद्यार्थ्यांना वास्तविक-जगाची ओळख करून देते.

४. प्रकल्पावर आधारित अध्यापन:

प्रकल्प-आधारित शिक्षण (Project-based learning (PBL)) किंवा प्रकल्प-आधारित निर्देशन (project-based instruction) ही विद्यार्थ्यांना वास्तविक जगात भेडसावणारी आव्हाने आणि समस्यांभोवती सेट केलेल्या आकर्षक प्रकल्पांद्वारे ज्ञान आणि कौशल्ये विकसित करण्याची संधी देण्यासाठी डिझाइन केलेली एक शिकवणी पद्धत आहे. विद्यार्थी एका विस्तारित कालावधीत प्रकल्पावर काम करतात जे त्यांना वास्तविक-जगातील समस्या सोडवण्यात किंवा जटिल प्रश्नाचे उत्तर देण्यात गुंतवून ठेवतात. परिणामी, विद्यार्थी सखोल सामग्रीचे ज्ञान तसेच गंभीर विचार, सहयोग, सर्जनशीलता आणि संवाद कौशल्ये विकसित करतात.

५. संगणकासारख्या साधनांचा वापर:

अध्यापन-शिक्षण प्रक्रियेसाठी संगणक हे प्रभावी साधन आहे. वर्गातील संगणक अधिक सामान्य होत आहेत आणि त्यांचा उपयोग कार्य सामायिक करण्यासाठी, असंख्य उपक्रमांमध्ये सहभागी होण्यासाठी, धडे समजण्यासाठी किंवा विस्तृत करण्यासाठी आणि माहिती मिळविण्यासाठी संप्रेषण करण्यासाठी केला जाऊ शकतो. संगणक आनंददायक आहेत आणि बहुतेक विद्यार्थी "अभ्यास करताना मजा" करत असताना अधिक माहिती शिकतात आणि ठेवतात. शिक्षकांना त्यांच्या विद्यार्थ्यांना अधिक ज्ञान देण्यास वर्गातील अध्यापनास मदत करण्यासाठी संगणकाचा वापर केल्याने विद्यार्थी आणि शिक्षक दोघांनाही फायदा होतो.

६. चर्चा:

सर्व विषयांमध्ये शिकण्यासाठी चर्चा महत्त्वाची आहे कारण ती विद्यार्थ्यांना माहिती मिळवण्याऐवजी त्यावर प्रक्रिया करण्यास मदत करते. चर्चेचे नेतृत्व करण्यासाठी व्याख्यानापेक्षा वेगळी कौशल्ये आवश्यक असतात. विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रम सामग्रीबद्दल विचार करण्याचा सराव करणे हे चर्चेचे उद्दिष्ट आहे. चर्चा पद्धतीमुळे विद्यार्थ्यांवर चांगले परिणाम होतात अनेक लोकांमधील विचारांची देवाणघेवाण ही एकमेकांकडून शिकण्याची आणि शिकवण्याची सर्वोत्तम प्रक्रिया आहे. वर्गातील वातावरणात, अनुकूल शिक्षण आणि सोयीस्कर अध्यापन परिस्थितीला प्रोत्साहन देण्यासाठी चर्चा हा सर्वोत्तम मार्ग आहे. हि शिकवण्या ची पद्धत विद्यार्थ्यांना काही मुद्द्यांवर त्यांचे विचार किंवा मत व्यक्त करण्याची संधी देते.

७. प्रात्यक्षिक:

प्रात्यक्षिक या शब्दाचा अर्थ डेमो देणे किंवा विशिष्ट क्रियाकलाप (activity) किंवा संकल्पना यांचे सादरीकरण करणे असा होतो. प्रात्यक्षिक पद्धतीत, अध्यापन-अध्ययन प्रक्रिया पद्धतशीरपणे चालते. अनेकदा प्रात्यक्षिक तेव्हा केले जाते जेव्हा विद्यार्थ्यांना सिद्धांतांना प्रत्यक्ष सरावाशी जोडण्यात अडचण येते किंवा जेव्हा विद्यार्थी सिद्धांतांचे अनुप्रयोग समजू शकत नाहीत.

प्रात्यक्षिक म्हणजे शिकवण्याची रणनीती म्हणून कृती आणि क्रियाकलापांचे दृश्य सादरीकरण किंवा शिकवण्याचे आणि शिकण्याचे कार्य सुलभ करण्याच्या उद्देशाने वर्गात शिक्षकाने दिलेल्या धड्याच्या वस्तुस्थिती आणि तत्वांशी संबंधित व्यावहारिक कार्य.

८. गट कार्य:

समूह कार्य म्हणजे शिकण्याच्या अनुभवांचा संदर्भ ज्यामध्ये विद्यार्थी एकाच कार्यावर एकत्र काम करतात. समवयस्क शिक्षण आणि शिकवण्याद्वारे समूह कार्य सकारात्मक आणि आकर्षक शिक्षण समुदाय तयार करण्यात मदत करू शकते. समवयस्कांच्या परस्परसंवादांना प्रोत्साहन देणे विद्यार्थ्यांना वर्गाबाहेरील कामासाठी तयार करून शिकण्याच्या अनुभवांवर सकारात्मक परिणाम होतो. विद्यार्थ्यांना प्रवृत्त करण्यासाठी, सक्रिय शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि मुख्य गंभीर-विचार, संवाद आणि निर्णय

घेण्याची कौशल्ये विकसित करण्यासाठी गट कार्य ही एक प्रभावी पद्धत असू शकते. गट क्रियाकलाप (activities) विद्यार्थ्यांना सामग्रीमधील सखोल अर्थ शोधण्यात आणि विचार कौशल्ये सुधारण्यास सक्षम करतात. समूह कार्याचा सर्वात प्रभावी वापर म्हणजे विद्यार्थ्यांना समजण्यास कठीण किंवा ज्याचे अनेक अर्थ आहेत. जी विचार करण्यास प्रवृत्त करते अशा उच्च-स्तरीय सामग्रीसह गुंतवून ठेवते.

९. संशोधनावर आधारित अध्यापन:

संशोधन-आधारित शिक्षणविषयक धोरणे ही अशी धोरणे आहेत जी, स्वतंत्र संशोधनाद्वारे, विद्यार्थी शिकण्याच्या परिणामांवर आणि विद्यार्थ्यांच्या यशावर प्रभाव पाडण्यासाठी सर्वात प्रभावी ठरल्या आहेत. संशोधन-आधारित शिक्षण पद्धतीमध्ये, विद्यार्थी सक्रियपणे अनेक संसाधने, साहित्य आणि मजकूर शोधतात आणि नंतर ते महत्वाचे, संबंधित आणि मनोरंजक प्रश्न आणि आव्हाने शोधण्यासाठी वापरतात. संशोधन-आधारित शिक्षणामध्ये संकल्पना आणि सिद्धांतांची तपासणी समाविष्ट असते आणि विद्यार्थ्यांना शोधक दृष्टिकोनातून समाधान साधक बनण्याची परवानगी मिळते. पाठ्यपुस्तक-आधारित शैलीच्या तुलनेत, हे विद्यार्थ्यांला ज्ञान संपादनाच्या केंद्रस्थानी ठेवते.

१०. अनुकरण (Simulation) आधारित अध्यापन:

अनुकरण आधारित अध्यापन हे शिकण्याचे आणि प्रशिक्षणाचे तंत्र आहे, जे एखाद्या व्यक्तीमध्ये समस्या सोडवण्याच्या वर्तनाची क्षमता विकसित करते. याची व्याख्या एक भूमिका म्हणून केली गेली आहे ज्यामध्ये विद्यार्थी कृत्रिमरित्या तयार केलेल्या वातावरणात भूमिका पार पाडतो. सिम्युलेटेड अध्यापन ही एक शैक्षणिक आणि विकास धोरण आहे जी व्यक्तींना समस्या सोडवण्याची क्षमता सुधारण्यास मदत करते. अनुकरण आधारित अध्यापन ही एक रचना आहे ज्याचा उद्देश वास्तविक जीवनातील परिस्थितींना शक्य तितक्या वास्तव करणे आहे, ज्यामध्ये विद्यार्थी शिक्षकांची भूमिका बजावतात.

१२. वादावर आधारित अध्यापन:

उपदेशात्मक पद्धती म्हणून, वादविवादामध्ये विद्यार्थ्यांनी एकमेकांच्या युक्तिवादांना विरोध करण्याच्या उद्देशाने दोन प्रतिस्पर्धी दृष्टीकोनातून त्यांची मते व्यक्त करणे समाविष्ट असते (चांग आणि चो, २०१०). वादविवाद विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रमाची सामग्री अधिक चांगल्या प्रकारे शिकण्यासाठी प्रोत्साहित करते, कारण ते व्यक्तिनिष्ठ शिक्षण शैलीमध्ये गुंतलेले असतात; (२) परस्परसंवादी शिक्षण अभ्यासक्रम सामग्री सक्रियपणे, व्यापकपणे, खोलवर आणि वैयक्तिकरित्या.

तुम्हाला माहीत आहे का?

प्रगतीशील शिक्षण ही एक शैक्षणिक चळवळ आहे जी १९व्या शतकाच्या उत्तरार्धात सुरू झाली आणि आजपर्यंत ती अनेक स्वरूपात चालू आहे. उदाहरणार्थ, युरोपमध्ये, प्रगतीशील शिक्षण नवीन शिक्षण चळवळ म्हणून ओळखले जाते.

२.३ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापन

२.३.१ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचा अर्थ:

इंटरनेट, इंटरनेट, सॅटेलाइट ब्रॉडकास्ट, ऑडिओ आणि व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग, बुलेटिन बोर्ड, चॅट रूम, वेबकास्ट आणि CD-ROM यासह इलेक्ट्रॉनिक तंत्रज्ञानाद्वारे तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचा समावेश होतो. ज्या शिक्षणामध्ये शिक्षक शिकवण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करतात आणि शिकणारे तंत्रज्ञानाच्या मदतीने शिकतात ते तंत्रज्ञानावर आधारित शिक्षण आहे. अशाप्रकारे, तंत्रज्ञान-आधारित अध्यापन संगणक-आधारित साधनांचा वापर करून अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापन प्रक्रिया वाढवते, विशेषतः निष्क्रियतेऐवजी सक्रियपणे विद्यार्थ्यांना समाविष्ट करून.

२.३.२ तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचे फायदे:

१. शिक्षण सामग्रीची (learning materials) विस्तृत निवडीची संधी उपलब्ध करून देते
२. विद्यार्थ्यांना डिजिटल साक्षर करण्यात मदत करते
३. एक मजेदार आणि आकर्षक शैक्षणिक वातावरण प्रदान करते
४. विद्यार्थी कधीही कुठूनही अभ्यासक्रम साहित्यात प्रवेश करू शकतात
५. विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा मागोवा घेण्यास मदत करते
६. शैक्षणिक तंत्रज्ञान इकोसिस्टमसाठी चांगले आहे
७. शैक्षणिक तंत्रज्ञान सहयोग अधिक प्रभावी बनवते

२.३.३ तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवण्यासाठी काही शिकवण्याच्या युक्त्या / धोरणे (Strategies):

१) बहुमाध्यमांचा (Multimedia) वापर:

स्पष्ट प्रतिमा, व्हिडिओ, तात्काळ माहिती, हे सर्व विद्यार्थ्यांचे लक्ष सहजपणे वेधून घेतात. विविध बहुमाध्यम (Multimedia) संसाधनांचा वापर तुमच्या वर्गातील सत्रांमध्ये झिंग जोडतो. विद्यार्थी विशिष्ट संसाधनांचा आनंद घेतात आणि या संसाधनांची विविधता विद्यार्थ्यांना वर्गात गुंतवून ठेवतात आणि रुची निर्माण करतात. मल्टीमीडिया एका वेळी एकापेक्षा जास्त भावनांना उत्तेजित करू शकते आणि असे करताना, शिक्षक सर्व विविध प्रकारच्या विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचतात आणि विद्यार्थ्यांचे लक्ष जास्त काळ टिकवून ठेवतात. विद्यार्थ्यांना विविध प्रकारचे मल्टीमीडिया तयार करण्याची आणि वापरण्याची क्षमता दिल्याने अधिक सहयोगी वर्ग तयार होतो आणि विद्यार्थ्यांना संप्रेषण करण्याची आणि ते जे शिकत आहेत ते प्रत्यक्षात लागू करण्यास अनुमती देते, एकूण शैक्षणिक अनुभव वाढवते.

२) सामाजिक माध्यमांचा (social media) वापर:

प्रत्येक मूल, प्रत्येक शिक्षक खरं तर प्रत्येकजण सोशल मीडिया वापरतो आणि त्याचा आनंद घेतो. त्यामुळे जेव्हा या सोशल मीडियाचा वापर शिक्षणासाठी केला जातो तेव्हा त्याचा खूप उपयोग होतो. विद्यार्थ्यांना सामाजिक असणे, सहकार्य करणे, सामायिक करणे आणि कल्पनांची देवाणघेवाण करणे आवडते.सहयोग आणि परस्परसंवाद यासारख्या शिक्षणाचा अविभाज्य भाग असलेल्या विविध महत्त्वाच्या बाबी सोशल मीडियाद्वारे अखंडपणे घडू शकतात. फक्त ते सर्व वापरत आहेत असे नाही तर ते तुम्हाला सर्व गोष्टी तपासण्यात सक्षम करते आणि तुम्हाला कार्ये, असाइनमेंट आणि इतर वर्ग संबंधित क्रियाकलाप (activities) सहजतेने नियुक्त करण्यात मदत करते.जेव्हा तुम्ही पालकांना विद्यार्थ्यांच्या कामगिरीबद्दल आणि इतर शालेय क्रियाकलापांबद्दल अपडेट ठेवण्याबद्दल बोलता तेव्हा सोशल मीडिया देखील महत्त्वाची भूमिका बजावते. फेसबुक आणि ट्विटर सारख्या विविध प्लॅटफॉर्मचा जगभरातील शिक्षकांकडून वापर केला जात आहे आणि जनतेने त्यांचा आनंद घेतला आहे.

३) विविध संसाधनांचा वापर करणे:

गोष्टी मिसळा आणि काही प्रतिबद्धता जोडा. (Mix things up and add some engagement) २१ व्या शतकातील माहितीचा स्रोत केवळ पुस्तकांपुरता मर्यादित नाही, त्याऐवजी तुम्ही पॉडकास्ट, व्हिडिओ, OER, ब्लॉग आणि इतर संसाधने ज्ञान देण्यासाठी वापरू शकता. मुलांना विविध संसाधने शोधण्यात आणि त्यांची ज्ञानाची क्षितिजे रुंद करण्यात आनंद मिळतो.विविध संसाधनांच्या एकत्रितपणे वापराने विद्यार्थ्यांना आनंद मिळतो आणि ते ताजेतवाने होतात. हे विद्यार्थ्यांच्या विविध शिक्षण विषयक गरजा देखील पूर्ण करते, कारण एकच संसाधन सर्वांसाठी योग्य असू शकत नाही.

४) गेमिफिकेशनचे बरेचसे गेम आणि फायदे मिळवणे:

कदाचित हा तंत्रज्ञानाच्या एकीकरण (tech integration) सर्वोत्तम भाग आहे. गेमिंग करताना विद्यार्थ्यांना जी गोष्ट शिकायला मिळते ती सर्वोत्तम गोष्ट आहे. मुलांचे खेळांबद्दल किती प्रेम आहे याबद्दल शंका नाही आणि येथे शैक्षणिक खेळ मुलांना आश्चर्यकारक खेळ खेळताना त्यांचे महत्त्वाचे धडे शिकण्यास मदत करतात. विद्यार्थी एकमेकांना आव्हान देऊन प्रेरित होऊ शकतात आणि जर मोबाईल डिव्हाइसवर केले तर, विद्यार्थी वर्गाबाहेर शिकत राहण्याची शक्यता जास्त असते. विद्यार्थ्यांना शिकण्यासाठी उत्सुक बनवण्यासाठी शैक्षणिक खेळ वापरणे हा वर्गात तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याचा एक उत्तम मार्ग आहे. आणि गेमिफिकेशनचा वापर शिक्षणासाठी एक फ्रेमवर्क म्हणून केला जाऊ शकतो जो कोठेही आणि कोणत्याही स्तरावरील जटिलतेमध्ये वापरला जाऊ शकतो. हे थेट सामग्रीवर(content), अध्यापनशास्त्रीय फ्रेमवर्कवर (सामान्यतः रचनावाद) किंवा इतर पूरक फ्रेमवर्कवर लागू केले जाऊ शकते.

५) विद्यार्थ्यांना सक्षम करण्यासाठी आणि त्यांच्यापर्यंत पोहोचण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करा:

तंत्रज्ञान कलात्मक अभिव्यक्तीचे पोषण करते. गुंतलेले विद्यार्थी असे आहेत जे सक्रियपणे मते व्यक्त करतात आणि केवळ निष्क्रियपणे 'शहाणपणा' प्राप्त करत नाहीत. तंत्रज्ञान त्यांना त्यांच्या कल्पना समजावून सांगण्यासाठी एक व्यासपीठ देऊ शकते, केवळ तथ्यांचे पुनरुत्थान (regurgitate) करू शकत नाही. याशिवाय तुम्ही विद्यार्थ्यांना पोहोचण्यास आणि अधिक जाणून घेण्यास मदत करू शकता. सोशल मीडिया तुम्हाला जगभरातील लोकांशी कनेक्ट होण्यास मदत करतो आणि तुम्ही तज्ञांच्या संपर्कात राहू शकता.

आधुनिक तंत्रज्ञान-आधारित कला प्रकारांनी आमच्या विविध विद्यार्थी लोकसंख्येमध्ये कलात्मक अभिव्यक्तीला प्रोत्साहन दिले आहे. ही साधने त्या विद्यार्थ्यांसाठी कलात्मक संप्रेषणाचे प्रकार प्रदान करतात ज्यांना मौखिक आणि लेखी संवादाच्या पारंपारिक पर्यायांमुळे प्रतिबंधित आहे. तुम्ही विद्यार्थ्यांना 'आवाज' ठेवण्यासही मदत करावी. हे करण्याचा एक मार्ग, उदाहरणार्थ, त्यांना प्रत्येकाने ब्लॉग सेटअप करण्यासाठी आणणे किंवा त्यांचे शिक्षण प्रदर्शित करण्यासाठी इतर मार्गांनी सहभागी होणे. परंतु लक्षात ठेवा की प्रत्येकजण सारखा नसतो: अंतर्मुख विद्यार्थ्यांना Twitter घाबरवणारा वाटू शकतो, उदाहरणार्थ. त्याऐवजी, अनेक पर्याय ऑफर करा: पॉडकास्टिंग, यूट्यूब इ. हे कार्य करण्यासाठी, विद्यार्थ्यांना ऑनलाइन जगाची नैतिकता आणि डिजिटल नागरिकत्वाच्या तत्वांची जाणीव असणे आवश्यक आहे.

२.३.४ निष्कर्ष:

अशा प्रकारे, तंत्रज्ञानाचा शिक्षणावर खूप सकारात्मक परिणाम होतो आणि त्याच वेळी नकारात्मक परिणाम देखील होऊ शकतात. शिक्षकांनी आणि विद्यार्थ्यांनी याचा चांगल्या प्रकारे लाभ घ्यावा आणि अनेक विद्यार्थ्यांना तसेच शाळांना मागे खेचत असलेल्या त्रुटी दूर कराव्यात. उत्कृष्टता प्राप्त करणे. अशा प्रकारे भविष्यात प्रत्येक देशाने अधिक तंत्रज्ञानाने सुसज्ज शिक्षण क्षेत्र सुरू करण्याची वेळ आली आहे.

तुम्हाला माहित आहे का?

२१ व्या शतकातील अभ्यासक्रमासाठी अधिक शिक्षक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करत असल्याने, विविध प्लॅटफॉर्मवर शैक्षणिक सामग्रीची सुलभता ही वर्गखोल्यांमध्ये जीवनाचे धडे आणण्यासाठी महत्त्वाची आहे.

२.४ समांतर शिक्षण प्रणाली (खाजगी शिकवणी आणि मास-कोचिंग क्लासेस)

२.४.१ परिचय:

चांगल्या समाजाच्या निर्मितीसाठी शिक्षण हे मूलभूत साधन आहे. कारण शिक्षणामुळे एखाद्याला जीवनातील नियम आणि मूल्ये यासारख्या विविध गोष्टी जाणून घेण्यास मार्गदर्शन केले जाते, ज्याचा परिणाम त्यांच्या जीवनशैलीवर आणि वर्तनावर होतो. तथापि,

औपचारिक शाळांच्या उपस्थितीमुळे प्राप्त झालेल्या निकालांवर बरेच लोक समाधानी झाले नाहीत. त्यांच्यापैकी बरेच जण अजूनही आपल्या मुलांना शिकवणी वर्ग संस्थांमध्ये शिकवून बाहेरचे अतिरिक्त धडे शोधत आहेत. सर्व क्षेत्रांतील जागतिकीकरणाच्या पैलूंमुळे शैक्षणिक क्षेत्रातील नमुन्यांमध्ये बदल होत आहेत जेणेकरून त्याचा शैक्षणिक क्षेत्रावर परिणाम होतो, त्यामुळे शिक्षण वर्गाच्या अनेक संस्था सुरू झाल्या.

२.४.२ शैक्षणिक संस्था विरुद्ध शिकवणी वर्ग आणि कोचिंग वर्ग यांची तुलना:

आज हायस्कूलच्या विद्यार्थ्यांच्या आयुष्यात, अतिरिक्त कोचिंग क्लासला जाणे हे शाळेत जाण्याइतकेच सामान्य आहे. प्रत्येक विद्यार्थ्याला कोचिंगची गरज भासत नसली तरी, बहुतेक विद्यार्थी त्यांच्या बोर्ड परीक्षा किंवा प्रवेश परीक्षांसाठी अतिरिक्त तयारी करतात. शाळेत जाणे हे आधीच खूप अवघड काम आहे कारण स्टे-बॅक, गृहपाठ आणि नियमित चाचण्या तसेच वर्ग लांब असतात आणि घरी परतल्यावर विद्यार्थी खूप थकलेले असतात, फक्त कोचिंगसाठी तयार होण्यासाठी. त्यामुळे, एखाद्याने शाळेत आणि कोचिंगला का जावे असा प्रश्न वारंवार पडतो; एक पुरेसे नाही.

कारण पुरेसे सोपे आहे; शाळा आणि कोचिंगचा हेतू सारखा नसतो.

हायस्कूल शिक्षण हे अनेक वेगवेगळ्या गोष्टींवर लक्ष केंद्रित करते, जरी मुख्यतः शैक्षणिक गोष्टींवर लक्ष केंद्रित करते; ते अभ्यासक्रमेतर क्रियाकलापांचा (activities) समावेश करण्याचा देखील प्रयत्न करते. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या बोर्डाच्या परीक्षेत उत्तीर्ण होण्यास मदत करण्यावर शैक्षणिक लक्ष केंद्रित करतात जी एक प्रमाणित चाचणी मानली जाऊ शकते आणि ही चाचणी उत्तीर्ण होण्यासाठी, विद्यार्थ्यांना प्रथम सुरवातीपासून धडे शिकवणे आणि नंतर सराव आणि प्रगत प्रश्नांचा पाठपुरावा करणे आवश्यक आहे. अध्यापनाची पातळी केवळ मूलभूत मानली जाऊ शकते आणि अत्यंत प्रगत नाही.

दुसरीकडे, कोचिंग सेंटरचे उद्दिष्ट विद्यार्थ्यांला सर्व मूलभूत गोष्टी शिकवणे हे नसून प्रगत प्रश्न सोडवण्यासाठी विद्यार्थ्यांला अधिक कार्यक्षमतेने कार्य करण्यास मदत करणे हा आहे, कारण ते सहसा विद्यार्थ्यांना अधिक व्यक्तिनिष्ठ प्रवेश परीक्षांसाठी तयार करतात. कोचिंग सेंटर्स अतिरिक्त क्रियाकलापांची काळजी करत नाहीत कारण ही त्यांची जबाबदारी नाही. त्यांना शक्य तितक्या तासांचा सराव समाविष्ट करायचा असतो आणि विद्यार्थ्यांना कठीण प्रश्नांची ओळख करून द्यायची असते.

शाळेत, काय शिकवले जाते हे समजून घेणे ही विद्यार्थ्यांची जबाबदारी आहे, कारण शिक्षक वैयक्तिकरित्या न करता संपूर्ण विद्यार्थ्यांवर लक्ष केंद्रित करतात. अंतर्गत मुल्यांकनाची तयारी करताना पुरेसा सराव करण्यासाठी पुरेसा वेळ मिळवणे आणि दिलेल्या असाइनमेंट पूर्ण करणे हे देखील विद्यार्थ्यांचे कर्तव्य आहे. संपर्क साधल्यास शिक्षक त्यांना मदत करतील तरीही ते विद्यार्थ्यांवर अवलंबून आहे, जर त्यांनी संपर्क साधला आणि मदत घेतली तर.

कोचिंग संस्था निवडल्या जातात जेणेकरून त्या प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या विशिष्ट गरजा पूर्ण करू शकतील. त्यामुळे, ते प्रत्येक विद्यार्थ्यांकडे लक्ष देतील आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांला त्यांच्या अडचणींबद्दल मार्गदर्शन करतील आणि त्यांना पुरेसा सराव मिळेल याची खात्री

करून घेईल. कोचिंग चाचण्यांवर लक्ष केंद्रित करत नाही कारण त्यांचा हेतू विद्यार्थ्यांला समजेल याची खात्री करणे हा आहे.

या तुलनेतून आपण जे शिकतो ते म्हणजे हायस्कूल आणि कोचिंग सेंटर या दोन्हीची स्वतःची विशिष्ट कार्ये आहेत आणि ती दुसऱ्याची जागा घेऊ शकत नाहीत. हायस्कूल अनिवार्य असले तरी, कोचिंग हा एक खाजगी निर्णय आहे जो पूर्णपणे विद्यार्थ्यांच्या गरजांवर अवलंबून असतो. परंतु कोणत्याही परिस्थितीत, विद्यार्थ्यांने त्यांना दिलेल्या सुविधांचा जास्तीत जास्त लाभासाठी वापर करणे आवश्यक आहे. जर त्यांना केवळ त्यांच्या हायस्कूलच्या वर्गातून फायदा झाला तर त्यांना पुढील समर्थनाची आवश्यकता नाही परंतु आवश्यक असल्यास, त्यांनी निश्चितपणे अतिरिक्त मदत घ्यावी.

२.४.२ निष्कर्ष:

सर्व भागधारकांसह संपूर्ण यंत्रणा (शाळा, शिक्षक, विद्यार्थी, पालक) कोचिंग संस्थांना 'शिक्षण' देण्याची जबाबदारी पार पाडली आहे. स्पष्टपणे, शालेय शिक्षण महत्त्वाचे आहे यावर त्यांचा आता विश्वास नाही. आणि आपल्या देशातील विद्यार्थी आहेत ज्यांच्या आकांक्षा, स्वप्ने किंवा शिकण्याची उत्सुकता अशा समजुतीमुळे चिरडली जात आहे.

आपल्याला कृती करण्याची गरज आहे, आपल्याला आपल्या शालेय शिक्षण पद्धतीवरील आत्मविश्वास परत आणण्याची गरज आहे; शिकण्याचा एक मूलभूत मार्ग. आम्ही शिक्षण देण्यासाठी एक शक्तिशाली इकोसिस्टम तयार केली आहे परंतु आम्ही खाजगी कोचिंगची दुसरी समांतर प्रणाली तयार करण्याचा प्रयत्न करत आहोत. ही समांतर व्यवस्था पूर्णपणे हानिकारक नसली तरी शिक्षण व्यवस्थेचे महत्त्व कायम ठेवायचे आहे.

तुमची प्रगती तपासा

१. अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाच्या कोणत्याही ५ प्रगतीशील पद्धतींची यादी करा.

२. तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवण्यासाठी काही शिकवण्याच्या काही युक्त्या किंवा धोरणे (Strategies)

३. समांतर शिक्षण पद्धतीच्या महत्त्वाबद्दल तुमचे मत

२.६ सारांश

- प्रगतीशील अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाचे समर्थक जॉन ड्यूई, रुसो, कार्ल मार्क्स आहेत.
- प्रगतीशील शिक्षण (Progressive Education) हे जॉन ड्यूई आणि इतरांनी स्वीकारलेल्या तत्वावर आधारित आहे, की शिक्षणाने विद्यार्थ्यांना लोकशाही, जागतिक समाजात सक्रिय सहभागासाठी तयार केले पाहिजे.
- विद्यार्थ्यांसाठी प्रगतीशील अध्यापन (Progressive methods) महत्त्वाचे का आहे याची कारणे
 - प्रगतीशील शिक्षण उच्च-स्तरीय विचार कौशल्यांना प्रोत्साहन देते.
 - प्रगतीशील शिक्षण 'कसे शिकायचे ते शिका' ला प्रोत्साहन देते
 - विद्यार्थ्यांना स्वतःचा विचार कसा करायचा हे शिकण्यास मदत करते
 - प्रगतीशील अध्यापन-शिक्षण पद्धती सहकार्य आणि सहकार्यांच्या महत्त्वावर भर देतात
 - प्रगतीशील अध्यापन -शिक्षणात सर्जनशीलता आणि गंभीर विचार यांचा समावेश होतो
 - विद्यार्थ्यांना वास्तविक जगासाठी तयार करण्यास मदत करते

अध्यापन-शिक्षण आणि मूल्यमापनाच्या काही प्रगतीशील पद्धतींची यादी

- चौकशी
- प्रयोग
- फील्ड वर्क
- प्रकल्प-आधारित शिक्षण
- संगणकासारख्या साधनांचा वापर
- चर्चा
- प्रात्यक्षिक
- गट कार्य
- संशोधन
- अनुकरण (Simulation)

- वादविवाद
- तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनामध्ये इंटरनेट, इंटरनेट, सॅटेलाइट ब्रॉडकास्ट, ऑडिओ आणि व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग, बुलेटिन बोर्ड, चॅट रूम, वेबकास्ट आणि सीडी-रॉम यासह इलेक्ट्रॉनिक तंत्रज्ञानाद्वारे शिकणे समाविष्ट आहे.
- तंत्रज्ञानावर आधारित अध्यापनाचे फायदे
- शिक्षण सामग्रीची (learning materials) विस्तृत निवड ऑफर करते
- तुमच्या विद्यार्थ्यांना डिजिटल साक्षर करण्यात मदत करते
- एक मजेदार आणि आकर्षक शिक्षण वातावरण प्रदान करते
- विद्यार्थी कधीही कोठूनही अभ्यासक्रम साहित्यात प्रवेश करू शकतात
- विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा मागोवा घेण्यात मदत करते
- शैक्षणिक तंत्रज्ञान परिसंस्थेसाठी चांगले आहे
- शैक्षणिक तंत्रज्ञान सहयोग (collaboration)अधिक प्रभावी बनवते

तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना गुंतवून ठेवण्यासाठी शिकवण्याच्या काही युक्त्या किंवा धोरणे (Strategies)

- बहुमाध्यमांचा (Multimedia) वापर
- सामाजिक माध्यमांचा (social media) वापर
- विविध संसाधने वापरणे
- गेमिफिकेशनचे गेम आणि फायदे मिळवणे
- विद्यार्थ्यांना सक्षम करण्यासाठी आणि त्यांच्यापर्यंत पोहोचण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करा
- सर्व क्षेत्रांतील जागतिकीकरणाच्या पैलूंमुळे शैक्षणिक क्षेत्रातील नमुन्यांमधील बदल जे खूप वेगाने बदलत आहेत जेणेकरून त्याचा शैक्षणिक क्षेत्रावर ही परिणाम होतो , त्यामुळे शिक्षण वर्गाच्या अनेक संस्था सुरू झाल्या.
- आज हायस्कूलच्या विद्यार्थ्यांच्या आयुष्यात, अतिरिक्त कोचिंग क्लासला जाणे हे शाळेत जाण्याइतकेच सामान्य आहे.
- प्रशिक्षण केंद्राचे (Coaching centre's) उद्दिष्ट विद्यार्थ्यांला सर्व मूलभूत गोष्टी शिकवणे हा नसून प्रगत प्रश्न सोडवण्यासाठी विद्यार्थ्यांला अधिक कार्यक्षमतेने कार्य करण्यास मदत करणे हा आहे, कारण ते सहसा विद्यार्थ्यांना अधिक व्यक्तिनिष्ठ प्रवेश परीक्षांसाठी तयार करतात.

- आपल्याला कृती करण्याची गरज आहे, आपल्याला आपल्या शालेय शिक्षण पद्धतीमध्ये आत्मविश्वास परत आणण्याची गरज आहे; शिकण्याचा एक मूलभूत मार्ग.

२.७ प्रमुख अटी

प्रगतीशील पद्धती, तंत्रज्ञानावर आधारित शिक्षण, समांतर शिक्षण पद्धती

२.८ प्रश्न

१. अध्यापन-शिक्षणाची प्रगतीशील पद्धत स्पष्ट करा आणि विद्यार्थ्यांसाठी प्रगतीशील पद्धत का महत्त्वाची आहे याची कारणे सांगा.
 २. काही तंत्रज्ञानावर आधारित शिकवण्याच्या धोरणांचे तपशीलवार वर्णन करा.
 ३. शैक्षणिक संस्था विरुद्ध शिकवणी वर्ग (tuition classes) आणि प्रशिक्षण केंद्रा च्या (Coaching centre's) तुलनेबद्दल तुमचे मत मांडा.
-

२.९ संदर्भ ग्रंथसूची

- Dewey, John (1938). Experience and Education. New York: Delta Pi. ISBN 978-0-684-83828-1.
- Berquist, William H. and Steven R. Philips (Editors) 1977.A Handbook of Faculty Development. Washington D.C.:The Council for the Advancement of Small Colleges.
- [https://www.teacherph.com/new-progressive-methodson%](https://www.teacherph.com/new-progressive-methodson%20)
- <https://teacherwise.wordpress.com/2013/12/21/amazing-facts-about-teachers-technology-use-in-the-classroom/>

शिक्षणातील संशोधन संबंधित समस्या

घटक संरचना

- ३.० उद्दिष्टे
- ३.१ परिचय
- ३.२ संशोधनासाठी निधी: सरकारी, गैर-सरकारी आणि परदेशी
- ३.३ संशोधन संस्था: विहंगावलोकन - राज्य स्तर, राष्ट्रीय स्तर आणि जागतिक स्तर
- ३.४ पूर्व प्राथमिक आणि प्राथमिक शिक्षण स्तरावर कृती संशोधन
- ३.५ संशोधनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर: सुलभता, उपलब्धता आणि सत्यता
- ३.६ निष्कर्ष
- ३.७ सारांश
- ३.८ प्रश्न/ स्वाध्याय
- ३.९ संदर्भ

३.० उद्दिष्टे

या घटकाच्या अभ्यासानंतर तुम्ही पुढील गोष्टींसाठी समर्थ व्हाल:

- भारतातील संशोधनाशी संबंधित समस्यांवर चर्चा करता येईल.
- संशोधनातील निधीचे प्रकार समजून घ्याल, उदा. सरकारी, गैर-सरकारी आणि परदेशी निधी.
- संशोधन संस्था उदा., राज्य स्तर, राष्ट्रीय स्तर आणि जागतिक स्तर समजून घ्याल.
- पूर्व प्राथमिक आणि प्राथमिक स्तरावरील कृती संशोधन समजून घ्याल.
- संशोधनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर समजून घ्याल. उदा., कोणत्याही गोष्टींची सुलभता, उपलब्धता आणि सत्यता जाणता येईल.
- संशोधन संस्थांसमोरील आव्हाने समजून घ्याल.

३.१ परिचय

अमेरिकन समाजशास्त्रज्ञ अर्ल रॉबर्ट बॅबी यांच्या मते, "संशोधन हे निरीक्षण केलेल्या घटनेचे वर्णन, स्पष्टीकरण, अंदाज आणि नियंत्रण करण्यासाठी पद्धतशीर चौकशी आहे. यात प्रेरक आणि वजावटी पद्धतीचा समावेश आहे"

(According to American Sociologist Earl Robert Babbie, “research is a systematic inquiry to describe, explain, predict and control the observed phenomenon. It involves inductive and deductive method”)

संशोधन म्हणजे शैक्षणिक प्रक्रियेची चांगली समज मिळविण्यासाठी पद्धतशीर प्रयत्न करणे. त्याची कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी हे सामान्यतः चालू असते.

शिक्षण क्षेत्रात संशोधनाला मोठा वाव आहे. शैक्षणिक मानसशास्त्र, शिक्षणाचे तत्वज्ञान, शिक्षणाचे समाजशास्त्र, तुलनात्मक शिक्षण, मार्गदर्शन आणि समुपदेशन, शैक्षणिक तंत्रज्ञान इत्यादींवर संशोधन केले जाऊ शकते.

गुणात्मक तसेच संख्यात्मक संशोधन दृष्टीकोनांसाठी जगभरात मूलभूत संशोधन, उपयोजित संशोधन आणि कृती संशोधन करण्यासाठी अन्वेषणात्मक, स्पष्टीकरणात्मक किंवा वर्णनात्मक अशा विविध वैज्ञानिक पद्धती निवडल्या जातात.

संशोधन करताना विविध आव्हानांना सामोरे जावे लागते जेव्हा संशोधनाच्या कार्यपद्धतीमध्ये वैज्ञानिक प्रशिक्षण, निधीशी संबंधित, संशोधन संस्थांशी संबंधित, संशोधन प्रक्रियेशी संबंधित आणि तंत्रज्ञान वापराशी संबंधित ज्ञानाचा अभाव असतो.

आव्हाने जीवनाचा अविभाज्य भाग आहेत. तथापि, विद्यार्थ्यांना कौशल्यपूर्ण वेळ व्यवस्थापन लागू करण्यासाठी आणि संशोधनाशी संबंधित विविध समस्या समजून घेण्यास मदत करण्यासाठी, या घटकाची अशी रचना केलेली आहे की, त्या आधारे विद्यार्थ्यांना वर नमूद केलेल्या बहुतेक आव्हानांवर मात करण्यास मदत करता येईल.

३.२ संशोधनासाठी निधी: सरकारी, गैर-सरकारी आणि परराष्ट्र यांच्या द्वारे

जेव्हा आपण संशोधन निधीबद्दल बोलतो, तेव्हा भारत सरकारचे जवळजवळ प्रत्येक मंत्रालय संबंधित क्षेत्रात संशोधन करण्यासाठी विद्वानांना निधी प्रदान करते. विद्वान विविध वैज्ञानिक पद्धती उदा., अन्वेषणात्मक, स्पष्टीकरणात्मक आणि वर्णनात्मक इत्यादी निवडतात.

संशोधन विविध उद्देशांसाठी केले जाते जसे की,

- अ) स्पष्टपणे परिभाषित नसलेल्या समस्येची चौकशी करणे.
- ब) घटनेचे खरे स्पष्टीकरण मिळवण्यासाठी
- क) निकालाचा अंदाज लावणे
- ड) घटना नियंत्रित करण्यासाठी
- ई) घटनेचे कारण शोधणे
- फ) परिस्थितीचे वर्णन करण्यासाठी
- ग) वर्तनाचे वर्णन करण्यासाठी

संशोधन करण्यासाठी खूप पैसा लागतो. संशोधन प्रस्ताव तयार करताना संशोधकाला प्रकल्पाच्या खर्चाचा अंदाज लावावा लागतो. त्यांना सहभागी होण्यासाठी आवश्यक व्यक्ती, संशोधन कार्यासाठी लागणारे महिने आणि त्यासाठी लागणाऱ्या सुविधांचा खुलासा करावा लागेल.

प्रस्तावात अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या विविध शीर्षकाखाली पैशाच्या वाटपाचे समर्थन करणे आवश्यक आहे आणि नंतर तो सरकारी, गैर-सरकारी किंवा परदेशी संस्थांना सादर करणे आवश्यक आहे.

१. सरकारी:

विद्यापीठ अनुदान आयोग (UGC), नॅशनल कौन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्च अँड ट्रेनिंग (NCERT), इंडियन कौन्सिल फॉर सोशल सायन्स रिसर्च (ICSSR) इत्यादी विविध सरकारी संस्था देशभरात संशोधन कार्याला चालना देण्यासाठी अधिकाधिक निधी उपलब्ध करून देण्यासाठी ओळखल्या जातात. यामुळे अधिकाधिक शिक्षक तसेच विद्यार्थी शाळा, महाविद्यालये किंवा विद्यापीठांमध्ये आपापल्या आवडीच्या क्षेत्रात संशोधन करण्यास प्रवृत्त होत आहेत.

संशोधन प्रस्ताव मूल्यांकनासाठी तज्ज्ञांना सादर केला जातो आणि एकदा त्याचे मूल्यमापन आणि तज्ज्ञांनी शिफारस केल्यानंतर, संबंधित संस्थांकडून अनुदान दिले जाते.

विज्ञान, मानवतावादी शास्त्र आणि सामाजिक शास्त्रांतील कनिष्ठ संशोधन फेलोशिप:

युनिव्हर्सिटी ग्रांट्स कमिशन (UGC) ची ज्युनियर रिसर्च फेलोशिप (JRF) योजना UGC च्या राष्ट्रीय पात्रता चाचणी (NET) आणि UGC-काउंसिल ऑफ सायंटिफिक अँड इंडस्ट्रियल रिसर्च (CSIR) च्या संयुक्त चाचणीत पात्र ठरलेल्या उमेदवारांसाठी खुली आहे. तथापि, कृपया लक्षात घ्या की या केवळ पात्रता चाचणी आहेत आणि उमेदवाराला फेलोशिप देत नाहीत.

JRF योजनेचा उद्देश नेट-पात्र उमेदवारांना एम. फिल/पीएच.डी.पर्यंत प्रगत अभ्यास आणि संशोधन करण्याची संधी प्रदान करणे आहे. भाषा आणि विज्ञानांसह मानवताशास्त्र आणि सामाजिक शास्त्रांमधील पदवी प्रदान प्रदान करणे होय.

भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय, उच्च शिक्षण विभाग यांनी जारी केलेल्या ३१ जानेवारी २०१९ च्या कार्यालयीन जापनानुसार UGC द्वारे विज्ञान, मानविकी आणि सामाजिक शास्त्र या विषयातील कनिष्ठ संशोधन फेलोशिपला खालील मानधन दिले जाते.

१. मानधन:

अ. कनिष्ठ संशोधन फेलोशिप/ वरिष्ठ संशोधन फेलोशिप:

अनुक्र मांक	पदे आणि पात्रता	विद्यमान वेतन (प्रती माहः)	सुधारित वेतन (प्रती माहः)
१.	१. कनिष्ठ संशोधन फेलोशिप (जे.)	रु. २५,०००/-	रु. ३१,००० /-

	<p>आर.एफ.) मूलभूत विज्ञानात पदव्युत्तर पदवी किंवा खालीलपैकी कोणत्याही एकाद्वारे वर्णन केलेल्या प्रक्रियेद्वारे निवडलेल्या व्यावसायिक अभ्यासक्रमातील पदवी/पदव्युत्तर पदवी:</p> <p>अ. नेतृत्व (सहाय्यक प्राध्यापक) आणि GATE सह राष्ट्रीय पात्रता चाचणी-UGC NET द्वारे निवडलेले विद्वान.</p> <p>ब. MHRD आणि त्याच्या एजन्सी आणि संस्था जसे की UGC/IIT/IISc./IISER/IIT इत्यादीद्वारे आयोजित राष्ट्रीय स्तरावरील परीक्षांद्वारे निवड प्रक्रिया.</p>		
२.	वरिष्ठ संशोधन फेलो (SRF) दोन वर्षांच्या संशोधन अनुभवासह JRF साठी विहित पात्रता	रु. २८,०००/-	रु. ३१,००० /-

अ.१. दोन वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर, विद्यार्थ्यांने पीएच.डी.साठी नोंदणी केलेल्या संस्थेद्वारे बाह्य मूल्यांकन. JRF वरून SRF मध्ये अपग्रेड करण्यासाठी अनिवार्य आहे. यशस्वी मूल्यांकनानंतर फेलोला SRF दिले जाऊ शकते.

अ.२. SRF कालावधीत फेलोशिपचा लाभ सुरु ठेवण्यासाठी समाधानकारक मूल्यांकन अनिवार्य आहे.

अ. संशोधन सहयोगी:

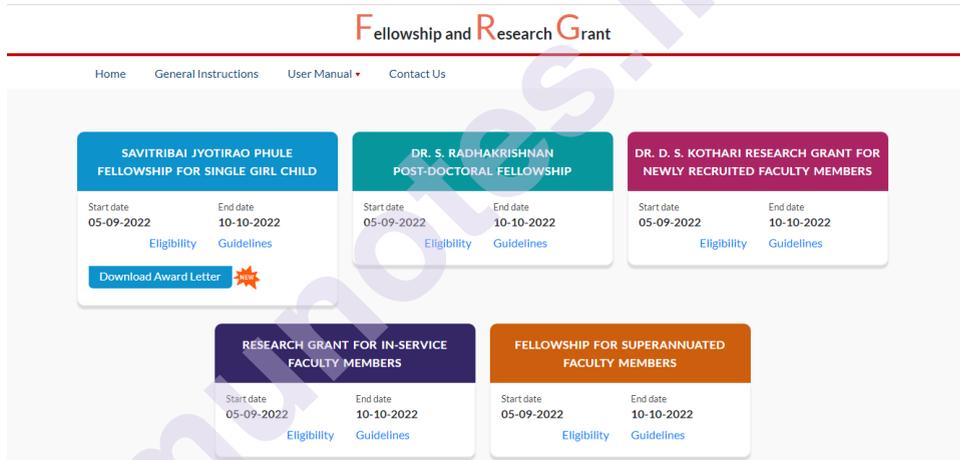
संशोधन सहयोगी पात्रता आणि अनुभवाच्या आधारावर खाली दिलेल्या ३ वेतन स्तरांपैकी एकावर एकत्रित रकमेवर निश्चित केले जाऊ शकतात. संबंधित संस्था/संस्था अनुभवाच्या आधारे विशिष्ट सहयोगी कोणत्या स्तरावर ठेवायचे हे ठरवू शकतात. संशोधन सहयोगीसाठी आवश्यक पात्रता (Essential Qualification) खालीलप्रमाणे आहे:

Ph.D./MD/MS/MDS किंवा समतुल्य पदवी किंवा M.VSc/M.Pharm/ME/M.Tech नंतर संशोधन, अध्यापन आणि डिझाइन आणि विकासाचा ३ वर्षांचा अनुभव असलेला विज्ञान उद्धरण इंडेक्स (SCI), जर्नल मध्ये किमान एक शोधनिबंध सादर केलेला असावा.

एस. आय.	श्रेणी	विद्यमान वेतन (प्रति महिना)	सुधारित वेतन (प्रति महिना)
I	संशोधन सहयोगी- I	रु. ३६,०००/-	रु.४७,००० /-
II	संशोधन सहयोगी-II	रु. ३८,०००/-	रु.४९,००० /-
III	संशोधन सहयोगी-III	रु. ४०,०००/-	रु.५४,००० /-

२०२२ मध्ये, UGC ने खालील फेलोशिप आणि संशोधन अनुदान देऊ केले:

- एकल मुलीसाठी सावित्रीबाई ज्योतिराव फुले फेलोशिप
- डॉ. एस. राधाकृष्णन पोस्ट-डॉक्टरल फेलोशिप
- डॉ. डी.एस. कोठारी संशोधन अनुदान नव्याने भरती झालेल्या प्राध्यापक सदस्यांसाठी
- सेवांतर्गत अध्यापक सदस्यांसाठी संशोधन अनुदान
- सेवानिवृत्त प्राध्यापक सदस्यांसाठी फेलोशिप

यूजीसीचे वेब पेज: फेलोशिप आणि संशोधन अनुदान

(Web Page of UGC: Fellowship and Research Grant)

फेलोशिप संशोधन अनुदानासाठी अर्ज करण्याची प्रक्रिया:

फेलोशिप प्रोग्रामसाठी अर्ज ugc.ac.in. या अधिकृत वेबसाइटवर उपलब्ध केले आहेत. उमेदवारांनी प्रत्येक फेलोशिप प्रोग्रामसाठी लिंकवर क्लिक करून नोंदणी पूर्ण करणे आवश्यक आहे. नोंदणीनंतर उमेदवार अर्जभरून, अर्ज आणि अर्ज फी सबमिट करू शकतात.

पायरी १ : UGC च्या अधिकृत वेबसाइटला भेट द्या.

पायरी २ : 'फेलोशिप रिसर्च ग्रॅन्ट्स स्कीम २०२२' लिंकवर क्लिक करा.

पायरी ३ : योजनेसाठी अर्ज करण्यासाठी नोंदणी लिंकवर क्लिक करा.

पायरी ४ : आवश्यक तपशील प्रविष्ट करा आणि अर्ज भरा.

पायरी ५ : सर्व आवश्यक कागदपत्रे अपलोड करा.

पायरी ६ : पेमेंट प्रक्रिया पूर्ण करा आणि अर्ज सबमिट करा

२. गैर-सरकारी:

HEI (उच्च शैक्षणिक संस्था) सह जवळजवळ प्रत्येक खाजगी शैक्षणिक संस्था 'द इंडियन सोसायटी रजिस्ट्रेशन अॅक्ट ऑफ १८६०' आणि 'बॉम्बे पब्लिक ट्रस्ट अॅक्ट १९५०' अंतर्गत नोंदणीकृत अशासकीय संस्थांमार्फत चालवल्या जातात.

नॅशनल असेसमेंट अँड अॅक्रिडिटेशन कौन्सिल (NAAC) च्या निकष ३ नुसार जे संशोधन, नावीन्य आणि विस्तार कार्य उघड करण्यासाठी अभिप्रेत आहे, संशोधक जे विद्यार्थी किंवा त्या संस्थेचे कर्मचारी असू शकतात त्यांना निधी प्रदान करणे जवळजवळ अनिवार्य आहे.

विद्यापीठ अनुदान आयोग (UGC) ने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२२ उद्धृत करून संशोधन आणि नवोन्मेषाला समर्थन देण्यासाठी HEIs (उच्च शैक्षणिक संस्था) ला मार्गदर्शन देखील केले होते ज्याने हे सत्य मान्य केले होते की बहुतेक ज्ञान असलेल्या समाजांमध्ये शैक्षणिक संशोधन हा उच्च शिक्षण प्रणालीचा अविभाज्य भाग आहे. त्यामुळे संशोधन कामांसाठी निधी उपलब्ध करून देण्याची महत्त्वाची भूमिका महाविद्यालयांनाच देण्यात आली होती.

वर उल्लेख केलेल्या व्यतिरिक्त, भारतात संशोधकांना फेलोशिप किंवा संशोधन अनुदानाच्या नावाने निधी उपलब्ध करून देणाऱ्या विविध संस्था कार्यरत आहेत.

खासगीकरण शिगेला पोहोचलेले असल्याने आणि दर्जेदार शिक्षण तसेच दर्जेदार पाठ्यपुस्तके आणि मुद्रण आणि गैर-मुद्रण साहित्यासह इतर शैक्षणिक साहित्याची मोठी मागणी असल्याने संशोधनाची मागणीही वाढली होती. संशोधकांना विविध संशोधन पद्धतींचा वापर करून विविध संशोधन कार्ये करावी लागतील आणि उत्तम पद्धती, कमाल आणि अभ्यास साहित्य शोधून काढावे लागतील जे शिक्षणामध्ये गुणवत्ता जोडून वाढवतील. अशा प्रकारच्या संशोधन कार्यासाठी, प्रकाशक स्वतः किंवा काहीवेळा तत्सम कामांमध्ये गुंतलेल्या तृतीय पक्ष संस्थेद्वारे निधी उपलब्ध करून दिला जातो.

३. परदेशी:

सरकारी आणि गैर-सरकारी संस्था ज्याप्रमाणे संशोधन विद्वानांना निधी पुरवतात, त्याचप्रमाणे विविध परदेशी संस्थाही संशोधन कार्यासाठी निधी उपलब्ध करून देतात.

खाली नमूद केलेल्या संस्था या काही संस्था आहेत ज्या भारतीय नागरिकांना संबंधित क्षेत्रातील संशोधन कार्यासाठी निधी देतात. यातील बहुतांश संशोधन संस्था यांच्या सहकार्याने चालत आहेत:

अ) भारतीय-रिपब्लिक ऑफ कोरिया संयुक्त लागू संशोधन आणि विकास कार्यक्रम २०१४ निधी

- ब) ड्यूश फोर्शिंग्सगेमीनशाफ्ट (DFG- जर्मन रिसर्च फाउंडेशन)
- क) इंडो-फ्रेंच सेंटर फॉर द प्रमोशन ऑफ अॅडव्हान्स्ड रिसर्च फाउंडेशन
- ड) इंडो-यूएस सायन्स अँड टेक्नॉलॉजी फोरम
- ई) युके इंडिया एज्युकेशन अँड रिसर्च एनिशियेटीव्ह (IFCPAR)
- फ) ग्लोबल इनोव्हेशन टेक्नॉलॉजी अलायन्स

तुमची प्रगती तपासा

१. सरकारी, गैर-सरकारी आणि परदेशी संस्थांद्वारे संशोधनासाठी विस्तृत निधी.

२. जेआरएफ म्हणजे काय? फेलोशिप संशोधन अनुदान मिळविण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा.

३.३ संशोधन संस्था: एक विहंगावलोकन - राज्य स्तर, राष्ट्रीय स्तर आणि जागतिक स्तरांवर

संशोधन संस्था ही संशोधन करण्यासाठी स्थापन केलेली स्थापना आहे. जे संशोधन हे मूलभूत संशोधन किंवा उपयोजित संशोधन असू शकते. संशोधन कोणत्याही क्षेत्रात केले जाऊ शकते परंतु हा शब्द अनेकदा नैसर्गिक विज्ञान संशोधन सूचित करतो. अशा अनेक संशोधन संस्था आहेत ज्या सामाजिक शास्त्रांमध्ये विशेषतः ऐतिहासिक आणि संशोधन हेतूसाठी व्यवहार करतात.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण:

२०२० च्या अंमलबजावणीसाठी, विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (UGC) सर्व उच्च शैक्षणिक संस्थांना त्यांच्या कॅम्पसमध्ये संशोधन कार्याला चालना देणे अनिवार्य केले आहे. ज्ञानाचा विस्तार करणे, ज्ञानातील तफावत दूर करणे, ज्ञानाची प्रतिकृती तयार करणे, सराव सुधारणे आणि ज्ञानात व्यक्तींचा आवाज जोडणे या उद्देशाने हे करणे आवश्यक आहे.

१. राज्य स्तर:

"संशोधन हा शोधाचा प्रवास आहे" असे म्हणतात. न सुटलेल्या समस्यांच्या उत्तरांचा शोध आहे.

राज्य स्तरावर, विद्यापीठे आणि महाविद्यालये शिक्षक तसेच विद्यार्थ्यांसाठी संशोधन संस्था म्हणून काम करतात. या व्यतिरिक्त इतर अनेक सरकारी आणि गैर-सरकारी संस्था आहेत ज्या विविध क्षेत्रात आणि विविध मापदंडांवर संशोधन करतात.

महाराष्ट्राची राजधानी असलेल्या मुंबई येथे खालील संशोधन संस्था आहेत.

- भाभा अणु संशोधन केंद्र
- सेंटर फॉर एक्सेलेन्स इन बेसिक सायन्सेस
- सेंटर फॉर मॉनिटरिंग इंडियन इकॉनॉमी
- हाफकिन संस्था
- होमी भाभा विज्ञान शिक्षण केंद्र
- होमी भाभा राष्ट्रीय संस्था
- भारतीय भूचुंबकत्व संस्था
- इंदिरा गांधी विकास संशोधन संस्था
- आंतरराष्ट्रीय लोकसंख्या विज्ञान संस्था
- महाराष्ट्र आर्थिक विकास परिषद
- राष्ट्रीय पुनरुत्पादक आरोग्य संशोधन संस्था
- OrthoCAD नेटवर्क रिसर्च सेल
- आर.आर. एज्युकेशनल ट्रस्ट कॉलेज ऑफ एज्युकेशन अँड रिसर्च (बी.एड कॉलेज).
- रिलायन्स इन्स्टिट्यूट ऑफ लाईफ सायन्सेस
- टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च
- टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था
- टाटा मेमोरियल सेंटर
- वाधवानी इन्स्टिट्यूट फॉर आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स

वरील यादी व्यतिरिक्त नागपूर आणि पुणे येथे विविध संशोधन संस्था आहेत.

२. राष्ट्रीय स्तर:

सुरुवातीच्या मध्ययुगीन काळापासून, अनेक खगोलशास्त्रीय निरीक्षणे केली गेली. केरळ स्कूल ऑफ अॅस्ट्रॉनॉमी अँड मॅथेमॅटिक्स ही भारतातील केरळमधील संगमग्रामच्या माधव यांनी स्थापन केलेली गणित आणि खगोलशास्त्राची शाळा होती. १४व्या ते १६व्या शतकात

या शाळेची भरभराट झाली. शाळेचा मूळ शोध नारायण भट्टिथिरीने संपलेला दिसतो. खगोलशास्त्रीय समस्या सोडवताना त्यांनी स्वतंत्रपणे अनेक महत्त्वाच्या गणितीय संकल्पनांचा शोध लावला होता.

जर आपण विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विभागाकडे पाहिले, तर या क्षेत्रात जवळपास २१६ सूचीबद्ध संशोधन संस्था आहेत:

कृषी विज्ञान	= ६६
जैविक आणि वैद्यकीय विज्ञान	= ६०
रसायनशास्त्र	= ०९
भौतिक विज्ञान आणि गणित	= १६
पृथ्वी विज्ञान	= १६
अभियांत्रिकी विज्ञान	= २३
साहित्य, खनिजे आणि धातू	= ०९
बहु-अनुशासनात्मक आणि इतर क्षेत्रे	= १७
एकूण	= २१६

३ . जागतिक स्तर:

मध्ययुगीन काळात जगभरात विविध संशोधन संस्थांची भरभराट झाली. २००६ पर्यंत युनायटेड स्टेट्‌समध्ये १४,००० संशोधन केंद्रे होती. संशोधनाच्या विद्याशाखेत विद्यापीठांच्या विस्तारामुळे या घडामोडींमध्ये भर पडली कारण सामूहिक शिक्षणाने मोठ्या प्रमाणात वैज्ञानिक समुदायांची निर्मिती केली. वैज्ञानिक संशोधनाच्या वाढत्या सार्वजनिक जाणिवेने विशिष्ट संशोधन घडामोडींना चालना देण्यासाठी सार्वजनिक धारणा समोर आणली. दुसरे महायुद्ध आणि अणुबॉम्ब नंतर विशिष्ट संशोधन: पर्यावरण प्रदूषण आणि राष्ट्रीय संरक्षण या संबंधित संशोधनाचे धागे पाळले गेले.

जगभरातील काही सर्वात उल्लेखनीय संशोधन केंद्रे आहेत:

१. अब्दुस सलाम इंटरनॅशनल सेंटर फॉर थिओरेटिकल फिजिक्स
२. एम्स संशोधन केंद्र
३. बेल लॅब
४. जैविक संशोधन केंद्र
५. प्रगत जीवन सायकल अभियांत्रिकी केंद्र
६. सेंट्रम विस्कंडे आणि इन्फॉर्मेटिका

७. भारतीय वैद्यकीय संशोधन परिषद
८. सागरी विज्ञान संशोधन केंद्र
९. नेदरलँड्स ऑर्गनायझेशन फॉर अप्लाइड सायंटिफिक रिसर्च
१०. पालो अल्टो संशोधन केंद्र
११. पेनिंग्टन बायोमेडिकल रिसर्च सेंटर
१२. एस. आर. आय. इंटरनॅशनल किंवा एस. आर. आय., ही १९७७ पूर्वी स्टॅनफोर्ड संशोधन संस्था म्हणूनही ओळखले जाते.
१३. श्रीलंका इन्स्टिट्यूट ऑफ नॅनोटेक्नॉलॉजी टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च
१४. थॉमस जे. वॉटसन संशोधन केंद्र

तुमची प्रगती तपासा:

१. राज्य, राष्ट्रीय आणि जागतिक स्तरावरील संशोधन संस्थांची तुलना करा.

२. महाराष्ट्रात उपलब्ध असलेल्या सर्व संशोधन संस्थांची यादी तयार करा.

३.४. पूर्व-प्राथमिक आणि प्राथमिक शिक्षण स्तरावर कृती संशोधन

सन यत सेन यांचे एक प्रसिद्ध वाक्य होते - "समजणे कठीण आहे, एकदा समजले की कृती सोपी आहे"

कोणतीही कृती करण्यापूर्वी प्रथम समस्या समजून घेणे आवश्यक आहे, म्हणून कोणतेही संशोधन कार्य करण्यासाठी, समस्या समजून घेणे आवश्यक आहे.

कृती संशोधन हा व्यावसायिक विकास आणि सुधारित विद्यार्थी शिक्षणाचा दृष्टीकोन आहे ज्यामध्ये शिक्षक पद्धतशीरपणे त्यांच्या कामावर प्रतिबिंबित करतात आणि त्यांच्या सरावात बदल करतात.

संशोधन आयोजित करणे हे शिक्षकांसाठी एक उपयुक्त साधन आहे कारण समस्या सोडवण्यासाठी त्याचे तार्किक स्वरूप अत्यंत आवश्यक आहे. त्यामुळे संशोधन प्रक्रियेबाबत प्रत्येक गोष्टीची माहिती असणे आवश्यक आहे.

संशोधन हा प्रश्नांची उत्तरे देण्याचा पद्धतशीर प्रयत्न आहे. संशोधनाच्या प्रकारानुसार उत्तर अमूर्त किंवा ठोस असू शकते.

१. पूर्व-प्राथमिक स्तर:

बहुतेक वेळा, पूर्व-प्राथमिक स्तरावरील शिक्षक कालबाह्य पद्धती वापरण्यात गुंतलेले असतात जसे की दैनंदिन तोंडी सराव, सुट्टीचा अभ्यासक्रम, गृहकार्य, वेगळे कौशल्य आणि धृढीकरण इ. ज्यामुळे शिक्षण कुचकामी ठरते.

कृती संशोधनाद्वारे, प्राथमिक स्तरावरील शिक्षक मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध पद्धती,

सुत्रे आणि साधने शोधू शकतात.

पूर्व-प्राथमिक स्तरावरील शिक्षकांसाठी कृती संशोधनाचे फायदे:

- अ. शिक्षक स्वतःच्या सरावाची तपासणी करू शकतात.
- ब. शिक्षक अध्यापन-अध्यापन प्रक्रियेचे सखोल ज्ञान विकसित करू शकतात.
- क. शिक्षक शिकवण्याच्या योग्य पद्धती निवडू शकतात.
- ड. शिक्षक मुलांना खोलवर समजून घेऊ शकतात.
- ई. शिक्षक त्यांच्या स्वतःच्या अध्यापनाच्या पद्धती आणि सुत्रे यांची अंमलबजावणी करू शकतात.

२. प्राथमिक स्तर:

प्राथमिक स्तरावर केलेले कृती संशोधन हे पूर्व-प्राथमिक स्तरापेक्षा थोडे वेगळे असते कारण दोन्ही स्तरावरील उद्दिष्टांमध्ये फरक असतो.

पूर्व-प्राथमिक स्तरावरील उद्दिष्टे सामाजिक, भावनिक आणि संज्ञानात्मक कौशल्य विकसित करणे तसेच साक्षरता आणि संख्याशास्त्र विकसित करणे ही उद्दिष्टे आहेत तर प्राथमिक स्तरावरील मुख्य उद्दिष्टे म्हणजे साक्षरता, संख्याज्ञान, सर्जनशीलता, संवाद कौशल्ये विकसित करणे हे होय.

प्राथमिक स्तरावरील शिक्षकांसाठी कृती संशोधनाचे फायदे:

- अ. शिक्षक अध्यापनाच्या नवीन पद्धतींची रचना आणि अंमलबजावणी करू शकतात.
- ब. सर्जनशीलतेला चालना देण्यासाठी शिक्षक विविध उपक्रमांची रचना करू शकतात.

- क. संवाद वाढवण्यासाठी शिक्षक योग्य पद्धती निवडू शकतात.
- ड. शिक्षक योग्य अध्यापन सहाय्य विकसित करू शकतात.
- ई. शिक्षक विविध अध्यापनाच्या परिणामांची चाचणी घेऊ शकतात.

तुमची प्रगती तपासा

१. पूर्व-प्राथमिक आणि प्राथमिक शिक्षण स्तरावरील कृती संशोधनाची तुलना करा.

२. कोणत्याही पाच विषयांची नावे द्या ज्यावर तुम्हाला पूर्व-प्राथमिक किंवा प्राथमिक स्तरावर कृती संशोधन करायला आवडेल.

३.५ संशोधनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर: सुलभता, उपलब्धता आणि सत्यता

व्युत्पत्तिशास्त्रानुसार, तंत्रज्ञान हा शब्द दोन ग्रीक शब्दांपासून आला आहे-

Technology = Techno + logy

तंत्रज्ञान = तंत्र: + ज्ञान

टेक्नो म्हणजे कौशल्य, क्षमता, कला किंवा साधन, मार्ग किंवा पद्धत ज्याद्वारे एखादी वस्तू संकलित केली जाते. लॉजी म्हणजे शब्द, अभिव्यक्ती ज्याद्वारे आंतरिक कल्पना व्यक्त केली जाते, एक कमाल सूत्र किंवा म्हण.

या ओळींच्या बाजूने, खऱ्या अर्थाने, तंत्रज्ञानाचा अर्थ शब्द किंवा घडलेल्या स्थितीबद्दल बोलणे आहे, तरीही समकालीन वापरात, तंत्रज्ञानाचा अर्थ अपेक्षेपेक्षा वेगळा आहे.

तंत्रज्ञानाने उच्च शिक्षणात शैक्षणिक संशोधन करण्याची पद्धत बदलली आहे. या २१ व्या शतकात एक प्रचंड तांत्रिक प्रगती आहे जी संशोधकाला त्याचा/तिचा वेळ, मेहनत आणि संशोधन कार्याच्या गुणवत्तेवर परिणाम न करता खर्च वाचवण्यास मदत करते. तंत्रज्ञान अनुभव, ज्ञान आणि कौशल्यांची विविधता प्रदान करते ज्यामुळे स्पर्धात्मक वैज्ञानिक संशोधन केले जाते. शैक्षणिक संशोधनासाठी डेटा गोळा करण्यासाठी तंत्रज्ञान संशोधनातील धमकावणारा/ त्रासदायक घटक काढून टाकते.

१. प्रवेशयोग्यता/कार्य संमती (Accessibility):

संशोधन कार्य, प्रकल्प किंवा कार्य करण्यासाठी संशोधकांना माहिती किंवा डेटा आवश्यक असतो. जुन्या काळात इंटरनेटची सुविधा नसल्यामुळे आणि संशोधनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर नसल्यामुळे डेटा गोळा करणे खूप अवघड होते. तथापि, आजच्या जगात आपल्याला वेबवर अमर्यादित माहिती उपलब्ध आहे. आज आपण जवळजवळ सर्व मान्यताप्राप्त उच्च संस्थांमध्ये ई-लायब्ररीमध्ये प्रवेश मिळवू शकतो ज्याला जगभरातील इलेक्ट्रॉनिक लायब्ररी देखील म्हणतात. ही ई-लायब्ररी केवळ एका क्लिकवर पुस्तकांच्या अभावावर अगदी मोफत प्रवेश प्रदान करतात.

तंत्रज्ञानाने संशोधकाला वेळ, मेहनत आणि खर्च वाचवून माहिती गोळा करण्यासाठी अधिक सुलभता दिली आहे. शैक्षणिक लेखांची सुलभता हा वेबचा सर्वात आवश्यक फायदा आहे. तंत्रज्ञानाचा वापर करून, संशोधक जगभरातील अभ्यासक्रमाचे साहित्य सरळपणे मिळवू शकतात. तंत्रज्ञानाच्या वापराने संशोधक त्यांच्या/तिच्या अभ्यास, कल्पना किंवा विषयाशी संबंधित त्वरित डेटा मिळवू शकतो.

संशोधने 'गुगल फॉर्म्स' डिझाइन करू शकतात आणि त्या लोकांशी लिंक शेअर करू शकतात ज्यांना संशोधनात नमुना म्हणून काम केले जाईल आणि त्यांच्या स्वतः च्या गतीने प्रत्यक्ष भेट न देता त्यांच्याकडून विविध माहिती गोळा केली जाईल. आजकालचे 'गुगल फॉर्म' बहुतेक संशोधन विद्वान आणि ज्यांनी पीएच.डी पूर्ण केले आहे त्यांच्याकडूनही पुढील संशोधनासाठी डेटा गोळा करण्यासाठी किंवा योग्य विषयांवर शोधनिबंध तयार करण्यासाठी डेटा गोळा करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर वापरले जाते.

आज तंत्रज्ञान हे संशोधकांसाठी वरदान ठरले आहे. आज पीअर रिव्ह्यू केलेले शोधनिबंध प्रकाशित करण्यासाठी, संशोधकाला त्याचे संशोधन पेपर सादर करण्यासाठी विद्यापीठे किंवा महाविद्यालयांना भेट देण्याची गरज नाही. आता हे झूम, गुगल मीट इत्यादीद्वारे करता येते.

२. उपलब्धता:

आता जगभरातील शिक्षण आणि संशोधनाच्या जवळपास प्रत्येक क्षेत्रात एक दिवसाचे तंत्रज्ञान उपलब्ध आहे. तंत्रज्ञानाची विस्तृत उपलब्धता संशोधकाला कच्चा डेटा किंवा माहिती गोळा करण्यास मदत करते. हे संशोधकाला डेटाचे विश्लेषण करण्यास, तपासणी करण्यास आणि माहितीचे अंतर्दृष्टी पाहण्यास मदत करते. हे संशोधकाला परिणामाचा अर्थ लावण्यास आणि मार्गदर्शक किंवा समवयस्कांशी संवाद साधण्यास मदत करते.

इंटरनेट कनेक्शनसह मोबाईल, लॅपटॉप, डेस्कटॉप, टॅब इत्यादींच्या उपलब्धतेमुळे जग जवळ आले आहे. आज जवळजवळ प्रत्येक व्यावसायिक संस्था, सरकारी संस्था, संशोधन संस्था, शैक्षणिक संस्था तंत्रज्ञानाशी जोडलेल्या आहेत आणि म्हणूनच या सर्व संस्था आणि संस्थांबद्दलचा डेटा जागतिक स्तरावर उपलब्ध आहे.

३.सत्यता:

तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे विविध वेबसाईट, सोशल मीडिया अकाउंट, ब्लॉग इत्यादी लोकांनी मोठ्या प्रमाणावर तयार केले आहेत. ते त्यांच्या साइट किंवा खात्यांवर अनावश्यक साहित्य पोस्ट करत राहतात. बहुतेक माहिती एकतर खोटी आहे किंवा ती व्यंग्य स्वरूपात आहे. त्यामुळे, संशोधनाच्या उद्देशाने त्या डेटाचा वापर करणे खूप कठीण होते. त्यामुळे संशोधकाने माहितीच्या स्रोतांचे समीक्षक मूल्यमापन करणे अत्यंत आवश्यक आहे. विश्वासाह आणि विश्वासाह स्रोत संशोधकाला परिपूर्ण निष्कर्षपर्यंत पोहोचण्यास मदत करतात तर अविश्वसनीय स्रोत संशोधनाच्या विश्वासाहतेवरच प्रश्नचिन्ह निर्माण करतात.

संशोधन कार्य करताना चार प्रकारची सत्यता आवश्यक असते. ती पुढील प्रमाणे आहे-

- अ) माहितीचा स्रोत म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या मजकुराची सत्यता
- ब) माहितीचा अर्थ लावणाऱ्या संशोधकाची सत्यता
- क) कार्याची सत्यता
- ड) वास्तविक सामाजिक परिस्थितीची सत्यता

संशोधकाच्या मनात एक महत्त्वाचा प्रश्न येतो तो म्हणजे तो स्रोत विश्वासाह आहे की नाही हे त्याने कसे समजावे?

वरील प्रश्नाचे उत्तर अगदी सोपे आहे. संशोधकाने खालील पॅरामीटर्स शोधणे आवश्यक आहे:

- अ) लेखक किंवा संशोधक ज्याचा डेटा वापरायचा आहे तो तज्ञ किंवा प्रतिष्ठित प्रकाशक किंवा संशोधक असणे आवश्यक आहे.
- ब) वापरलेल्या स्रोतांचे उद्धरण शोधले पाहिजेत.
- क) एखाद्याकडे विषयाची अद्ययावत माहिती असणे आवश्यक आहे.
- ड) संशोधकाने तो/तिने संदर्भित केलेल्या स्रोतांमधील पक्षपातीपणा शोधला पाहिजे.

तुमची प्रगती तपासा:

१. संशोधनाच्या उद्देशाने तंत्रज्ञान वापरताना सुलभता, उपलब्धता आणि सत्यता विस्तृत करा.

२. दहा वेबसाइट्सची यादी बनवा जिथून तुम्हाला अस्सल (विश्वसनीय) माहिती मिळेल.

३.६ निष्कर्ष

भारतातील संशोधनाचा दर्जा उंचावण्यासाठी देशभरात आवाज उठवला जात आहे. NEP-२०२० ची उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी, UGC ने संशोधनाचा दर्जा उंचावण्यासाठी संशोधकांना चांगले संशोधन प्रकल्प हाती घेण्यासाठी आर्थिक प्रेरणेसह अनेक उपायांचा अवलंब केला होता. राज्य, राष्ट्र आणि जगात अशा विविध संस्था आहेत ज्या संशोधकांना निधी पुरवतात.

निराकरण न झालेल्या समस्यांची उत्तरे शोधण्यासाठी कोणत्याही स्तरावर कृती संशोधन केले जाऊ शकते. संशोधन विद्वान समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी वैज्ञानिक पद्धती लागू करू शकतात.

भारतामध्ये संशोधनाशी संबंधित विविध समस्या आहेत परंतु तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे संशोधकाला अनेक लोकांकडून माहिती किंवा डेटा गोळा करणे सोपे झाले आहे. तसेच, तंत्रज्ञानाच्या वापराने कच्च्या डेटावर प्रक्रिया करणे आणि अंतिम निष्कर्षपर्यंत पोहोचणे सोपे आहे. तथापि, संशोधकाने संबंधित स्रोतांकडून गोळा केलेल्या माहितीच्या सत्यतेसाठी किंवा विश्वासाहतेसाठी आवश्यक सावधगिरी बाळगणे आवश्यक आहे.

३.७ सारांश

या मॉड्यूलमध्ये आपण शिकलो की,

- भारतातील संशोधन संबंधित समस्या.
- निधी संबंधित समस्यांसाठी सरकारी, गैर-सरकारी आणि परदेशी संस्थांची भूमिका.
- संशोधन कार्याला चालना देणाऱ्या राज्यस्तरीय, राष्ट्रीय स्तरावरील आणि जागतिक स्तरावरील संस्थांबद्दल.
- पूर्व-प्राथमिक आणि प्राथमिक स्तरावरील कृती संशोधनाबद्दल.
- संशोधनासाठी तंत्रज्ञानाची भूमिका उदा., प्रवेशयोग्यता, उपलब्धता आणि सत्यता.
- संशोधन संस्थांसमोरील आव्हानांबद्दल.

३.८ सराव प्रश्न

१. “संशोधकाला निधी उपलब्ध करून देण्यात सरकारी, निमसरकारी आणि परदेशी संस्था महत्त्वाची भूमिका बजावतात” विस्तृत करा.
२. राज्य, राष्ट्र आणि जागतिक संस्था संशोधन कार्याला प्रोत्साहन कसे देतात?
३. पूर्व-प्राथमिक आणि प्राथमिक स्तरावरील कृती संशोधनाचे फायदे लिहा.
४. “तंत्रज्ञानाने संशोधकाला वेळ, मेहनत आणि खर्च वाचवून माहिती गोळा करण्यासाठी अधिक सुलभता दिली आहे”. सुलभता, उपलब्धता आणि सत्यता या संदर्भात स्पष्ट करा.

३.९ संदर्भ

- डॉ. जाधव के. रा. (२०११), कृतीसंशोधन (द्वितीय आवृत्ती), मुंबई, शुभय प्रकाशन.
- मुळे रा. व उमाठे वि. (१९९८), शैक्षणिक तत्वांची मुलतत्वे (तृतीय आवृत्ती), औरंगाबाद, विद्या बुक्स.
- भिंताडे वि. रा. (२००६), शैक्षणिक संशोधन पद्धती (प्रथमावृत्ती), नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे.
- Dr. Bipin Asthana, Dr. Vijaya Srivastava and Km. Nidhi Asthana, Research Methodology, Agarwal Publications, Agra
- Dr. Usha Rao, Action Research, Himalaya Publication House, Mumbai
- Dr. Puvvada George Kumar, Research Methodology, APH Publishing Corporation, New Delhi
- Dr. S.K.Bawa, How to write a Research Report, APH Publishing Corporation, New Delhi
- Web reference/ वेबसाईट संदर्भ:
- <https://www.vtaide.com/png/ERIC/Action-Research-EC.htm>
- <https://www.aicte-india.org/opportunities/students/research-funds>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Research_institute
- <https://www.ijcrt.org/papers/IJCRT2010248.pdf>

भारतीय शिक्षणात उदयोन्मुख ट्रेण्डयुनिट स्ट्रक्चर

घटक संरचना

- ४.० उद्दिष्ट
- ४.१ परिचय
- ४.२ UGC चे अध्यक्ष एम जगदेश कुमार यांच्या शब्दात भारतात परदेशी विद्यापीठांचा (FU) प्रवेश
- ४.३ भारतीय शिक्षण प्रणालीवर परदेशी विद्यापीठांचा प्रभाव
- ४.४ संभाव्य आव्हाने आणि चिंता
- ४.५ प्रश्न
- ४.६ संदर्भ

४.० उद्देश

या युनिटच्या शेवटी काय शिका

- परदेशी विद्यापीठांच्या उदयाचा अर्थ स्पष्ट करा
- भारतातील परदेशी विद्यापीठांच्या उदयाचे महत्त्व जाणून घ्या
- भारतात उदयास येत असलेल्या परदेशी विद्यापीठांच्या आव्हानांचा अंदाज लावा
- परदेशी विद्यापीठांचे प्रस्ताव स्पष्ट करा.

४.१ परिचय

भारतीय शिक्षण प्रणाली जेव्हा परदेशी विद्यापीठांना दारे उघडते तेव्हा परदेशी विद्यापीठांच्या उदयाची चिंता निर्माण होते. परदेशी विद्यापीठे भारतीय शिक्षण पद्धतीचा दर्जा उंचावतील का, ही चिंता आहे. सीमा अस्पष्ट झाल्यामुळे, माहितीचा मुक्त प्रवाह, सांस्कृतिक परिवर्तन, जागतिक व्यापार खूप सामान्य झाला आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) २०२० ने २०१९ नंतर पुन्हा वादाचे पुनरुज्जीवन केले, परदेशी विद्यापीठांना भारतीय सेटिंग्जमध्ये परवानगी दिली जाईल की नाही.

भारतीय उच्च शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण हे NEP २०२० चे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. अशी विद्यापीठे बहुविद्याशाखीय शिक्षणाचे केंद्र असतील, कमी किमतीत दर्जेदार शिक्षण, उदयोन्मुख दर्जेदार अभ्यासक्रम आणि त्यामुळे परदेशातील अनेक विद्यार्थ्यांना भारतात शिक्षण घेण्यासाठी आकर्षित केले जाईल. त्याचबरोबर भारतीय विद्यार्थ्यांना परदेशात भेट देण्याची, अभ्यास करण्याची, संशोधन करण्याची संधी उपलब्ध करून दिली जाईल. NEP २०२० भारतीय विद्यापीठांना विदेशी मैदानावर त्यांची विद्यापीठे स्थापन करण्यासाठी

आणि विद्यार्थी संशोधन आणि विद्यार्थ्यांची देवाणघेवाण इत्यादी सुलभ करण्यासाठी प्रोत्साहन देते. परदेशी विद्यापीठात मिळवलेले क्रेडिट भारतीय पदवीच्या पुढे मोजले जाईल.

जागतिक दर्जाचे दर्जेदार शिक्षण देणे हे मुख्य उद्दिष्ट आहे परंतु खर्च वाजवी असणे आवश्यक आहे.

४.२ एम जगदेश कुमार, UGC चेअरमन यांच्या शब्दात भारतातील परदेशी विद्यापीठांची (FU) प्रवेश

“येथे विदेशी उच्च शिक्षण संस्थांची उपस्थिती भारतीय विद्यार्थ्यांना सक्षम करेल परवडणाऱ्या किमतीत परदेशी पात्रता मिळवा आणि भारताला एक आकर्षक अभ्यासाचे ठिकाण बनवा.”

एम जगदेश कुमार, यूजीसी चेअरपर्सन

“आम्हाला काही परदेशी संस्थांनी भारतात त्यांचे कॅम्पस उघडण्यासाठी आधीच संपर्क केला आहे. हे जागतिक दर्जाचे शिक्षणशास्त्र भारतात आणण्यास मदत करेल. भारतीय विद्यार्थ्यांना (किमान त्यांच्यापैकी एक भाग) उच्च शिक्षणासाठी प्रचंड खर्च करून परदेशात जाण्याची गरज नाही. यामुळे परकीय चलनाचा एक भाग कमी होईल,” कुमार यांनी स्पष्ट केले.

हा व्हिडिओ पहा आणि परदेशी विद्यापीठांच्या प्रवेशाबाबतची विचारप्रक्रिया ऐका भारतातील परदेशी विद्यापीठांची प्रवेश: काय परिणाम होईल?
<https://youtu.be/tbpV2beAzDU>

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP), २०२० च्या शिफारशीच्या अनुषंगाने, विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (UGC) भारतातील उच्च शिक्षण प्रणालीच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणासाठी अनेक उपाययोजना सुरू केल्या आहेत. UGC ने २०२१ मध्ये उच्च शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणावरील मार्गदर्शक तत्त्वे अधिसूचित केली, ज्यात विद्यापीठांमध्ये आंतरराष्ट्रीय घडामोडींसाठी कार्यालय आणि माजी विद्यार्थी कनेक्ट सेल स्थापन करणे यासारख्या तरतुदींचा समावेश आहे.

भारतीय उच्च शैक्षणिक संस्था (HEIs) आणि परदेशी HEIs यांच्यातील शैक्षणिक सहकार्याला चालना देण्यासाठी, “UGC (जुळेपणा, संयुक्त पदवी आणि दुहेरी पदवी कार्यक्रम ऑफर करण्यासाठी भारतीय आणि विदेशी उच्च शैक्षणिक संस्थांमधील शैक्षणिक सहयोग) विनियम, २०२२” २ रोजीच्या राजपत्रात अधिसूचित करण्यात आले. मे, २०२२.

स्रोत- https://www.ugc.gov.in/pdfnews/९२१४०९४_Draft-Setting-up-and-Operation-of-Campuses-of-Foreign-Higher-Educational-Institutions-in-India-Regulations-२०२३.pdf

मसुद्यातील महत्त्वाचे मुद्दे पुढीलप्रमाणे:

१. एकूणच श्रेणी किंवा विषयानुसार श्रेणीतील QS रँकिंगमधील उच्च ५०० मध्ये असलेली विद्यापीठे भारतात अर्ज करण्यास पात्र आहेत.
२. जर विद्यापीठे अशा क्रमवारीत सहभागी होत नसतील तर ते त्यांच्या देशात प्रतिष्ठित असले पाहिजेत.
३. परदेशी विद्यापीठ आपली फी रचना, नियुक्ती प्रक्रिया, प्रवेश प्रक्रिया ठरवू शकते आणि अशा प्रकरणांमध्ये भारत सरकारला काहीही म्हणता येणार नाही.
४. परदेशी विद्यापीठे त्यांच्या मूळ विद्यापीठात परत जाऊ शकतात.
५. या विद्यापीठांनी दिलेले अभ्यासक्रम भारताच्या हिताच्या आणि विश्वासांच्या विरोधात नसावेत.

भारतीय राष्ट्रीय हितांचे रक्षण करण्यासाठी UGC ने खालील मापदंड स्पष्ट केले आहेत:

१. UGC कधीही विद्यापीठाच्या कॅम्पसची तपासणी करू शकते.
२. विद्यापीठांना भारताच्या अँटी-रँगिंग आणि इतर गुन्हेगारी कायदांचे पालन करावे लागेल.
३. भारताच्या धोरणांच्या विरोधात असल्यास UGC विद्यापीठाची मान्यता निलंबित किंवा मागे घेऊ शकते.
४. परदेशी विद्यापीठांनी त्यांचे कार्य फॉरेन एक्स्चेंज मॅनेजमेंट अॅक्ट, १९९९ च्या अनुषंगाने असल्याचे सांगणारा ऑडिट आणि वार्षिक अहवाल सादर करावा लागतो.

४.३ भारतीय शिक्षण व्यवस्थेवर परदेशी विद्यापीठांचा प्रभाव

अलीकडेच सरकारने भारतातील ए-ग्रेड जागतिक विद्यापीठांमध्ये कोणत्याही निर्बंधाशिवाय विनामूल्य प्रवेशासाठी एक पाऊल पुढे टाकले आहे. यामध्ये परदेशी विद्यापीठे भारतात अभ्यासक्रम किंवा संपूर्ण संस्था स्थापन करतील. असे पाऊल भारतीय शिक्षण व्यवस्थेवर विशेषतः उच्च शिक्षणावर मोठा परिणाम करेल यात शंका नाही.

१९९० च्या दशकाच्या सुरुवातीच्या काळात काही परदेशी विद्यापीठांनी त्यांच्या उच्च शिक्षणाच्या कार्यक्रमांचे भारतात मार्केटिंग करण्याचा प्रयत्न केला. तथापि, हे भारतीय भागीदारांच्या सहकार्याने होते.

फायदे:

१. ब्रेन ड्रेन:

परदेशी विद्यापीठांमध्ये प्रवेश केल्याने ब्रेन ड्रेन नक्कीच कमी होईल कारण भारतीय विद्यार्थ्यांना त्यांच्याच देशात चांगल्या संधी उपलब्ध होतील. विद्यार्थ्यांना भारतीय भूमीवर दर्जेदार शिक्षण मिळेल आणि भविष्यात अभ्यास आणि कामासाठी ते देशातच राहतील. संशोधकांना प्रकाशने आणि संशोधनासाठी संशोधन करण्यासाठी पुरेशा सुविधा आणि पुरेसा निधी हवा आहे.

२. अधिक संशोधन कार्य:

खरं तर, संशोधन हे एक क्षेत्र आहे जिथे परदेशी विद्यापीठे भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी जग बदलू शकतात आणि या विद्यापीठांकडे उपलब्ध काही संशोधन निधी भारतात प्रवाहित करण्यासाठी प्रोत्साहित करण्याचे मार्ग असले पाहिजेत. त्यामुळे, एकूणच, अनेक रोमांचक शक्यता, संशोधक या विद्यापीठांच्या आगमनाने शोधण्यात सक्षम होतील.

३. उत्तम संधी:

दरवर्षी सुमारे ९०,०००-१,००,००० विद्यार्थी उच्च शिक्षणासाठी एकट्या अमेरिकेत जातात. हे स्पष्टपणे दिसून येते की परदेशी विद्यापीठांमध्ये चांगल्या पायाभूत सुविधा, चांगल्या सुविधा आणि उत्तम विद्याशाखा आहेत आणि म्हणूनच, विद्यार्थी त्यांच्याकडे आकर्षित होतात आणि त्यांच्याकडे अभ्यास करणे ही चांगली संधी मानतात.

४. भारतीय संस्कृती आणि आचार:

जेव्हा परदेशी विद्यापीठे आपल्या देशात प्रवेश करतील आणि विद्यार्थ्यांना त्याच प्रकारच्या शिक्षणाचा फायदा होईल ज्यासाठी ते बाहेर जात होते आणि डॉलर्समध्ये खर्च करत होते, तेव्हा ते त्यांची संस्कृती तसेच टिकवून ठेवण्यास सक्षम होतील.

५. कमी खर्चिक:

जर परदेशी विद्यापीठांनी कमी खर्चात त्यांचे कॅम्पस येथे उभारले, तर स्थानिक संस्थांना विद्यार्थी आणि अनुभवी संसाधन व्यक्ती या दोघांसाठीही कठीण स्पर्धेला सामोरे जावे लागेल. विद्यार्थी साहजिकच परदेशी सेट-अपला प्राधान्य देतील कारण त्यांच्याकडे जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधा असतील आणि पुढे संपूर्ण जग त्यांच्या पायरीवर असेल. अशा सुविधा काही मोजक्या संस्था वगळता स्थानिक संस्था देऊ शकत नाहीत. शिक्षण खूप महाग असेल यात शंका नाही पण तरीही त्याच अभ्यासक्रमासाठी दुसऱ्या देशात जाण्याच्या तुलनेत ते स्वस्त असेल.

६. अधिक सोयीस्कर:

कपिल सिब्बल पूर्ण जोमात आहेत आणि त्यांनी केंद्रीय मंत्रिमंडळासमोर ठेवल्या जाणाऱ्या परदेशी शिक्षण प्रदाते (नियमन) विधेयकाचा मसुदा मंजूर केला आहे. असे अपेक्षित आहे की नवीन विधेयक परदेशी प्रदात्यांना स्वतंत्र महाविद्यालये स्थापन करण्यास अनुमती देईल जी

डीम्ड विद्यापीठे म्हणून गणली जातील, भारतीय विद्यापीठाची संलग्नता न घेता किंवा भागीदारीतील एखाद्याशी करार न करता स्वतंत्र पदवी प्रदान करतील.

ही महाविद्यालये नंतर यूजीसीच्या देखरेखीखाली असतील, काही प्रकारच्या मान्यता प्रक्रियेतून आणि नियमित पुनरावलोकनांमधून जातील. या संपूर्ण अभ्यासामुळे परदेशी विद्यापीठे भारतात त्यांच्या संपूर्ण मॉडेलसह स्थापन करण्याची प्रक्रिया निश्चितपणे सुलभ होईल. अशा प्रकारच्या सुविधांमुळे भारतीय विद्यार्थ्यांना अधिक सुविधा मिळतील.

७. भारतीय शिक्षणाचा दर्जा वाढवा:

परदेशी विद्यापीठांनी भारतात प्रवेश केल्याने भारतीय विद्यापीठांचा शैक्षणिक दर्जा उंचावेल. परदेशी विद्यापीठांना भारतात प्रवेशाची परवानगी दिल्यास भारतीय संस्थांमधली स्पर्धा लगेच वाढेल आणि परिणामी गुणवत्ता सुधारण्यासाठी त्यांच्यावर दबाव येईल. ज्याप्रमाणे बहुराष्ट्रीय कंपन्या व्यवस्थापनातील अत्याधुनिक पद्धतींसाठी "ट्रान्समिशन बेल्ट" आहेत, त्याचप्रमाणे परदेशी विद्यापीठांनी त्यांच्या भारतीय समकक्षांवर संभाव्य स्पिन-ऑफ प्रभावांसह संशोधन आणि शैक्षणिक मानकांमध्ये कठोरता आणि उत्कृष्टतेची संस्कृती आणणे अपेक्षित आहे. भारतीय विद्यार्थ्यांना मध्यम खर्चात सर्वोत्तम शिक्षण मिळण्याच्या दृष्टीने फायदा होईल. दुसरे, जर विद्यापीठे भारतात आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मान्यताप्राप्त कार्यक्रम ऑफर करत असतील, तर भारतीय विद्यार्थ्यांना जागतिक स्तरावर क्रेडिट हस्तांतरित करण्याचा अधिकार असेल. तिसरे, सेवा व्यापारावरील सामान्य कराराच्या संदर्भात (GATS), भारतीय विद्यार्थ्यांकडे कौशल्ये आणि पात्रता असतील जी जगभरात हस्तांतरित करता येतील.

८. सांस्कृतिक रब-ऑफ:

दर्जेदार विदेशी विद्यापीठांनी (FU) भारतात कॅम्पस उभारल्यास किंवा भारतीय विद्यापीठांसोबत संयुक्त उपक्रम राबविल्यास, ते आमच्या विद्यापीठातील नेत्यांना, प्राध्यापकांना आणि विद्यार्थ्यांना जागतिक मानके आणि सर्वोत्तम पद्धतींच्या विरोधात बेंचमार्क करण्यास आणि गोष्टी करण्याच्या जागतिक पद्धतींबद्दल जाणून घेण्यास मदत करेल. . FUs मधील शैक्षणिक आणि अधिकारी यांच्याशी परस्परसंवाद देखील आमच्या सरकारी धोरणकर्त्यांना वेगवेगळ्या दृष्टीकोनातून गोष्टी पाहण्यास मदत करू शकतात. मान्य आहे की, कोणताही सांस्कृतिक बदल ही हळूहळू प्रक्रिया असते आणि आपल्या विद्यापीठांवर होणारे परिणाम प्रत्यक्षात येण्यास वेळ लागू शकतो. परंतु अखेरीस त्यांच्या घरामागील FUs च्या उपस्थितीमुळे उच्च पातळीवरील परस्परसंवादाने आमच्या विद्यापीठांना मोकळेपणा, स्पर्धात्मकता, संशोधन अभिमुखता आणि नाविन्यपूर्ण संस्कृतीकडे ढकलले पाहिजे. या कॅम्पस संस्कृतीचा प्रसार आणखी व्यापक संदर्भात दिसू शकतो. अशा प्रकारे, आम्ही आमच्या राष्ट्रीय संशोधन प्रयोगशाळांवर परिणामांची अपेक्षा करू शकतो, ज्यापैकी बरेच अजूनही आळशी, जडत्व संस्कृतीने बांधलेले आहेत. उदाहरणार्थ, CSIR किंवा ICAR मधील शास्त्रज्ञांना आता भारतात कार्यरत असलेल्या FUs मधील विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विद्याशाखा सदस्यांसोबत सहयोग करण्याची आणि त्यांच्याद्वारे इतर परदेशी विद्याशाखा, जागतिक निधी संस्था किंवा स्टार्ट-अपशी अधिक सहजपणे कनेक्ट होण्याच्या अधिक संधी असू शकतात.

९. रोजगार:

भारतात परदेशी विद्यापीठे स्थापन केल्याने शिक्षित तसेच कुशल कामगार आणि अशिक्षित यांच्यासाठी रोजगाराच्या संधी निश्चितपणे वाढतील. ते ज्या देशातून आले आहेत त्या देशातून संपूर्ण मनुष्यबळ आणणे अत्यंत अशक्य आहे.

१०. जातीयवाद:

ऑस्ट्रेलिया आणि यूकेच्या विद्यापीठांमध्ये सध्या काय चालले आहे हे कोणाला माहित नाही? दैनंदिन अशा हिंसाचाराच्या बातम्यांनी वर्तमानपत्रे ओस पडली आहेत. परदेशी विद्यार्थ्यांकडून होणारे अशा प्रकारचे रानटी हल्ले लक्षात घेऊन कोणत्याही पालकांना आपल्या मुलांना परदेशात शिक्षणासाठी पाठवायला आवडणार नाही. परदेशी विद्यापीठांच्या रूपात पाणी थेट शमनापर्यंत पोहोचले तर खूप छान होईल.

विचार करूया

हा वर्तमानपत्रातील लेख वाचा आणि आपल्या देशात परदेशी विद्यापीठे असण्याचे काय फायदे आहेत याचा विचार करा

यूपीएनच्या भारतीय वंशाच्या प्राध्यापकांसाठी भारतातील परदेशी विद्यापीठांसाठी यूजीसीचा दबाव

पेनसिल्व्हेनिया विद्यापीठाचे प्राध्यापक राजीव अलूर आणि विजय कुमार यांनी फ्री प्रेस जर्नलशी बोलताना आयव्ही लीग संस्थेने भारताच्या उच्च शिक्षणाच्या उद्दिष्टांमध्ये भूमिका बजावल्याबद्दल आशावाद व्यक्त केला.

अभिषेक नायर बुधवार, १८ जानेवारी २०२३, १०:२९ AM IST

स्रोत: <https://www.freepressjournal.in/education/ugc-push-for-foreign-universities-in-india-attractive-to-upenns-indian-origin-professors>

तुमची प्रगती तपासा:

परदेशी विद्यापीठांना भारतात संस्था स्थापन करण्याची परवानगी देण्याचा उद्देश काय आहे? भारतातील परदेशी विद्यापीठांचे कल्पना केलेले फायदे काय आहे.

४.४ संभाव्य आव्हाने आणि चिंता

१. व्यापारीकरण आणि खाजगीकरण

एक चिंतेची बाब आहे की FU उपस्थिती भारतीय उच्च शिक्षणाचे व्यापारीकरण आणि खाजगीकरण वाढण्यास हातभार लावेल. हे खरे आहे की भारतातील FUs मोठ्या प्रमाणावर आर्थिकदृष्ट्या परवडणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या गरजा पूर्ण करतात. मात्र मुद्दा असा आहे की आपल्या उच्च शिक्षण पद्धतीचे आधीच मोठ्या प्रमाणात व्यापारीकरण झाले आहे. FUs शिवाय, आर्थिकदृष्ट्या समृद्ध विद्यार्थी एकतर परदेशात जातील किंवा अनेक खाजगी भारतीय विद्यापीठांपैकी एकामध्ये शिक्षण घेतील, जे आधीच एकूण विद्यार्थ्यांच्या नोंदणीपैकी तीन-चतुर्थांश आहेत. खाजगी विद्यापीठाची फी साधारणपणे सर्व अभ्यासक्रमांमध्ये जास्त असते आणि सार्वजनिक विद्यापीठांमध्ये हा फरक व्यावसायिक अभ्यासक्रमांसाठी अधिक असतो. याशिवाय, खाजगी विद्यापीठे, जरी सैद्धांतिकदृष्ट्या फायद्यासाठी नसली तरी, प्रत्यक्षात सहसा 'कॅपिटेशन फी' आकारतात ज्याचा हिशेब नसतो किंवा 'व्यवस्थापन कोटा' जागा पैशासाठी विकतात.

एखाद्याने हे कबूल केले पाहिजे की काही डझन FUs कमी प्रतिनिधित्व असलेल्या गटांसाठी उच्च शिक्षणाच्या एकूण प्रवेशामध्ये लक्षणीय सुधारणा करणार नाहीत, परंतु FU अजूनही इतर भूमिका पार पाडतील.

त्यांची मुख्य भूमिका विद्यापीठांमध्ये अत्यंत आवश्यक स्पर्धात्मक भिन्नता प्रदान करणे असेल जिथे मानकीकरण हे सध्याचे प्रमाण आहे, ज्यामुळे विद्यार्थी, शिक्षक आणि प्रशासन यांच्या गुणवत्तेच्या बाबतीत गुणवत्तेला आणि उत्कृष्टतेला प्रोत्साहन दिले पाहिजे. सारांश, FUs ची भूमिका भारतातील उच्च शिक्षणाची 'प्रमाण' समस्या सोडवण्याऐवजी 'गुणवत्ता' सोडवणे असेल.

२. एलिटिसम:

FUs ला भारतात ऑपरेट करण्याची परवानगी देण्याचा आणखी एक परिणाम म्हणजे शैक्षणिक अभिजात वर्गाचा उदय. खाजगीकरणप्रमाणे अभिजातता ही निंदनीय संज्ञा आहे. तथापि, हे नाकारता येत नाही की सर्वोत्तम जागतिक विद्यापीठे काही अर्थाने उच्चभ्रू आहेत. खरे तर, भारतीय संस्थांना जगातील सर्वोत्कृष्ट संस्थांशी स्पर्धा करायची असेल, तर एका विशिष्ट टप्प्यापर्यंत बौद्धिक कुचंबणा करणे इष्ट ठरू शकते. भारतीय

इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, इंडियन स्कूल ऑफ बिझनेस आणि अशोका युनिव्हर्सिटी ही उदाहरणे आहेत. उदाहरणार्थ, फील्ड मेडल, ट्युरिंग अवॉर्ड किंवा नोबेल पारितोषिक विजेते तयार करू शकतील, एखाद्या आजारावर अद्ययावत उपचार विकसित करू शकतील, किंवा नवीन सुरुवातीचे पालनपोषण करू शकतील असे जागतिक दर्जाचे शैक्षणिक वातावरण विकसित करायचे असेल तर आपल्याला भारतात या संस्थांची अधिक गरज आहे. - विद्यापीठ-उद्योग सहकार्याद्वारे वातावरण. त्या अर्थाने, योग्य धोरणासह, FUs सर्वोत्तम भारतीय सार्वजनिक आणि खाजगी संस्थांच्या सामर्थ्याला पूरक ठरू शकतात.

३. निष्पक्ष विचार:

भारतीय विद्यापीठांसाठी हे सर्व कितपत न्याय्य आहे आणि आपण त्यांना समान खेळाचे मैदान देऊ नये का? आपण कोणत्या प्रकारच्या भारतीय विद्यापीठाबद्दल बोलत आहोत यावर उत्तर अवलंबून आहे. जर आपण जगातील सर्वोत्तम संस्थांशी स्पर्धा करू पाहणाऱ्या सर्वोत्कृष्ट भारतीय संस्थांबद्दल बोलत असाल, तर आपण त्यांना FU च्या बरोबरीने स्वायत्तता नक्कीच दिली पाहिजे.

जेव्हा इतर विद्यापीठे आणि संस्थांचा विचार केला जातो, तेव्हा स्वायत्ततेची पदवी त्यांच्या उत्कृष्टतेची क्षमता आणि अधिक स्वायत्ततेसह येणाऱ्या उच्च जबाबदाऱ्या स्वीकारण्याची त्यांची क्षमता यासारख्या घटकांचा विचार करून त्यांच्या श्रेणीवर अवलंबून असते. तथापि, अशा संस्थांनी त्यांच्या सामाजिक जबाबदाऱ्या (उदा. आरक्षण) पूर्ण करणे सुरु ठेवले पाहिजे आणि काही सरकारी नियम (उदा. अभ्यासक्रम शुल्काबाबत) स्वीकारले पाहिजेत, विशेषतः जर त्यांनी सरकारी अनुदान स्वीकारले असेल.

दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, या संस्थांना (त्यांच्या वर्गीकरणानुसार) विविध बाबींवर आतापेक्षा जास्त स्वायत्तता दिली जाणे आवश्यक आहे, परंतु त्यांनी व्यापक सामाजिक-आर्थिक जबाबदाऱ्यांसह समतोल राखला पाहिजे. अशा प्रकारे, HEI साठी श्रेणीबद्ध स्वायत्तता असली पाहिजे, उच्च-स्तरीय भारतीय HEI ला सर्वोच्च स्वायत्तता दिली गेली पाहिजे, ज्यामुळे त्यांना FUs सह प्रभावीपणे स्पर्धा करता येते.

४. POACHING फॅकल्टी:

एक संभाव्य चिंतेची बाब अशी आहे की FUs भारतीय HEI मधील सर्वोत्कृष्ट शिक्षकांना उच्च वेतन आणि चांगल्या कामाच्या परिस्थितीसह आकर्षित करतील. यावर चिंतन करण्यासाठी, एखाद्याला हे निदर्शनास आणणे आवश्यक आहे की इतर, अधिक आकर्षक, करिअर पर्याय वाढत्या प्रमाणात उपलब्ध असल्याने, भारतातील सर्वोत्तम विद्यार्थी सामान्यतः शैक्षणिक करिअर निवडत नाहीत आणि जे काही करतात ते सहसा परदेशात हिरव्यागार कुरणांमध्ये स्थलांतरित होतात. याचा एक भाग नक्कीच आहे कारण भारतातील प्राध्यापकांचे वेतन परदेशातील प्राध्यापकांच्या वेतनाच्या तुलनेत कमी आहे, कॉर्पोरेट वेतन पॅकेजेस सोडा. परंतु वेतन, महत्वाचे असले तरी, गंभीर विद्वानांसाठी कधीही मुख्य विचार नाही. बऱ्याचदा, अधिक अमूर्त घटक कार्यात येतात: अनेक भारतीय विद्यापीठांमध्ये संशोधनाच्या वातावरणाचा सामान्य अभाव, प्राध्यापक भरती आणि पदोन्नतीमधील राजकारण आणि घराणेशाही, एक श्रेणीबद्ध विद्यापीठ संस्कृती इ. या संदर्भात, पुरेशा आर्थिक आणि शैक्षणिक स्वायत्ततेसह दर्जेदार एफयू दर्जेदार प्रतिभांना शैक्षणिक क्षेत्रात आकर्षित करू शकतील. अल्पावधीत यामुळे भारतीय विद्यापीठांमधून सर्वोत्तम प्राध्यापकांची शिकार होऊ शकते, तर मध्यम कालावधीत हे FU शिकवण्याच्या नोकरीला हुशार विद्यार्थ्यांसाठी करिअरचा एक इष्ट पर्याय म्हणून स्थान देईल आणि शीर्ष भारतीय HEI ला स्पर्धा करण्यास भाग पाडेल. त्यांच्या ऑफर गोड करणे (उदा., उदारमतवादी संशोधन अनुदान, चेअर प्रोफेसरशिप, प्रकाशनांसाठी रोख इ.) जरी त्यांना सरकारी वेतनश्रेणीच्या कठोर चौकटीत राहावे लागले तरीही. योग्य रोजगार अटी देणारे FU भारतात

परत येऊ इच्छिणाऱ्या प्रतिभावान NRI प्राध्यापकांना आकर्षित करू शकतात. म्हणून, फॅकल्टी शिकार करणे हे वेशात वरदान ठरू शकते.

विचार करूया

हा लेख वाचा आणि भारतातील उच्च शिक्षणाच्या शिक्षकांद्वारे जाणवलेल्या आव्हानांबद्दल तुमचे मत व्यक्त करा

<https://educationtoday.co/blogs/?p=२३८८०>

शेवटी, परदेशी विद्यापीठांसाठी दार उघडल्याने भारताची सॉफ्ट पॉवर सुधारू शकते कारण यामुळे परदेशी विद्यार्थ्यांना आकर्षित करणाऱ्या सरकारच्या भारतातील अभ्यास कार्यक्रमाला आणखी चालना मिळेल. हा नवीन निर्णय 'सर्वासाठी शिक्षण' वरून 'सर्वासाठी दर्जेदार आणि स्पर्धात्मक शिक्षण' असा आपला बोधवाक्य पुढे नेण्याचा GOIचा हेतू दर्शवतो.

तुमची प्रगती तपासा:

१. विदेशी विद्यापीठे भारतात येत असल्यामुळे संभाव्य आव्हाने कोणती आहेत.

२. भारतीय शिक्षण प्रणालीमध्ये प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या संभाव्य परदेशी विद्यापीठांची उदाहरणे स्पष्ट करा.

३. हा लेख वाचा आणि भारतातील परदेशी विद्यापीठांच्या प्रवेशाच्या प्रस्तावाचा मिश्रित परिणाम का होतो?

• <https://www.deccanherald.com/supplements/dh-education/allowing-foreign-universities-in-india-pros-and-cons-११८६०९९.html>

वैयक्तिक प्रतिसाद

४. परदेशी विद्यापीठांनी भारतात शिक्षण सुरु करण्याच्या संधी आणि आव्हानांचे विश्लेषण करा आणि त्यावर तुमचा वैयक्तिक प्रतिसाद काय आहे ते २०० शब्दांत लिहा.

भारतीय शिक्षणात उदयोन्मुख ट्रेन्डयुनिट
स्ट्रक्चर

४.५ प्रश्न

१. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत परदेशी विद्यापीठांच्या उदयाचा अर्थ स्पष्ट करा.
२. भारतातील परदेशी विद्यापीठांच्या प्रवेशाचे महत्त्व जाणून घ्या
३. भारतात उदयास येत असलेल्या परदेशी विद्यापीठांच्या आव्हानांचे वर्णन करा
४. मिश्रित पिशवी प्रभाव असल्याचे परदेशी विद्यापीठांच्या प्रस्तावाचे उदाहरण द्या.

४.६ संदर्भ

- University Grants Commission (Setting up and Operation of Campuses of Foreign Higher Educational Institutions in India) Regulations, 2023- Draft
- https://www.ugc.gov.in/pdfnews/9214094_Draft-Setting-up-and-Operation-of-Campuses-of-Foreign-Higher-Educational-Institutions-in-India-Regulations-2023.pdf
- Sardana & Hothi (2011) Entry of Foreign Universities and their Impact on the Indian Education System. Zenith International Journal of Multidisciplinary Research
- http://www.zenithresearch.org.in/images/stories/pdf/2011/Aug/13%20vol-1_issue-4_13_JYOTISARDANA.pdf
- Deb P(2020)Vision for Foreign Universities in the National Education Policy 2020: A critique
- <https://www.rgics.org/wp-content/uploads/Foreign-Universities-in-India-Palash-Deb.pdf>
- <https://www.rgics.org/wp-content/uploads/Foreign-Universities-in-India-Palash-Deb.pdf><https://english.mathrubhumi.com/features/specials/advent-of-foreign-universities-in-india-1.8240898>

भारतीय शिक्षणातील आव्हानांमध्ये प्रात्यक्षिक कार्य

प्रत्येक विद्यार्थ्यांने खालीलपैकी कोणत्याही एकावर अहवाल सादर करणे अपेक्षित आहे:

- अ) कोणत्याही परदेशी विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाचा अभ्यास करा, त्यावर टिप्पणी करा, संबंधित भारतीय पदवी अभ्यासक्रमाशी त्याची तुलना करा आणि त्या भारतीय अभ्यासक्रमात सुधारणा सुचवा.
- ब) कोणत्याही भारतीय विद्यापीठाच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचा अभ्यास करा, त्यावर भाष्य करा आणि त्या भारतीय अभ्यासक्रमात सुधारणा सुचवा.

घटक संरचना

- ५.० शिकण्याचे परिणाम
- ५.१ पदवीपूर्व शिक्षणाचा परिचय
- ५.२ परदेशी विद्यापीठाचा पदवीपूर्व अभ्यासक्रम
 - ५.२.१ विदेशी विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमावरील टिप्पण्या
- ५.३ भारतीय विद्यापीठाचा पदवीपूर्व अभ्यासक्रम
- ५.४ परदेशी आणि भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाची तुलना
- ५.५ भारतीय विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील सुधारणांसाठी सूचना
- ५.६ चला उजळणी करू
- ५.७ भारतीय शिक्षण प्रणालीचा परिचय
- ५.८ भारतीय विद्यापीठाचा निवड-आधारित अभ्यासक्रम (CBC)
 - ५.८.१ निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे फायदे
 - ५.८.२ निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे तोटे
 भारतीय विद्यापीठाच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमावर (CBC)
- ५.९ टिप्पण्या
- ५.१० निवड-आधारित अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सूचना
- ५.११ चला उजळणी करू
- ५.१२ संदर्भ
- ५.१३ अहवालाचे स्वरूप

५.० अध्ययनाचे परिणाम

हे प्रकरण नीट वाचल्यानंतर तुम्ही हे करू शकाल:

- पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाचा अर्थ समजून घ्या

- पदवीपूर्व अभ्यासक्रम परिभाषित करा
- परदेशी विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाची प्रवेश प्रक्रिया समजून घ्या
- भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाची प्रवेश प्रक्रिया समजून घ्या
- परदेशी आणि भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमावर विचार करा
- परदेशी आणि भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाची तुलना करा
- भारतीय विद्यापीठ अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सूचना
- भारतीय विद्यापीठाच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचा अर्थ समजून घ्या.
- भारतीय विद्यापीठाच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमावर विचार करा.
- भारतीय विद्यापीठाच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सूचना.
- उच्च शिक्षणाकडे सकारात्मक दृष्टीकोन विकसित करा

५.१ पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाचा परिचय

पदवीपूर्व शिक्षण हे माध्यमिक शिक्षण यशस्वीरीत्या पूर्ण झाल्यानंतर आणि पदव्युत्तर शिक्षणासाठी पूर्व-आवश्यकतेनंतर आयोजित केलेले शिक्षण आहे. यामध्ये सामान्यतः बॅचलर पदवी स्तरापर्यंतचे सर्व पोस्ट-सेकंडरी प्रोग्राम समाविष्ट असतात. पदवीपूर्व हा कॉलेज किंवा विद्यापीठाचा विद्यार्थी असतो ज्याने अद्याप पदवी अभ्यासक्रम किंवा पदवी पूर्ण केलेली नाही. पदवीपूर्व हे महाविद्यालयीन किंवा विद्यापीठाचे विद्यार्थी असतात ज्यांनी हायस्कूल यशस्वीरीत्या पूर्ण केले आहे आणि महाविद्यालयात किंवा विद्यापीठात प्रवेश घेतला आहे परंतु ते पदवीपूर्व शिक्षण घेत आहेत.

उच्च माध्यमिक शाळा यशस्वीरीत्या पूर्ण केल्यानंतर पदवीचा पाठपुरावा करणार्या विद्यार्थ्याला महाविद्यालय किंवा विद्यापीठात उच्च शिक्षणाच्या पहिल्या स्तरावर पदवीधर विद्यार्थी म्हणतात. पदवीपूर्व विद्यार्थी बॅचलर पदवी मिळविण्यासाठी काम करत आहेत. पदवीपूर्व (यूजी) पदवीला काही देशात प्रथम पदवी किंवा पायाभूत पदवी देखील म्हटले जाते.

बॅचलर डिग्रीच्या सर्वात सामान्य प्रकारांची यादी

- वास्तुविशारद (आर्किटेक्चर)
- कला
- व्यवसाय प्रशासन
- वाणिज्य
- अभियांत्रिकी

- ललित कला
- माहिती तंत्रज्ञान
- कायदा
- व्यवस्थापन अभ्यास
- मेडिसिन, बॅचलर ऑफ सर्जरी
- विज्ञान

पुढील विभाग ५.२ आणि ५.३ मध्ये, परदेशी विद्यापीठ आणि भारतीय विद्यापीठातून प्रत्येकी एक पदवीपूर्व अभ्यासक्रम समजून घेण्यासाठी मूलभूत तपशील दिले आहेत.

५.२ विदेशी विद्यापीठाचा पदवीपूर्व अभ्यासक्रम

पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाचे नाव - बॅचलर ऑफ आर्ट्स (A.B.) इन अर्थशास्त्र.

महाविद्यालयाचे नाव - हार्वर्ड कॉलेज, यूएसए.

वेबसाइट - <https://college.harvard.edu/admissions/apply>

अर्थशास्त्र हे एक सामाजिक विज्ञान आहे जे सामाजिक जग समजून घेण्याच्या प्रयत्नात विस्तृत विषय समाविष्ट करते. अर्थशास्त्र सामाजिक प्रणालींच्या वर्तनाचा अभ्यास करते - जसे की बाजार, कॉर्पोरेशन, विधानमंडळे आणि कुटुंबे - ध्येय-निर्देशित व्यक्तीमधील संस्थांद्वारे परस्परसंवादाचा परिणाम म्हणून. आर्थिक संशोधन करताना सामाजिक जगाविषयी प्रश्न विचारणे आणि माहिती आणि प्रतिकृतीसह त्या प्रश्नांचे निराकरण करणे, विश्लेषणास मदत करण्यासाठी जेव्हा शक्य असेल तेव्हा गणितीय आणि सांख्यिकीय साधने वापरणे समाविष्ट आहे.

अर्ज पात्रतेसाठी आवश्यकता: सर्व अर्जदार-आंतरराष्ट्रीय आणि यूएस दोन्ही उमेदवार, प्रथम वर्ष आणि स्थलांतरांसाठी खालील घटक पूर्ण करणे आवश्यक आहे:

- Common Application or apply Coalition, Powered by Scoir
- Harvard College Questions for the Common Application, or Coalition Application Harvard supplement
- \$८५ फी (किंवा फी माफीची विनंती करा)
- SAT किंवा ACT (लेखनासह किंवा त्याशिवाय) - २०२२-२०२६ अर्ज सायकलसाठी पर्यायी
- पर्यायी: AP किंवा इतर परीक्षा निकाल
- पहिल्या वर्षासाठी:

- शाळेचा अहवाल (ज्यामध्ये समुपदेशक पत्र समाविष्ट आहे) आणि हायस्कूल उतारा
- शिक्षक अहवाल (२)
- मिडियर स्कूल रिपोर्ट (Midyear School Report)(तुमच्या पहिल्या सेमिस्टरच्या ग्रेडनंतर)
- अंतिम शालेय अहवाल (केवळ प्रवेशित विद्यार्थ्यांसाठी)

संपर्क:

अ. हार्वर्ड कॉलेज युनिव्हर्सिटी हॉल केंब्रिज, MA ०२१३८

ब. हार्वर्ड कॉलेज अॅडमिशन ऑफिस आणि ग्रिफिन फायनान्शियल एड ऑफिस ८६ ब्रॅटल स्ट्रीट केंब्रिज, एमए ०२१३८

५.२.१ परदेशी विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमावरील टिप्पण्या:

महाविद्यालय किंवा विद्यापीठ हे औपचारिक शिक्षणाची शेवटची पायरी आणि करिअरच्या वाटेची पहिली पायरी मानली जाते. विद्यार्थ्यांना सुरक्षित आणि एकसंध शैक्षणिक वातावरण आणि संधी उपलब्ध करून देणे हे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. जर आपण हार्वर्ड कॉलेजच्या वेबसाइटवर शोध घेतला आणि विद्यार्थ्यांबद्दलचे त्यांचे विचार संदर्भित केले तर आपल्याला खालील महत्त्वाचे मुद्दे मिळतील:

तुमचा उत्साह वाढू द्या: महाविद्यालय हे शिकण्याबद्दल आहे-आणि सर्व शिक्षण वर्गात होत नाही. अभ्यासक्रमेतर क्रियाकलाप तुम्हाला तुमची प्रतिभा वाढविण्यात आणि नवीन स्वारस्य शोधण्यात मदत करतात. ते तुमच्या वर्गमित्रांशी संबंध ठेवण्यासाठी अनन्य संधी निर्माण करतात आणि तुम्हाला आयुष्यभर उत्तम सेवा देणारी कौशल्ये विकसित करतात. हार्वर्डमध्ये, क्रियाकलाप तुमच्या अभ्यासाला पूरक ठरतील. तुमची बांधिलकी पातळी पूर्णपणे तुमच्यावर अवलंबून आहे.

विद्यार्थी संघटना: आमच्याकडे ४५० पेक्षा जास्त विद्यार्थी संघटना आहेत ज्यांनी राजकारण आणि फोटोग्राफीपासून नृत्य आणि वादविवादापर्यंत सर्व गोष्टींवर लक्ष केंद्रित केले आहे. तुमची आवड काहीही असो, तुम्ही त्यांना हार्वर्डमध्ये शोध घेऊ शकता.

परंपरा: जेव्हा तुम्ही आमच्याकडे असता तेव्हा तुम्ही काही परंपरा उचलण्यास बांधील असाल. हार्वर्ड येथे, प्रत्येक विद्यार्थी वर्ग येतो आणि जातो तेव्हा त्यांना जिवंत ठेवण्यात आणि नवीन विद्यार्थी वर्ग सुरू करण्यात आम्हाला अभिमान वाटतो. जॉन हार्वर्डच्या पुतळ्याच्या उत्पत्तीच्या दंतकथांपासून ते प्रारंभापर्यंत, कथा आणि विधी कॅम्पसमधील दोलायमान संस्कृतीला सतत आकार देत आहेत. आजपर्यंत आपण जिवंत ठेवलेल्या काही परंपरांवर एक नजर टाकूया.

५.३ भारतीय विद्यापीठाचा पदवीपूर्व अभ्यासक्रम

पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाचे नाव - बॅचलर ऑफ आर्ट्स (B.A.) अर्थशास्त्र.

महाविद्यालयाचे नाव - सेंट झेवियर्स कॉलेज (स्वायत्त), मुंबई, भारत.

वेबसाइट – <https://xaviers.ac/admissions/degree/under-graduate/ba>

जागा (Seats)	
F.Y.B.A. (३६० जागा)	
श्रेणी	निकष
व्यवस्थापन कोटा	
कला: ३६० जागांपैकी १०० % पैकी १५%	गट A
शिल्लक जागा ८५%	
ख्रिश्चन अल्पसंख्याक	
कला: ३६० जागांपैकी ८५% पैकी ५०%	गट B
	गट C
सामान्य श्रेणी	
कला: ३६० जागांपैकी ८५% पैकी ४२%	गट B
	गट C
इतर	
i अपंगत्व असलेल्या व्यक्ती	गट B
कला: ३६० जागांपैकी ८५% पैकी ५%	
ii विशेष श्रेणी**:	गट C
कला: ३६० जागांपैकी ८५% पैकी ३%	

मुद्दे:

गट A : फक्त ज्यांना कॉलेज प्रवेश देण्यास बांधील आहे.

गट B : सर्व इन-हाउस विद्यार्थ्यांना प्रथम प्राधान्य.

गट C : रिक्त जागा इतर कॉलेज/बोर्डमधून अर्ज करणाऱ्या उमेदवारांकडून गुणवत्तेच्या क्रमाने भरल्या जातील.

विशेष श्रेणी संदर्भित करते:

- स्थलांतरित राज्य/केंद्र सरकारचे प्रभाग. आणि खाजगी क्षेत्रातील कर्मचारी, संरक्षण विभागाचे कर्मचारी / माजी सैनिक
- स्वातंत्र्य सैनिकांचे प्रभाग

३. क्रीडा किंवा सांस्कृतिक उपक्रमांमध्ये जिल्हा/राज्य/राष्ट्रीय स्तरावरील पुरस्कार विजेते.

वर्ग	फी
F.Y.B.A (सांख्यिकीशिवाय)	रु. ५,५७१/-
F.Y.B.A (सांख्यिकीसह)	रु. ६,५७१/-
S.Y.B.A (सांख्यिकीशिवाय)	रु. ४,९५१/-
S.Y.B.A (सांख्यिकीसह)	रु. ५,९१७/-
T.Y.B.A (सांख्यिकीशिवाय)	रु. ६,९४९/-
T.Y.B.A (सांख्यिकी / मानसशास्त्र सह)	रु. ७,९४९/-

बीसी विद्यार्थ्यांसाठी फी सवलत:

शासनाच्या अंतर्गत भारताची शिष्यवृत्ती किंवा सरकार BC विद्यार्थ्यांसाठी महाराष्ट्र फ्रीशिप योजना (SC/ST/DT/NT/OBC), महाराष्ट्र सरकारने जारी केलेले प्रमाणपत्र असलेल्या विद्यार्थ्यांना काही शिष्यवृत्ती/फ्रीशिप प्रदान केल्या जातात.

वार्षिक कौटुंबिक उत्पन्न (AFI) शिष्यवृत्ती/फ्रीशिपसाठी पात्रता अटी:

१. अनुसूचित जातीचे विद्यार्थी: AFI < रु. २ लाख पी.ए. (शिष्यवृत्ती)
२. अनुसूचित जातीचे विद्यार्थी: AFI > रु. २ लाख पी.ए. (फ्रीशिप)
३. VJ/NT/SBC/OBC विद्यार्थी संदर्भ देतात:

G.R.Kr.EBC-२०१४/Pr.Kr.९६ / शिक्षण – दिनांक २०/०८/२०१६

NT/VJ/SBC/ST आणि OBC प्रवर्गातील विद्यार्थ्यांना अशा फी सवलतींसाठी नॉन-क्रिमी-लेयर प्रमाणपत्र सादर करावे लागेल.

वरील शिष्यवृत्ती/फ्रीशिपसाठी पात्र ठरलेल्या आवश्यक कागदपत्रांसह उमेदवारांना, परीक्षा शुल्कासह, रु. ४४५ नाममात्र शुल्क भरावे लागेल. (FY आणि SY साठी) आणि रु. ७९५ (TY साठी) प्रवेशाच्या वेळी भरावे लागेल. त्यांना इतर सर्व शुल्कातून सूट देण्यात आली आहे.

आमच्याशी संपर्क साधा:

मुख्याध्यापकांच्या भेटीचे तास: सोमवार ते शुक्रवार सकाळी १०:३० ते दुपारी १२:३०

+९१-२२-२२६२०६६९

webadmin@xaviers.edu

५, महापालिकामार्ग, मुंबई- ४००००९, महाराष्ट्र

५.४ विदेशी आणि भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमातील तुलना

परदेशी आणि भारतीय विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व अभ्यासक्रमाची तुलना पाहू. सध्या आपण भारत आणि यूएसएच्या शिक्षण पद्धतीतील काही समानता आणि फरकांची चर्चा करू.

भारत आणि यूएसएच्या शिक्षण प्रणालीमध्ये समानता:

दोन्ही देशांमध्ये अभ्यासक्रम किंवा अभ्यासक्रमाची रचना आणि सुनियोजित आहे. शिक्षकांच्या पात्रतेकडे योग्य लक्ष दिले जाते आणि अध्यापनाच्या उद्देशाने सर्वात वाजवी पात्रता असलेल्या शिक्षकांची नियुक्ती केली जाते. दोन्ही देशांमध्ये खाजगी आणि सार्वजनिक शाळा/महाविद्यालये आणि विद्यापीठे ही संकल्पना अस्तित्वात आहे. तसेच, योग्य शिक्षण घेण्यासाठी विद्यार्थी आणि पालकांची इच्छा दिसून येते. दोन्ही देशांमध्ये वेगवेगळी मानके आहेत कारण प्रत्येक राज्य अभ्यासक्रम आणि/किंवा अभ्यासक्रम आणि विविध प्रकारच्या परीक्षा ठरवते.

भारत आणि यूएसए च्या शिक्षण प्रणालीतील फरक:

भारतात बहुतेक विद्यार्थ्यांची आवड काही विशिष्ट लोकप्रिय अभ्यासक्रमांवर केंद्रित आहे, उदाहरणार्थ, औषध किंवा अभियांत्रिकी. तर यूएसए मध्ये क्वचितच कोणताही विद्यार्थी असे म्हणेल की तिला किंवा त्याला एखाद्या विशिष्ट अभ्यासक्रमात रस आहे त्याऐवजी त्यांना वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये काही स्वारस्य आहे. यूएसए मधील विद्यार्थ्यांच्या आवडीच्या विविध क्षेत्रांची उदाहरणे म्हणजे संगीत, नृत्य, भौतिकशास्त्र, अर्थशास्त्र, इतिहास, भूगोल, मानसशास्त्र, तत्त्वज्ञान, खगोलशास्त्र इ. यूएस शिक्षण प्रणाली अशी संधी प्रदान करते जिथे विद्यार्थी काही अभ्यासक्रम घेऊ शकतात. 'तुम्हाला काय हवे आहे ते शिकणे' या अंतिम उद्दिष्टासह त्यांना स्वारस्य असलेले क्षेत्र.

समानता आणि फरकांची चर्चा करण्यामागील एकमेव कारण म्हणजे शिक्षणतज्ज्ञ, शिक्षक, विद्यार्थी, धोरणकर्ते आणि सर्व भागधारकांचे लक्ष यूएसए आणि इतर परदेशी विद्यापीठांनी त्यांच्या शिक्षण प्रणालीमध्ये स्वीकारलेल्या सर्वोत्तम पद्धतीकडे वळवणे. खालील तक्त्यामध्ये भारत आणि परदेशातील बॅचलर पदवीची तुलना करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

बॅचलर पदवी - भारत विरुद्ध परदेश

भारतातील बॅचलर पदवी	परदेशात बॅचलर पदवी
प्रवेश प्रक्रियेत तीव्र स्पर्धा	भारतापेक्षा कमी असली तरी तीव्र स्पर्धा; योग्यता, मोठ्या प्रमाणात समर्थनीय मार्गाने
परिचित अभ्यास वातावरण; सैद्धांतिक शिक्षणावर लक्ष केंद्रित करा	बौद्धिक उत्तेजक वातावरण; व्यावहारिक शिक्षणावर भर
परवडणारे खर्च; स्थानिक चलन आणि पैशासाठी मूल्य	उच्च खर्च तरीही पैशासाठी मूल्य
मर्यादित संशोधन, नवकल्पना आणि समर्थन फ्रेमवर्क	संशोधन-चालित शिक्षण; विद्यापीठाची नावे आणि त्यांचे मूल्य किंवा पदवी किंवा

	अध्यापनशास्त्र यांच्याशी अपरिचितता
कॅम्पस प्लेसमेंट आणि नोकरी सुरक्षा; योग्य व्याजदर	जीवन बदलणारा अनुभव आणि व्यावसायिक प्रवासाची लवकर सुरुवात; उच्च व्याज दर
व्यक्तिमत्व आणि इतर मऊ कौशल्ये विकसित करण्यासाठी मर्यादित समर्थन	व्यक्तिमत्व आणि इतर मऊ कौशल्ये फोर्ज करण्यासाठी मजबूत समर्थन आणि वातावरण
सहज प्रवेश/घराच्या जवळ; घरचा फायदा	घरगुती आजारपण, कमी सांस्कृतिक समर्थन आणि परिचितता, हवामानातील फरक

PC-<https://www.manyagroup.com/admissions/ug-in-india/>

५.५ भारतीय विद्यापीठ अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सूचना

शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीय मानकांशी जुळणारे भारतीय विद्यापीठ अभ्यासक्रम सुधारण्यासाठी खालील सूचना आहेत.

विदेशी गुणांकन:

उच्च रँकिंग विद्यापीठांमध्ये येण्यासाठी शिक्षणाची गुणवत्ता सुधारली पाहिजे.

शिक्षणाचा परवडणारा खर्च:

पदवी आणि पदव्युत्तर स्तरावर शिक्षण परवडणारे असावे.

त्यांच्या करिअरच्या संधींना चालना देण्यासाठी संबंधित कौशल्ये आत्मसात करणे:

नवीन कल आणि वैविध्यपूर्ण करिअर पर्यायांची पूर्तता करण्याच्या उद्देशाने शिक्षणाची पारंपारिक संकल्पना पूर्णपणे बदलली पाहिजे.

अभ्यासक्रमांची विस्तृत विविधता:

महाविद्यालये आणि विद्यापीठांनी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीनुसार आणि अभिरुचीनुसार निवडण्यासाठी विविध प्रकारचे अभ्यासक्रम दिले पाहिजेत.

शिक्षणाची गुणवत्ता:

भारतातील सर्व पदवी-अनुदान देणाऱ्या विद्यापीठांना अधिकृत एजन्सीकडून मान्यता आवश्यक आहे, अशा प्रकारे, शैक्षणिक सुधारणा आणि शिक्षणाच्या गुणवत्तेतील सुधारणांवर योग्य लक्ष दिले पाहिजे.

नियुक्ती आणि नोकरीची हमी:

महाविद्यालये आणि विद्यापीठांनी विद्यार्थ्यांना प्रेरणा मिळण्यासाठी आणि अध्यापन आणि शिकण्याच्या प्रक्रियेत सक्रियपणे सहभागी होण्यासाठी प्लेसमेंट आणि नोकरीच्या आश्वासनांवर काम केले पाहिजे.

प्रकल्प-आधारित शिक्षण:

अधिकाधिक प्रकल्प-आधारित शिक्षण हे पदवीपूर्व अभ्यासक्रमांमध्ये सूचीबद्ध केले जावे कारण ते नंतरच्या वापरासाठी प्रचंड अनुभव आणि ज्ञान देते.

करिअर-ओरिएंटेड कोर्स:

उद्योगासाठी तयार विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी करिअर-देणारं अभ्यासक्रम विशेषतः भारतातील पदवीपूर्व स्तरावर ऑफर केले जाणे आवश्यक आहे.

५.६ चला उजळणी करूया

पदवीपूर्व शिक्षण हे भारतातील विद्यार्थी त्यांच्या करिअरला सुरुवात करण्यापूर्वी त्यांच्यासाठी एक ग्रूमिंग प्लॅटफॉर्म म्हणून महत्त्वाची भूमिका बजावते. जरी भारताची उच्च शिक्षण प्रणाली ५५० हून अधिक संस्था आणि विद्यापीठांसह जगातील दुसऱ्या क्रमांकाची सर्वात मोठी आहे, तसेच इतर १६,००० महाविद्यालये शैक्षणिक विषयांच्या श्रेणीमध्ये पदवीपूर्व अभ्यासक्रम देतात. परंतु, भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेचे नियोजन अशा पद्धतीने केले पाहिजे की, विविध सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक आणि भौगोलिक पार्श्वभूमीच्या विद्यार्थ्यांसाठी भारत हे एक उत्कृष्ट ठिकाण म्हणून ओळखले जावे.

५.७ भारतीय शिक्षण प्रणालीचा परिचय

जगातील इतर कोणत्याही शिक्षण पद्धतीप्रमाणे भारताची शिक्षण व्यवस्था ही तिच्या स्वभावानुसार अद्वितीय आहे. त्याच्या स्वतःच्या समस्या आणि संभावना आहेत आणि ते अधिक विद्यार्थी-केंद्रित आणि विद्यार्थी-केंद्रित करण्याचा प्रत्येक प्रयत्न केला गेला आहे. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी नियमित अंतराने विविध आयोगांची स्थापना करण्यात आली आहे. उदाहरणार्थ, गुणवत्ता हमी कक्षाची संकल्पना देशभरात लागू करण्यात आली आहे.

मूल्यमापन प्रणालीमध्ये एकसमानता सुनिश्चित करण्यासाठी निवड-आधारित क्रेडिट प्रणाली (CBCS) पदवी आणि पदव्युत्तर स्तरावर एकसमान शिक्षण प्रणालीसाठी निवड-आधारित अभ्यासक्रम (CBC) प्रदान करून सुरु करण्यात आली आहे. केळकर आणि रविशंकर (२०१४) च्या मते, ४२% शिक्षकांनी CBCS चे उद्दिष्ट साध्य केल्याचे मान्य केले, ३९% शिक्षकांनी CBCS चे उद्दिष्ट पूर्ण केले नाही आणि १८% शिक्षक अनिश्चित होते. बहुसंख्य शिक्षकांना असे वाटले की CBCS चा भर केवळ मूल्यमापनावर आहे तर २०% शिक्षकांना असे वाटले की केवळ शिकवण्यावर भर आहे आणि फक्त १५% शिक्षकांना असे वाटले की CBCS प्रणालीमध्ये अध्यापन आणि मूल्यमापनाला समान महत्त्व दिले जाते.

Roy, Khanam & Tribeni (२०१३) यांना त्यांच्या अभ्यासात असे आढळून आले आहे की विज्ञान पार्श्वभूमी असलेल्या विद्यार्थ्यांचा आणि मुलांचा CBCS बदलचा सकारात्मक दृष्टिकोन मुलींच्या आणि कला पार्श्वभूमी असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या तुलनेत जास्त आहे.

गुणवत्तेची खात्री करून भारताच्या शिक्षण पद्धतीत एकसमानता आणण्याचा प्रत्येक प्रयत्न केला गेला आहे.

भारतीय शिक्षणातील आव्हानांमध्ये
प्रात्यक्षिक कार्य

५.८ भारतीय विद्यापीठाचा निवड-आधारित अभ्यासक्रम (CBC)

राष्ट्र उभारणीच्या प्रक्रियेत शिक्षणाचा फार मोठा वाटा आहे, यात शंका नाही. शिक्षणाच्या सर्व क्षेत्रांमध्ये उच्च शिक्षण क्षेत्र हा देशाचा कणा मानला जातो. याचे कारण आहे; मुख्यतः सर्व प्रकारचे नवकल्पना आणि शोध उच्च शिक्षणाच्या आवारातच घडले. अशीच एक नाविन्यपूर्ण रणनीती म्हणजे निवड-आधारित अभ्यासक्रम. निवड-आधारित अभ्यासक्रम (CBC) हा एकसमान शिक्षण प्रणाली लागू करण्याचा एक नवीन मार्ग आहे.

निवड-आधारित अभ्यासक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी एक स्पष्ट रचना असणे आवश्यक आहे. त्यामुळे निवड-आधारित क्रेडिट प्रणाली (CBCS) निवड-आधारित अभ्यासक्रम प्रदान करण्यासाठी संरचना किंवा फ्रेमवर्क म्हणून कार्य करते. CBCS सतत आणि सर्वसमावेशक मूल्यमापनावर भर देते. हे अंतर्गत मूल्यांकनास ४०% आणि उर्वरित ६०% सिद्धांत परीक्षेला महत्त्व देते. अंतर्गत मूल्यमापनामध्ये २० गुणांसाठी एक चाचणी, १० गुणांसाठी एक असाइनमेंट आणि १० गुणांचा समावेश असतो: वर्गात सक्रिय सहभागासाठी ५ गुण आणि वर्गाच्या वेळेत विद्यार्थ्यांच्या सर्व वर्तनासाठी ५ गुण. निवड-आधारित अभ्यासक्रम हा शिक्षणाचा दर्जा सुधारण्यासाठी आणि भारताच्या शिक्षण प्रणालीमध्ये एकसमानता सुनिश्चित करण्यासाठी एक नाविन्यपूर्ण दृष्टीकोन म्हणून कार्य करतो.

निवड-आधारित अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना विहित अभ्यासक्रमांमधून विषय निवडण्याची ऑफर देतो. कोर्सेसना कोर कोर्स(Core course) इलेक्टिव्ह कोर्स(Elective course), ऑप्शनल कोर्स(Optional course), मेजर किंवा मायनर कोर्स(Major or Minor course) असे संबोधले जाते. निवड-आधारित अभ्यासक्रम (CBC) विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीचे विषय निवडण्याची परवानगी देऊन शिक्षक केंद्रित वरून विद्यार्थी केंद्रित शिक्षणाकडे लक्ष केंद्रित करण्याचा प्रयत्न करते. या प्रणालीचा उद्देश विद्यार्थ्यांना संपूर्ण सत्रामध्ये किती विषयांचा अभ्यास करायचा आहे या संदर्भात त्यांना लवचिकता प्रदान करणे आहे. मूल्यमापनाच्या उद्देशाने, श्रेणी प्रणाली लागू केली जाते जी पारंपारिक चिन्ह प्रणालीच्या तुलनेत अधिक वैध मानली जाते. तथापि, निवड-आधारित अभ्यासक्रमा (CBC) चे काही पैलू आहेत ज्या CBC च्या साधक-बाधक गोष्टींद्वारे संबोधित करणे आवश्यक आहे. हे खालीलप्रमाणे आहेत

५.८.१ निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे फायदे (CBC):

निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे गुण किंवा साधक किंवा फायदे म्हणून खालील मुद्दे मानले जाऊ शकतात:

१. शिक्षक केंद्रातून शिकाऊ केंद्र शिक्षणाकडे मुख्य बदल.
२. परीक्षेचा दबाव आणि क्रेडिट्स टिकवून ठेवण्याची विद्यार्थ्यांची क्षमता प्रोत्साहन म्हणून काम करते.

३. मुख्य अभ्यासक्रमांसह विविध आंतरविद्याशाखीय आणि आंतर-विषय विषयांचे सॉफ्ट कोर्स निवडण्याची तरतूद.
४. विद्यार्थी त्यांच्या आवडीनुसार आणि अभिरुचीनुसार अभ्यासक्रम आणि पेपर निवडू शकतो.
५. हे एका संस्थेतून दुसऱ्या संस्थेत शिकणाऱ्यांच्या गतिशीलतेला प्रोत्साहन देते.
६. भारतीय शिक्षण पद्धतीला जागतिक शैक्षणिक मानकांच्या बरोबरीने नेण्याची शक्यता आहे.
७. विद्यार्थी त्यांच्या सोयीनुसार वेगवेगळ्या वेळी त्यांचे अभ्यासक्रम करू शकतात.
८. अभ्यासक्रमांच्या ऑफरमधील लवचिकतेद्वारे विद्यार्थी त्यांच्या वास्तविक क्षमता ओळखू शकतात.
९. CBC मुळे शिक्षण व्यवस्थेचा पाया व्यापक झाला आहे.
१०. वेगवेगळ्या सॉफ्ट कोर्सचे ज्ञान रोजगारासाठी उपयुक्त ठरू शकते.
११. CBC मुळे शिकणाऱ्यांचा सर्वांगीण विकास होतो किंवा विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाला चालना मिळते.
१२. या विद्यार्थी अनुकूल शिक्षण पद्धतीद्वारे विद्यार्थ्यांचा ताण आणि चिंता कमी करता येऊ शकते.
१३. हे शिकणाऱ्यांची कार्य क्षमता वाढवते.
१४. हे शिकणाऱ्यांची व्यावसायिक कौशल्ये विकसित करते.
१५. शिक्षण व्यवस्थेतील मूल्यमापन आणि मूल्यमापन CBC प्रमाणे झाले आहे.
१६. आयसीटी मध्यस्थ अध्यापन आणि शिकण्याच्या सूचनांचा जास्तीत जास्त वापर करण्यास प्रोत्साहन दिले जाते.
१७. एका वेळी क्रेडिट्स निवडण्यात लवचिकता असल्यामुळे हळू शिकणाऱ्यांना त्याचा फायदा मिळू शकतो.
१८. समान ग्रेडिंग सिस्टीमच्या सहाय्याने शिकणाऱ्यांमध्ये समानता याद्वारे निश्चित केली जाऊ शकते.
१९. एकाच वेळी वेगवेगळे अभ्यासक्रम चालवता येत असल्याने जागतिक स्तरावरची शिक्षण व्यवस्था यातून सांभाळता येते.
२०. हे एकसंध शिक्षण वातावरण तयार करण्यात मदत करते कारण प्रत्येकाला त्यांच्या क्षमतांनुसार शिकण्याच्या प्रक्रियेत भाग घ्यावा लागतो.

२१. हे शिकणाऱ्यांमध्ये सहकार्य आणि निरोगी कामाची नैतिकता यासारखी आवश्यक मूल्ये विकसित करते.
२२. शिकणाऱ्यांच्या कामातील बांधिलकीच्या सवयी बळकट केल्या जाऊ शकतात.
२३. शिकणारे त्यांच्या क्षमता आणि क्षमतेनुसार त्यांच्या शिक्षणाचे नियमन करू शकतात.
२४. हे सेमिनार प्रेझेंटेशन, असाइनमेंट, चर्चा, प्रकल्प इत्यादींवर आधारित अध्यापनावर अधिक भर देते.

५.८.२ निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे तोटे:

निवड-आधारित अभ्यासक्रमाचे तोटे किंवा तोटे किंवा तोटे म्हणून खालील मुद्दे मानले जाऊ शकतात:

- १) अचूक गुणांची गणना करणे आव्हानात्मक आहे.
- २) नियमित अध्यापन अतिरिक्त अंतर्गत मूल्यांकन क्रियाकलाप आणि संबंधित कार्यांवर परिणाम करू शकते.
- ३) विद्यार्थ्यांचे एका संस्थेतून दुसऱ्या संस्थेत बदली करणे हे वेळखाऊ आणि त्रासदायक काम असेल.
- ४) कोर कोर्स आणि सॉफ्ट पेपर्स यांच्यात सुसंगतता राखणे आव्हानात्मक असेल.
- ५) शिक्षकांवर कामाचा ताण प्रचंड वाढला आहे.
- ६) सर्व विद्यार्थी एका वेळी वेगवेगळ्या स्वरूपाच्या एका कार्यक्रमाचा पाठपुरावा करण्याच्या ऑफरचा सामना करू शकत नाहीत.
- ७) क्रेडिट्सच्या निवडीमध्ये लवचिकता प्रदान करण्यासाठी संस्थेच्या कामात वाढ आणि भार.
- ८) एका वेळी अनेक कोर्स ऑफर करून एका कोर्सवर प्रभुत्व मिळवता येत नाही.
- ९) विद्यार्थ्यांना जास्तीत जास्त अधिकार किंवा निवडी दिल्या जात असल्याने अनुशासनाची पातळी वाढू शकते.
- १०) विविध स्वरूपाच्या आणि मानकांच्या संस्थांना विद्यार्थ्यांच्या गतिशीलतेच्या बाबतीत समानता राखण्यात समस्या येऊ शकतात कारण प्रत्येकजण सर्वोत्तम संस्थांमध्ये जाऊ इच्छितो.
- ११) विद्यार्थ्यांचा परीक्षेबद्दलचा सकारात्मक दृष्टिकोन कमी होऊ शकतो कारण अंतर्गत मूल्यमापन क्रियाकलापांना जास्त महत्त्व दिले जाते.
- १२) प्रत्येक विद्यार्थ्याला सामावून घेण्यासाठी अधिक पायाभूत सुविधा विशेषतः ICT माध्यमांची आवश्यकता असेल.

- १३) यामुळे प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे एकत्रित रेकॉर्ड राखण्यात समस्या निर्माण होऊ शकते.
- १४) हुशार किंवा हुशार विद्यार्थी कामगिरीच्या बरोबरीच्या प्रक्रियेमुळे निराश होऊ शकतात.
- १५) शिक्षक परीक्षांचे नियोजन, पेपर सेटिंग आणि व्यवस्थेमध्ये गुंतले जातील आणि यामुळे संशोधन कार्य आणि नवकल्पनांना बाधा येऊ शकते.
- १६) अंतर्गत मूल्यमापनाला ४०% वेटेज असल्याने सब्जेक्टिव्हिटीची व्याप्ती वाढेल.
- १७) अंतर्गत मूल्यमापन उपक्रमांचे नियोजन आणि विविध परीक्षांचे पेपर सेट करण्यासाठी शिक्षकांना अतिरिक्त वेळ द्यावा लागेल.

५.९ भारतीय विद्यापीठांच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमावर टिप्पण्या

प्रत्येक शिक्षण पद्धतीचे स्वतःचे वेगळेपण आणि आव्हाने असतात. पुढील भागात आपण भारतीय विद्यापीठांच्या निवड-आधारित अभ्यासक्रमावर टीकात्मकपणे भाष्य करू. CBC चा एक महत्त्वाचा पैलू म्हणजे विद्यार्थ्यांला संपूर्ण सेमिस्टरमध्ये तिच्या/त्याच्या क्षमतेनुसार अनेक विषय निवडण्याचे स्वातंत्र्य आहे. परंतु, काही वेळा असे होऊ शकते की विद्यार्थी आधीच काही प्रकल्पांच्या कामाने किंवा वैयक्तिक समस्यांनी ओव्हरलोड झाला असेल, अशा प्रकारे, CBC डिझाइननुसार विद्यार्थी पुढील वर्षात विषयांचा अभ्यास करतात. कोणत्याही अध्यापन शिकण्याच्या प्रक्रियेच्या केंद्रस्थानी विद्यार्थ्यांना पाहणे नेहमीच चांगले असते. त्याचप्रमाणे, CBC चे मुख्य उद्दिष्ट हे आहे की ते विद्यार्थी अनुकूल आहे आणि विद्यार्थी उद्योगासाठी तयार करणे हे देखील त्याचे उद्दिष्ट आहे.

CBC ची आणखी एक महत्त्वाची बाब म्हणजे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीनुसार विषय निवडीसाठी दिलेली लवचिकता आणि विद्यार्थ्यांच्या आवडी आणि बाजारातील उपलब्ध परिस्थिती लक्षात घेऊन विषयांची सामग्री अपडेट करता येते. CBC विविध रूची असलेल्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीच्या कोणत्याही विषयाचे सखोल ज्ञान मिळवण्यास मदत करेल. उदाहरणार्थ, मानवशास्त्रातील एखाद्या विद्यार्थ्याला विज्ञानात रस असू शकतो, आता CBCच्या परिचयाने त्याचा पाठपुरावा करू शकतो कारण ही प्रणाली अशा विद्यार्थ्यांना मदत करते. CBC स्वयं-वेगवान शिक्षणाची सुविधा देते, म्हणजे विद्यार्थी ती/त्याने सोडल्यापासून अभ्यासक्रम पुन्हा सुरू करू शकतो. प्रमुख शोध आणि नवकल्पनांचा थेट परिणाम उच्च शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर होतो. अशाप्रकारे, दर्जेदार शिक्षण ही सध्याच्या उच्च शिक्षणाची प्रमुख चिंता आहे ज्याचे मूल्यांकन केवळ अशा नाविन्यपूर्ण दृष्टीकोनातून आणि सर्वत्र प्रशंसित मूल्यमापन प्रणाली म्हणजेच CBC द्वारे केले जाऊ शकते.

केळकर आणि रविशंकर (२०१४) यांनी दावा केला की अनेक विद्यापीठे/स्वायत्त संस्थांनी सत्रपद्धत आधीच लागू केली आहे. २०११ पासून मुंबई विद्यापीठाने हे आधीच सक्तीचे केले आहे. UGC द्वारे असे कार्यक्रम सुरू करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट आहेत: उच्च शिक्षणात सुधारणांची गरज; वाढीव शिकण्याच्या संधी; विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक गरजा आणि आकांक्षा जुळवण्याची क्षमता; विद्यार्थ्यांची आंतरविद्यापीठ हस्तांतरणक्षमता; शैक्षणिक गुणवत्ता आणि

उत्कृष्टता सुधारणे; अभ्यासक्रम पूर्ण करण्यासाठी अधिक लवचिकता; देशभरातील शैक्षणिक कार्यक्रमांचे मानकीकरण आणि तुलनात्मकता.

निःसंशयपणे, CBC ने सध्याच्या उच्च शिक्षण व्यवस्थेत एक नवीन दृष्टीकोन आणि सकारात्मकता जोडली आहे. हे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीनुसार आणि आवडीनुसार अभ्यासक्रम पूर्ण करण्याचे स्वातंत्र्य आणि संधी प्रदान करते. ही एक मूल्यमापन प्रणाली आहे जी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी अतिरिक्त सॉफ्ट कोर्सेसच्या तरतुदीसह मुख्य विषय शिकण्यासाठी जास्तीत जास्त संधी आणि मार्ग प्रदान करते. सीबीसी वेगवेगळ्या अभ्यासक्रमांच्या दोन विद्यार्थ्यांमधील अंतर कमी करण्यासाठी सिद्ध होत आहे कारण त्यात विविध सॉफ्ट कोर्सेस जोडून मुख्य विषय देण्याची तरतूद आहे. याचा अर्थ असा आहे की विद्यार्थ्यांना एकाच वेळी मुख्य विषय तसेच इतर विभागांचे सॉफ्ट कोर्स शिकण्याची संधी आहे.

५.१० निवड-आधारित अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सूचना

सध्या संशोधन कार्याकडे जास्त लक्ष दिले गेले आहे आणि म्हणूनच शिक्षण व्यवस्थेत विशेषतः उच्च शिक्षण पद्धतीत सुधारणा करणे आवश्यक झाले आहे. कारण त्याला शैक्षणिक कार्यक्षमता, परिणामकारकता आणि उत्कृष्टतेच्या मार्गावर आणणे. भारतात, उच्च शिक्षण हे प्रामुख्याने विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमधून दिले जाते. त्यांपैकी अनेकांनी उच्च शिक्षण अधिक सुसंगत बनवण्यासाठी सेमिस्टर प्रणाली आधीच स्वीकारली आहे. भारतीय अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी काही प्रमुख सूचना खालीलप्रमाणे आहेत.

- पदव्युत्तर आणि पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांसाठी ऑफर केलेल्या लवचिकतेप्रमाणेच, लवचिक शिक्षण प्रणाली असावी जेणेकरून व्यावसायिक आणि गैर-व्यावसायिक अभ्यासक्रम शिकणारे विद्यार्थी त्यांच्या आवडीनुसार आणि आवडीनुसार अभ्यासक्रम निवडू शकतील.
- मुख्य विषय आणि ऐच्छिक विषय म्हणून दिले जाणार्या विषयांची निवड विविध पॅरामीटर्सवर आधारित असणे आवश्यक आहे आणि त्यांचे कार्यक्षमतेने मूल्यमापन करणे आवश्यक आहे.
- इतर अभ्यासक्रमांमध्येही विद्यार्थ्यांची आवड निर्माण व्हावी यासाठी इतर विषयांमधूनही निवडक अभ्यासक्रम दिले जावेत.
- पर्यायी अभ्यासक्रमांच्या यादीमध्ये प्रकल्पाशी संबंधित काम देखील पर्याय म्हणून दिले जावे.
- CBC इतर क्षेत्रांमध्ये चांगल्या प्रदर्शनासाठी सामान्य पर्याय देखील प्रदान करू शकते जे विषयांच्या बाहेर असू शकतात.
- निवडक विषय हे सॉफ्ट स्किल्स, स्पोकन इंग्लिश, विद्यार्थ्यांचे कौशल्य वर्धन यासारख्या क्षमता वाढीवर आधारित असावेत.

- CBC डिझाइन कार्यक्षमतेने हाताळण्यासाठी शिक्षकांना व्यावसायिक प्रशिक्षण दिले जावे.
- टक्केवारी आणि प्रतवारी प्रणाली दोन्हीसाठी तरतूद केली पाहिजे.
- त्याचे रूपांतर सर्व महाविद्यालये आणि विद्यापीठांना अनिवार्य असावे.
- विद्यार्थ्यांची गतिशीलता तपासण्यासाठी शिक्षण व्यवस्थेच्या दर्जामध्ये समानता राखली पाहिजे.
- CBC अधिक प्रभावी करण्यासाठी शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांसाठी मार्गदर्शन आणि समुपदेशन सत्र आयोजित केले जावे.
- केंद्र आणि राज्य विद्यापीठांमधील शिक्षणाचा दर्जा आणि पायाभूत सुविधांच्या तरतुदीबाबतची तफावत लक्षात घेतली पाहिजे.

भारतीय शिक्षण प्रणाली अशा पदवीधरांची निर्मिती करत आहे जे नोकरीसाठी पात्र असू शकतात परंतु नोकरीस पात्र नाहीत. त्यामागील सामान्य कारण म्हणजे त्यांच्याकडे ज्ञान, कौशल्ये, मूल्ये, आत्मविश्वास आणि एकूणच शैक्षणिक कार्यक्षमतेचा अभाव आहे. भारतीय उच्च शिक्षण व्यवस्थेच्या सध्याच्या परिस्थितीला तातडीने आवश्यक सुधारणा आणि परिवर्तनाची गरज आहे. CBC हा अपेक्षित नाविन्यपूर्ण दृष्टिकोन मानला जाऊ शकतो जो भारतीय शिक्षण प्रणालीसाठी कार्य करू शकतो कारण ती जागतिक स्तरावर दावा केलेली मूल्यमापन प्रणाली मानली जाते.

५.११ चला उजळणी करूया

भारताची सध्याची शिक्षण व्यवस्था प्राथमिक शिक्षण, माध्यमिक शिक्षण आणि तृतीय शिक्षणाच्या रूपाने देशभर पसरलेली आहे. विकसनशील राष्ट्रांच्या प्रक्रियेत शिक्षण क्षेत्राच्या शेवटच्या भागाला खूप महत्त्व आहे. प्रमुख शोध आणि नवकल्पनांचा थेट परिणाम उच्च शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर होतो. म्हणून, गुणवत्ता ही सध्याच्या उच्च शिक्षणाची प्रमुख चिंता आहे ज्याचे मूल्यांकन आणि मूल्यांकन केवळ सर्वत्र प्रशंसित मूल्यमापन प्रणालीद्वारे केले जाऊ शकते आणि हे CBC द्वारे शक्य होऊ शकते. CBC निश्चितपणे विद्यार्थ्यांना मुक्तपणे अभ्यास करण्यास आणि त्यांच्या क्षमता आणि क्षमतांनुसार कामगिरी करण्यास मदत करेल आणि अशा प्रकारे आम्ही प्रत्येक विद्यार्थ्यांकडून सर्वोत्तम गोष्टी आणू शकतो.

५.१२ संदर्भ

- भट्टाचार्यी, कृष्णेंदू आणि हाजरा, आरिगिन आणि बिस्वास, तमश्री आणि साहा, मौसमी. (२०१७). निवड आधारित अभ्यासक्रम डिझाइन. इंटरनॅशनल जर्नल ऑफ कॉम्प्युटर ट्रेड अँड टेक्नॉलॉजी. ५३. २३-३१. १०.१४४४५/२२३१२८०३/IJCTT-V५३P१०५. https://www.researchgate.net/publication/३२३६३१०४०_Choice_Based_Curriculum_Design

- भारतातील निवड-आधारित क्रेडिट प्रणाली: साधक आणि बाधक मोहम्मद हसन डॉ. मोहम्मद परवेझ शिक्षण विभाग, अलीगढ मुस्लिम विद्यापीठ, अलीगढ- यूपी. इंडिया जर्नल ऑफ एज्युकेशन अँड प्रॅक्टिस ISSN २२२२-१७३५ (पेपर) ISSN २२२२-२८८X (ऑनलाइन) Vol.६, No.२५, २०१५ www.iiste.org
- राष्ट्रीय उच्च शिक्षा अभियान (RUSA)-UGC २१.१.२०१३ रोजी वेबवर प्रकाशित: http://www.ugc.ac.in/pdfnews/५८६७५४९_rusa.pdf.
- हंचिनाळकर, एस.बी. (२०१४) म्हैसूर विद्यापीठाद्वारे माध्यमिक शिक्षक-प्रशिक्षण संस्थांमध्ये लागू केलेल्या निवड-आधारित क्रेडिट प्रणालीचा अभ्यास. इंडियन जर्नल ऑफ एक्सपेरिमेंटल अँड इनोव्हेशन इन एज्युकेशन. खंड ३ (१). हँडबुक (२००९), डिस्टन्स एज्युकेशन कौन्सिल रेग्युलेशन, डीईसी नवी दिल्ली.
- हसन, मोहम्मद आणि परवेझ, मोहम्मद. (२०१५). भारतातील निवड-आधारित क्रेडिट प्रणाली: साधक आणि बाधक. https://www.researchgate.net/publication/३३४४५९२३८_Choice-Based_Credit_System_in_India_Pros_and_Cons
- केळकर, ए.एस. आणि रविशंकर, एल. (२०१४). चॉईस बेस्ड क्रेडिट सिस्टम: वरदान किंवा नुकसान. वर्तमान विज्ञान, खंड. १०७ (८), पृ. १२२९-१२३०.
- UG आणि PG कार्यक्रमांमध्ये चॉईस बेस्ड क्रेडिट सिस्टम (CBCS) कडे वाटचाल: A Road Map. http://hpuniv.nic.in/pdf/CBCS_IQAC१३.pdf.
- आर.के. वांचू, यूजी/पीजी प्रोग्राम्ससाठी चॉईस बेस्ड क्रेडिट आणि ग्रेडिंग सिस्टमची अंमलबजावणी: सल्लिएंट फेटायर्स ए पीपीटी, यूसीआयईटी, पंजाब युनिव्हर्सिटी चंदीगड.
- रॉय, एन.आर., खानम, यू.के. आणि देवी, टी. (२०१३). उच्च शिक्षणातील पीजी स्तराची निवड आधारित क्रेडिट प्रणालीकडे दृष्टीकोन: आसाम विद्यापीठावर एक अभ्यास. इंटरडिसिप्लिनरी स्टडीजसाठी स्कॉलरली रिसर्च जर्नल, व्हॉल. १, पृ. ११.९८-१२०८.
- U.G.C. चॉईस बेस्ड क्रेडिट सिस्टीमचे रुपांतर करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे. विद्यापीठ अनुदान आयोग बहादूरशाह जफरमार्ग नवी दिल्ली. ११० ००२.

वेबसाइट लिंक्स:

- https://en.wikipedia.org/wiki/Undergraduate_education#:~:text=Undergraduate%२०education%२०is%२०education%२०conducted,level%२०of%२०a%२०bachelor's%२०degree.

- <https://www.vocabulary.com/dictionary/undergraduate#:~:text=An%20undergraduate%20is%20a%20college,they%20haven't%20graduate%20yet.>
- <https://www.manyagroup.com/admissions/ug-in-india/>
- <https://college.harvard.edu/admissions/apply>
- <https://xaviers.ac/admissions/degree/under-graduate/ba>
- <https://vijaysvision.blogspot.com/2012/06/comparative-study-of-educationsystem.html?m=1>
- <https://www.skillsyouneed.com/write/report-writing.html>

५.१३ अहवालाचे स्वरूप

अहवाल हा एक लिखित दस्तऐवज आहे. जो संक्षिप्त, लहान, तीक्ष्ण, विशिष्ट हेतू आणि प्रेक्षकांसाठी असतो. सामान्यतः अहवालात विश्लेषणे असतात जी अनेकदा सुधारणेसाठी सूचना देतात. हा एक तथ्यात्मक पेपर असल्याने, तो स्पष्ट आणि सुव्यवस्थित असणे आवश्यक आहे.

संदर्भ उद्देशासाठी अहवालाचे स्वरूप खालीलप्रमाणे आहे:

पायरी १: विषयासह स्पष्ट व्हा: अहवालाच्या विषयासह स्पष्ट होण्यासाठी मौल्यवान अहवाल लिहिणे ही सर्वात महत्वाची आवश्यकता आहे.

पायरी २: विषय नेहमी लक्षात राहू द्या: हे तुम्हाला लक्ष केंद्रित करण्यास आणि योग्य मार्गावर येण्यास मदत करेल. हे तुम्हाला कोणतीही असंबद्ध माहिती टाकून देण्यास आणि तुमच्या प्रेक्षकांसाठी अहवाल तयार करण्यात मदत करेल.

पायरी ३: अहवालाची रचना: तंतोतंत सामग्रीप्रमाणे, संरचनेच्या आवश्यकता भिन्न असतात, परंतु सामान्यतः एक कठोर मार्गदर्शक म्हणून, तुम्ही किमान एक कार्यकारी सारांश, परिचय, तुमच्या अहवालाचा मुख्य भाग आणि एक विभाग समाविष्ट करण्याची योजना आखली पाहिजे. तुमचे निष्कर्ष आणि कोणत्याही शिफारसी असलेले.

पायरी ४: कार्यकारी सारांश: अहवालासाठी कार्यकारी सारांश किंवा गोषवारा हा संपूर्ण अहवालाचा संक्षिप्त सारांश असतो. सारांश अर्ध्या पानापेक्षा जास्त नसावा. तो संपूर्ण अहवाल सारांशित करणे आवश्यक आहे.

पायरी ५: परिचय : तुम्ही काय म्हणायचे आहे हे प्रस्तावना सेट करते आणि चर्चेत असलेल्या समस्येचा थोडक्यात सारांश प्रदान करते. तसेच तुमच्या निष्कर्षावर थोडक्यात स्पर्श केला पाहिजे.

पायरी ६: अहवालाचा मुख्य भाग: अहवालाचा मुख्य भाग काळजीपूर्वक नियोजित आणि संरचित अशा प्रकारे तयार केला पाहिजे की तो प्रेक्षक किंवा वाचकांना समस्येकडे पूर्णपणे नेईल.

पायरी ७: निष्कर्ष आणि शिफारसी: हा अहवालाचा शेवटचा भाग आहे कारण तो संपूर्ण अहवालात दिलेल्या माहितीवरून तुम्ही काढलेल्या निष्कर्षाशी संबंधित आहे.

munotes.in